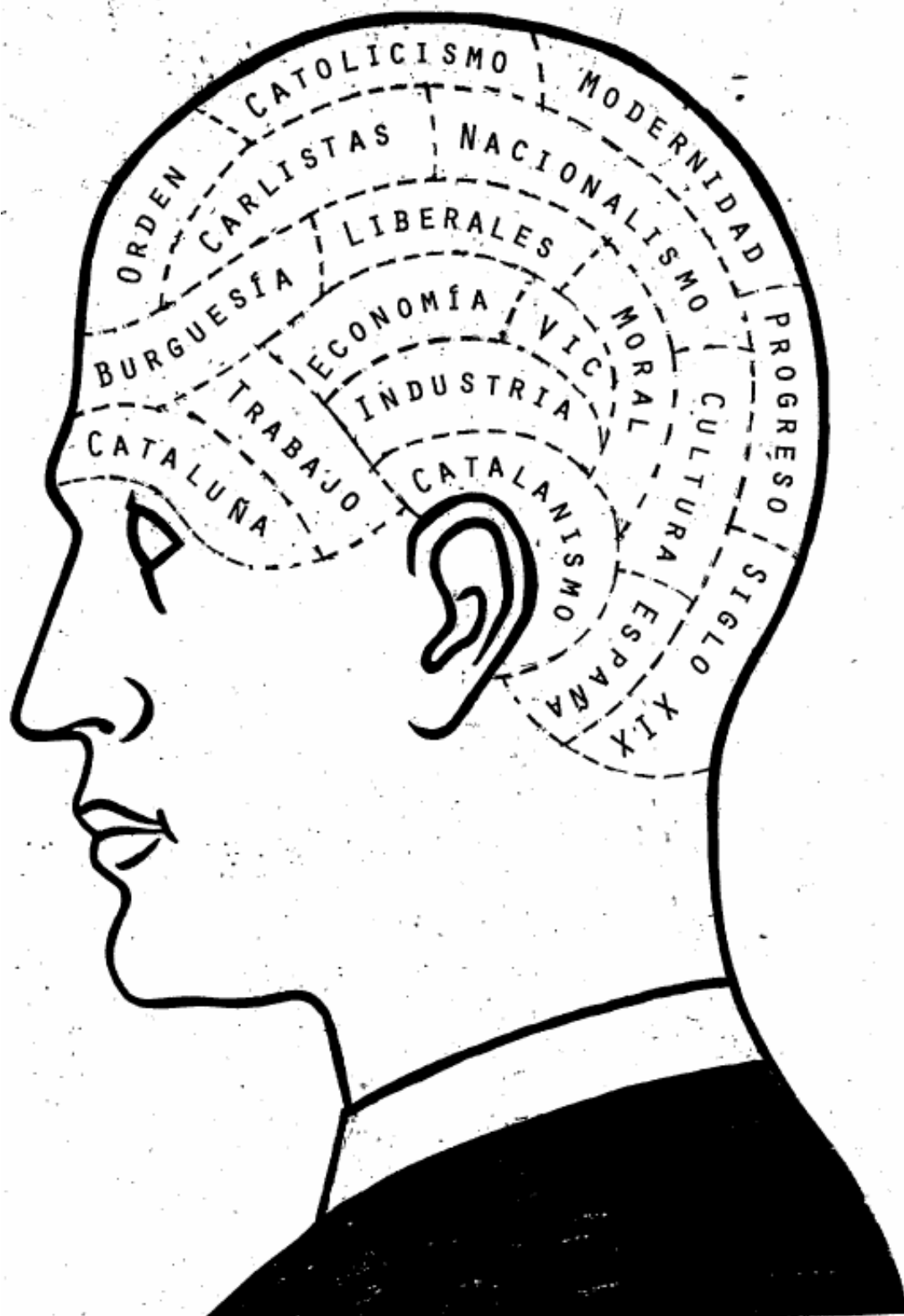

BALMES: EL CONEGUT DESCONEGUT

ÍNDEX

1. PRESENTACIÓ	1
2. PRÒLEG.....	3
3. INTRODUCCIÓ.....	4
4. BALMES MÉS UTILITZAT QUE COMPRÈS	8
5. CATALUNYA I ESPANYA: UNA SOCIETAT EN CANVI.....	22
5.1 CANVIS POLÍTICS: DE L'ANTIC RÈGIM A L'ESTAT LIBERAL (1788- 1874)	22
5.2 CANVIS ECONÒMICS I REVOLUCIÓ INDUSTRIAL (1788- 1885).....	26
6. BALMES DAVANT DEL CANVI.....	30
6.1 BIOGRAFIA.....	30
6.2 EL 100% DE JAUME BALMES	32
6.2.1 El periodista catòlic	32
6.2.2 Primeres reflexions vigatanes	37
6.2.3 Els preparatius de Balmes	45
6.2.4 Al servei de la burgesia barcelonina.....	54
6.2.5 Balmes presentat a escala espanyola	61
6.2.6 Amb pas ferm cap al final.....	70
7. VIC I BALMES, BALMES I VIC.....	79
7.1 BALMES ÉS REALMENT IMPORTANT	79
7.2 PERSONATGE DESCONEGUT A VIC, ENTRE ELS JOVES. PER QUÈ?	80
7.3 BALMES I EL VIGATANISME	81
8. CONCLUSIONS	87

1. PRESENTACIÓ

Aquest treball, titulat “Balmes: el conegut desconegut”, ha estat motivat per la ignorància, ignorància vers la persona de Balmes fins i tot en el seu context més immediat: Vic. Durant tota l’escolarització en aquesta ciutat gairebé no ens han parlat d’ell, la majoria de gent no sap tan sols qui va ser o què representa per la història catalana i espanyola, pel seu pensament... Per tant, hem volgut conèixer les causes d’aquesta ignorància en un lloc on Balmes és present arreu, on es fa servir de justificació per tot, que és l’orgull de la ciutat.

Estirant el fil, aquest desconeixement del personatge ens va portar a veure que ha estat utilitzat de moltes maneres, per moltes ideologies – fins i tot oposades, en algun cas. Que tothom se l’ha disputat, però poca gent ha intentat entendre’l, posar-lo en el seu context per veure què era el que defensava realment. Per tant, hem intentat manifestar aquest fet a partir de les conferències anuals que es fan a la ciutat de Vic, organitzades per l’Ajuntament, i que han acollit literats il·lustres que han parlat de Balmes en tots els àmbits haguts i per haver.

Finalment, hem posat Balmes en el seu context per poder entendre’l, és a dir, hem unit el moment històric en el que va viure amb la seva biografia i amb les seves obres, que són la representació més clara i fiable del seu pensament, de tots els àmbits en els que va treballar i influir, que no són pas pocs (filosofia, apologètica, la política, sociologia, etc.).

Per tal d’assolir tots aquests objectius, ens hem basat en la recerca bibliogràfica, tant en l’àmbit del context com per conèixer la seva persona, però, sobretot, en els estudis de Josep M. Fradera, que són els que hem trobat que s’assemblaven més a l’enfocament que volíem donar al treball, i en les conferències que s’han fet a Vic anualment en honor a Balmes, que ens han mostrat les contradiccions, però també aspectes molt importants i definidors del vigatà.

El treball consta d’una part central, que és la principal i conté el treball en si, i dos annexos. El primer conté els resums dels llibres que hem utilitzat per elaborar cadascuna de les parts del treball, els que hem considerat necessaris per complementar la informació donada. Al segon, hi ha recerques paral·leles que hem utilitzat per extreure conclusions o per constatar diferents fets que s’afirmaven, com els articles sobre Balmes publicats a l’hemeroteca digital del diari “La Vanguardia”, un estudi fet a la Viquipèdia sobre Balmes arreu del món i una part del nomenclàtor dels carrers de Vic.

Hem limitat el nostre projecte a estudiar la persona de Balmes analitzant la seva trajectòria durant la primer meitat del segle XIX, que és quan va viure, i en el seu radi d’acció o influència, que va augmentant al llarg de la seva vida: primer Vic, després Barcelona o Catalunya i, finalment, Madrid o Espanya. Les dificultats més importants que ens hem trobat han estat de coneixements, ja que ens hem adonat que tractar Balmes és realment complex per l’època en la que va viure, la seva obra i, fins i tot, ell mateix i, per tant, els hem hagut d’anar adquirint en la mesura que ha estat possible o utilitzant el que persones eminentes han dit sobre el tema, per garantir-ne la fiabilitat. A més, dificultat que deriva del mateix tema del treball, és que els materials que hi ha escrits sobre Balmes no parlen necessàriament del que realment va fer o

ser, com ja hem dit, per la utilització que se n'ha fet. Per tant, hem hagut de destriar quins ens interessaven i quins consideràvem suficientment objectius per a fer servir de base o fonament en el treball.

Acabant, voldríem agrair la inestimable ajuda del doctor Jordi Figuerola, que ens ha orientat en el treball i ens ha ajudat en tot moment, com també al doctor Jesús M. Rodés, ja que ell va despertar la nostra curiositat per aquest personatge i també ens ha aconsellat a l'hora d'estudiar el moment històric en el que Balmes visqué. També volem donar les gràcies al personal de l'Arxiu Episcopal de Vic, que ens han facilitat molta informació sobre ell que no es pot trobar a cap altre lloc.

Per últim, però no menys important ja que ho considerem un element que explica molt bé la voluntat del treball, voldríem explicar el títol: "Balmes: el conegut desconegut". Aquesta frase és una síntesi de tot el que hem tractat. En primer lloc, el desconeixement que es té de Balmes, particularment a Vic; segonament, la pretensió que hi ha de saber qui és i, per tant, la pretensió que sigui conegut; finalment i com a conseqüència, la utilització que se n'ha fet, perquè no es coneix però es pretén conèixer i, per tant, es fa servir per defensar qualsevol ideologia o corrent de pensament, degut a que el moment en el que visqué hi hagué un canvi radical de tot el que es coneixia fins aleshores i ell és el pont entre el vell i el nou, cosa que porta a grans confusions, per la complexitat del que representà. Tot això ho tractarem en el treball amb més precisió.

2. PRÒLEG

Quan la Laia Comerma va parlar amb mi per preguntar-me per uns dubtes que tenia sobre el seu treball de final de batxillerat sobre Jaume Balmes, vaig pensar que o era molt valenta o que era una il·lusa. És obvi que es pot fer un treball sobre Balmes i, de fet, se n'hauria de fer molts en aquest nivell educatiu. Ara, cal reconèixer que treballar aquest personatge que va viure en un moment de canvi de l'economia, de la societat i de la política, és una tasca molt difícil. I ho és perquè l'alumna s'ha de situar en el context convuls dels inicis del segle XIX i treure's del damunt tota la càrrega del present. Tots els treballs d'història són motiu d'elogi, però entens que sovint els alumnes triïn recerques sobre la guerra civil i el franquisme. Són complexos però assumibles perquè el marc històric es pot analitzar amb el bagatge mental i intel·lectual del present. De fet, no cal exigir als alumnes de batxillerat més esforç que aquest. Per això, quan hom es planteja capbussar-se enmig de la revolució liberal catalana i espanyola, la consideració és diferent. Representa un esforç intel·lectual molt superior i, essencialment, necessita d'una maduresa més gran. La Laia, al llarg del treball, per les preguntes que m'ha formulat, per les lectures que ha fet, sovint difícils, i pel resultat del seu treball m'ha convençut que estava en el camí d'assolir aquesta maduresa intel·lectual i que, per tant, no era una il·lusa en encarar aquesta recerca. Jo mateix, i això no li he dit a ella, que explico el segle XIX a la facultat d'història puc assegurar la dificultat que els representa pels ja universitaris aquests temes.

Però, a més, la Laia s'ha hagut d'enfrontar a un altra tema difícil que és l'anàlisi de la política en majúscules, una de les coses sobre les quals més ignorància hi ha entre alumnes de batxillerat i en general. El seu treball ha estat molt dur per ella, perquè entre el coneixement que tenia al principi i el que té ara hi ha un abisme. I, per a mi, ha estat un repte, alhora que un plaer, dialogar sobre Balmes, la política, la revolució liberal, i tots els temes que comporta la figura d'aquest personatge. Només em resta felicitar-la pel seu esforç, felicitar a la seva tutora per haver-se atrevit a acceptar i seguir un treball tan complex i a l'Escorial per animar a la realització d'aquestes recerques tan serioses, veritables portes cap el món universitari.

Jordi Figuerola
Professor d'Història contemporània
Universitat Autònoma de Barcelona

3. INTRODUCCIÓ

Balmes va ser una persona molt complexa: el seu pensament, la seva evolució, el moment en el que visqué... Tot aquest seguit de congruències ens han fet pensar que la millor manera d'introduir a Jaume Balmes és que s'introdueixi ell mateix. Això és possible perquè escrigué un únic text autobiogràfic, titulat *Vindicación personal*, per defensar-se d'unes acusacions que li féu el diari *El Español* en el moment que tenia més influència, sobretot política.

“Nací en Vich el 28 de agosto de 1810. Hice mis estudios de gramática latina, retórica y filosofía en el seminario conciliar, estudiando allí mismo un año de teología. En todo este tiempo no sufrí ninguna reprensión por mi conducta: hable la secretaría del colegio; hablen los profesores, de los cuales aun viven algunos: el Dr. D. José Aguilar, actual canónigo penitenciario de Gerona; el Dr. Coma, actual canónigo magistral de Solsona; alguna breve temporada el Dr. D. Jaime Soler, actual canónigo magistral de Vich, y el doctor Tusell, actual cura párroco de San Boy de Llusanés. Nadie me vio en otro lugar que en mi casa, en la iglesia, en el colegio, en algunas casas de los regulares, con quienes tenía frecuentes relaciones, y en la biblioteca episcopal, donde me hallaba mientras estaba abierta.

El año 26, el difunto obispo de Vich, el señor don Pablo de Jesús de Corcuera y Caserta, me agradeció con una beca en el real colegio de San Carlos de la universidad de Cervera. Es de advertir que este señor obispo era sumamente celoso, muy delicado en materias políticas y sobremanera vigilante en todo lo concerniente al modo de pensar y a la conducta de los estudiantes. Lo sabe toda la diócesis de Vich; lo saben todos cuantos le conocieron en Sigüenza, cuando estaba de rector en el seminario; y precisamente hay en Madrid una persona que le había tratado mucho y se había formado bajo su dirección, mi amigo el respetable P. Carasa, de la Compañía de Jesús. Pongo esos pormenores para que se vea que un tal nombramiento para colegial, y eso entre muchos otros pretendientes, supone buena reputación en el agraciado.

Pasé al colegio de San Carlos, y emprendí mi carrera de teología en la universidad de Cervera. Viven aún los dos rectores que hubo en el colegio: el Dr. don Felipe Minguell y el Dr. don Vicente Pou. El primero está en Cervera; el segundo se halla emigrado en Francia, según creo. Estos señores podrían atestiguar si tuvieron que reprenderme ni una sola vez, ni por mi conducta, ni por mis opiniones; y si, por el contrario, no me dieron repetidas pruebas de afecto y aprecio. A la sazón la disciplina escolar era severa; había el tribunal que se llamaba de *censura*; jamás sufrí ni la más pequeña reprensión ni amonestación. Muchos de sus miembros viven aún; unos se hallan en España, otros están emigrados. Mis catedráticos fueron el dominico P. M. Barri, ya difunto, y que durante toda la carrera me dio pruebas públicas de un afecto muy especial; el Dr. Caixal, canónigo de Tarragona, que, según creo, se halla emigrado en Francia; lo fue por breve tiempo el padre dominico Xarrié, que se halla en Italia; el Dr. Ricard, que se halla en Lérida; el Dr. Galí, que, según he oído, se halla en el obispado de Salamanca. Todos podrían testificar si jamás les di, ni por mi conducta, ni por mis opiniones, motivo de queja.

Hice mi carrera, recibí los grados de bachiller y licenciado en teología con las notas que constan en la secretaría de la universidad. Las temporadas de vacaciones las pasaba en Vich, donde estaba en la biblioteca desde que se abría hasta que se cerraba, como es público en esta ciudad.

Concluida la carrera en 1833, hice oposición a una cátedra de teología en la universidad a mediados de octubre; y a principios de noviembre del mismo año hice la oposición a la canonjía magistral de la cátedra de Vich, de que habla el anónimo de *El Español*. Éste asegura que “los jueces dijeron *públicamente* que, aunque yo era el que había hecho mejor oposición, no querían dármele porque era *negro*”. De semejante cargo podría yo desentenderme, porque más bien hiere al cabildo que a mí; pero no quiero dejarlo sin respuesta. Los lectores juiciosos saben lo que en tales casos sucede en poblaciones de poco vecindario: estos asuntos llaman vivamente la atención, y, como unos se interesan por uno, otros por otro, naturalmente se habla en pro y en contra, y corren pequeños chismes que desprecia quien tenga miras elevadas. Yo era hijo de la misma ciudad; era más joven que mis contrincantes, y por esto llamaba más la atención; y algunos se interesaban por mí hasta con calor. En este choque, no sé si alguien diría que yo era negro o blanco o de otro color, porque hace largo tiempo que tengo por regla de conducta cumplir mis deberes y despreciar vulgaridades; pero lo que puedo asegurar es lo siguiente:

1º. Que ni entonces ni después oí nunca que ningún canónigo hubiese dicho que yo era negro ni blanco, ni tampoco ninguna palabra que pudiese ofenderme en lo más mínimo.

2º. Que todos los canónigos me felicitaron con expresiones de cuya sinceridad no me es posible dudar.

3º. Que posteriormente he seguido en buenas relaciones con todos, y éstas han sido siempre y son ahora de íntima amistad con el individuo que fue agraciado con la canonjía, el señor doctor don Jaime Soler. Igual intimidad he tenido siempre y tengo todavía con el otro contrincante, el doctor don Jaime Pasarell, actual secretario del gobierno eclesiástico y catedrático del colegio.

En cuanto a ser lo que se añade, mal visto del clero, lo que puedo asegurar es lo siguiente:

1º. Que no conozco ni un solo eclesiástico en toda la diócesis que se halle indispuerto conmigo.

2º. Que, así antes de la época de la oposición como después, he estado en las mejores relaciones con todas las clases del clero, y en particular con los principales individuos del mismo, incluso el señor gobernador de la diócesis.

3º. Que, lejos de sospecharse de mis doctrinas, se me concedieron por la autoridad competente, hace ya muchos años, licencias para leer libros prohibidos cómo y cuando yo quise.

Luego de concluida la oposición, me ordené; y en esto, como en todo lo demás, recibí particulares atenciones del señor obispo; por cuyo consejo volví a la universidad, donde estudié cánones, desempeñando al mismo tiempo, en calidad de sustituto, la cátedra de la

Sagrada Escritura, y recibiendo el grado de doctor, que se llamaba de pompa en lenguaje universitario. La función se verificó el 7 de febrero de 1835; la guerra civil estaba en su incremento; las pasiones ardían; y yo, como graduado, debía, según las leyes académicas, pronunciar un discurso en elogio del monarca reinante: y como a la sazón era gobernadora S. M. la reina Cristina, era preciso hablar de esta augusta señora. El concurso era numeroso; las opiniones políticas muy encontradas, y se deseaba saber lo que yo pensaba de las cosas públicas. ¿Saben mis lectores lo que hice? ¿Creen que me entusiasmé por la reina gobernadora y que le dispensé las lisonjas que a la sazón le prodigaban otros que ahora la insultan? No, no: lo que hice fue prescindir de toda política; y me ceñí a elogiar la apertura de las universidades; y aprovechándome de no sé qué providencia sobre enseñanza de matemáticas, me detuve un poco en este punto, y acabé mi discurso sin ofender ni a cristinos ni a carlistas, porque no había hablado ni de unos ni de otros. Testigo el público y testigo muy especialmente el sabio franciscano P. Pedrerol, que se halla actualmente en Igualada.

Concluido el curso de 1834 a 1835, me fui a mi casa, y no quise volver a la universidad: la guerra y la revolución iban arreciando; y yo preferí a la carrera universitaria la obscuridad de la vida doméstica. A fines del año 37 se planteó en Vich una cátedra de matemáticas; y, como el cálculo y la geometría no son ni cristinos ni carlistas, no tuve inconveniente en encargarme de dicha enseñanza, que continué por cuatro años. [...] Mis afanes se dirigían a sacar discípulos aprovechados, lo que conseguí, así en la parte elemental a que estaba obligado, como en la sublime que quise enseñar, sin embargo de no estar contenida en la asignatura.

Durante la guerra civil no me mezclé jamás en nada que tuviese relación con la política. Mis obligaciones, la biblioteca y mi casa; sin más distracción que un rato de paseo, que daba, o solo o en compañía de un amigo, que por lo común solía ser alguno de mis discípulos. En abril de 1840 publiqué las *Observaciones sociales, políticas y económicas sobre los bienes del clero*. La impresión se hizo en Vich; y, a pesar de la obscuridad del punto de publicación y autor, hablaron de este escrito muy favorablemente los periódicos de Madrid de todos los colores, inclusa la Gaceta. En la *Revista de Madrid* se publicó también un artículo muy favorable, cuyas iniciales me dijeron que eran del señor Pidal, actual ministro de la Gobernación. No sé si es verdad; refiero lo que oí entonces.

Alentado con un éxito para mí muy inesperado, continué trabajando en *El Protestantismo comparado con el Catolicismo en sus relaciones con la civilización europea*. [...] En el momento de terminar la guerra civil me fui a Barcelona, donde en medio de las revueltas de que era teatro aquella capital, y en los mismos días en que era asesinado y arrastrado un joven que llevaba mi apellido, imprimí y publiqué un folleto titulado *Consideraciones políticas sobre la situación de España*. Muchos que ahora la echan de valientes no se hubieran atrevido seguramente, y menos en Barcelona, a publicar semejante escrito, en que condenaba terminantemente la revolución y en que manifestaba francamente mi opinión sobre todas las materias, encerrando allí en pocas palabras toda la substancia de lo que después he desenvuelto en *El Pensamiento de la Nación*. No tenía ninguna defensa; y hasta mi estado podía prevenir contra mi persona: publiqué, sin embargo, el escrito, no obstante los consejos y hasta los ruegos de las personas que más me querían. Todos sabemos lo que sucedió entonces: con algunas excepciones honrosas, los comprometidos huyeron cada cual por su

lado. Bien atestiguado está en el manifiesto de la reina Cristina en Marsella, donde se lamenta del abandono en que se la dejó. Yo no defendí a la reina Cristina, porque me ocupó muy poco de las personas; pero defendí los buenos principios religiosos y monárquicos; defendí la necesidad de que fuese regente una persona real, no obstante de que se veían bien claras las tendencias de la revolución y la ambición de Espartero; y hablé con toda libertad a favor de los carlistas, haciendo justicia a sus convicciones y a sus intenciones; y asegurando ya entonces lo que sostengo ahora, que no era posible consolidar un sistema político hasta que se hiciese entrar a ese gran partido como un elemento de gobierno: y los carlistas acababan de sucumbir; y la revolución estaba pujante. Quien de tal modo se conduce ¿será un hombre sin principios?

Impreso el citado opúsculo, me volví a Vich, continuando en la enseñanza de matemáticas hasta mediados de 1841. Entonces me fui a Barcelona para comenzar la impresión de *El Protestantismo*, al mismo tiempo que escribía en *La Civilización*, revista quincenal. A fines de abril de 1842 pasé a París para revisar la traducción de la misma obra en francés. Hice entretanto un viaje a Londres, y regresé a España a principios de octubre del mismo año. Llegando a Madrid, me persiguió la calumnia, indicándome como complicado en no sé qué planes *carlocristinos*, a causa de ciertas relaciones que se me suponían en París con varios personajes, especialmente con el señor Martínez de la Rosa, con quien no había tenido otras que las que naturalmente tiene un viajero con los emigrados ilustres. El gobierno de aquella época tuvo acusaciones fuertes contra mí; pero debo decir en honor de la verdad que nadie me atropelló, que nadie me incomodó siquiera; y que, habiéndome dirigido al señor jefe político quejándome de alguna importunidad en un asunto del pasaporte, y exponiéndole lo que había oído que algunos decían, este caballero me trató con la mayor consideración, me aseguró toda su protección, me ofreció reprender al que me había importunado, lo que habría hecho si yo no me hubiese negado a indicarle quién había sido el importuno: y me añadió que podía permanecer en Madrid todo el tiempo que quisiese, lo que no acepté porque estaba resuelto a irme pronto a Barcelona, adonde llegué a fines de octubre. Este caballero, a quien no había visto nunca, ni he vuelto a ver, era, si mal no me acuerdo, el señor Escalante. Tengo satisfacción particular en tributar esta justicia a un adversario político.

[...]

Concluí la impresión de *El Protestantismo* a principios de 1844, y entonces me fui a Madrid, donde fundé *El Pensamiento de la Nación*, cuya marcha conocen los lectores. Ellos saben si he cumplido o no lo que ofrecí en el prospecto. En cuanto a la consecuencia de mis doctrinas, baste decir que no hay en *El Pensamiento* ninguna idea política, inclusa la del matrimonio de la reina con el conde de Montemolín, que no estuviese indicada en mis anteriores escritos”.

Fins la seva anada a Madrid és tot el que ell mateix ens pot explicar, ja que és tot el que havia viscut fins al moment. Va ser escrita l'agost de 1846, quan encara li quedaven gairebé dos anys de vida que explicarem nosaltres dins el treball amb tot detall.

4. BALMES MÉS UTILITZAT QUE COMPRÈS

Balmes visqué en una època de canvi profund, en la que es sacsejaren els fonaments de la societat existent per donar pas a una de nova basada en la indústria, la raó, i no en la tradició. Ell va estudiar aquests canvis en la seva totalitat, exposant les seves idees i forma de pensar i, com que ho féu en un moment en que el vell i el nou coexistien, ha donat lloc a interpretacions molt diferent i, fins i tot, com volem demostrar, contradictòries. S'ha creat una incoherència que, estudiant el filòsof dins del seu context, és totalment inexistent. Per demostrar aquest fet, ens hem valgut de les conferències que ha organitzat anualment l'Ajuntament de Vic des de fa més d'un segle. Aquestes ens mostren amb claredat i precisió un aspecte intuït en Balmes i que ha fonamentat ideologies i corrents de pensament a partir d'interpretacions molt sovint errònies o, si més no, parcialment correctes.

Les conferències que hem utilitzat són organitzades anualment per l'Ajuntament de Vic per a recordar un personatge molt important per a la ciutat, amb renom internacional i que va tenir un paper tan crucial en un dels moments més crítics de la història d'Espanya. Aquests discursos s'utilitzen com a clausura de la Festa Major i són una mesura de l'edat de la seva obra, perquè no hi ha cap altre personatge a qui se li dediquin tants actes, de qui es pugui parlar en una conferència des de 1903 fins a l'actualitat, tantes persones que en puguin dir alguna cosa nova, introduir algun matís; discursos solament interromputs per la Guerra Civil els anys 1837-38. A més, grans intel·lectuals, molt reconeguts en el seu àmbit d'estudi, han dut a terme algunes de les conferències. Per exemple, Ernest Lluch i Martín l'any 1980, Ferran Valls i Taberner l'any 1939 o Jaume Collell l'any 1903, a més dels que citarem.

Com a mostra de la gran varietat d'estudis i, per tant, interpretacions que s'han fet de Balmes, hem volgut posar com a mostra un discurs que féu **Lluís Daufí**¹ l'any 1990 que verament ens sorprengué per la seva originalitat, ja que estudia el vigatà a partir de la seva malaltia. Comença de la següent manera: "Una de les coses més humanes que poden fer-se en aquest món és emmalaltir; per això trobo sorprenent que, amb tot el que s'ha arribat a parlar del "Doctor Humà", ningú no s'hagi ocupat encara expressament d'un aspecte tan humà com és la seva malaltia. [...] Ningú entre la ingent i heterogènia multitud dels qui han escrit sobre Balmes, no sembla que s'hagi adonat del fet que, la major part de la seva vida, Balmes estigué greument malalt." Daufí justifica el seu estudi a partir d'un dualisme antropològic. Les concepcions de Morgagni, Virchow o Pasteur, han portat a pensar que l'ànima, d'existir, es trobaria aliena totalment als processos patològics patits per la persona, així, la malaltia és intranscendent per a la seva activitat psíquica. Tot i així, actualment es considera l'individu com a persona composta – indivisible i unitària – de cos i ànima. Tot home fa la seva malaltia segons la seva pròpia personalitat total. Balmes, per constitució es trobava ja predisposat a la

---

¹ Lluís Daufí i Moreso (Tortosa, Baix Ebre, 1927) és metge. Llicenciat i doctorat a Barcelona, professor adjunt de patologia general de la Universitat de Barcelona. Investigà a la Universitat de Michigan fins el 1970. Director de l'ICE i catedràtic de patologia general de la Universitat Autònoma de Barcelona. Ha estat Director General de Promoció de la Salut de la Conselleria de Sanitat de la Generalitat de Catalunya (1981-1982).

tuberculosi (era astènic²), i emmalaltí essent un nen; “el seu organisme, el seu soma, la seva psique, la seva personalitat, tot el seu viure i tota la seva conducta portava gravada la impressió contínua de la malaltia tuberculosa”. Finalment, Daufí conclou amb un elogi a Balmes on diu que malgrat la malaltia, va saber ser, a més de geni, un model exemplar, mirall de savis, de sacerdots, de polítics, d’escriptors i de periodistes, seguint sempre el que ell mateix descrigué a *El Criteri*: “con todo el entendimiento sometido a la voluntad, la voluntad sometida a la moral, las pasiones sometidas al entendimiento y a la voluntad, y todo ilustrado, elevado y dirigido por la religión.” Tal com diu, “tuberculós i tot, pogué arribar a ser llum de l’Església catòlica, glòria de la cultura catalana i honra de la ciutat de Vic.”

Una altra conferència que ens ha cridat l’atenció, principalment per l’objecte del nostre estudi, ha estat la de **Miquel Batllori**³, titulada *Balmes sempre més disputat que discutit*. Aquesta es troba en una posició neutre, no intenta apropiarse de Balmes, sinó estudiar-lo i interpretar-lo objectivament.

Al principi, ens mostra la seva concepció de “manipulació” i creu que no sempre vol dir falsejament, sinó “simples omissions, silencis, seleccions, amplificacions o exageracions de certs aspectes del passat, en ordre a comprovar les pròpies doctrines”. Ens mostra cada una de les facetes de Balmes i els condicionaments ideològics, principalment per condemnes religioses, que va tenir a l’hora de realitzar els seus estudis. Seguidament, ens diu que ell era en una sola peça europeu, espanyol i català, i per això havia pogut entendre tan bé els problemes d’Espanya, que considerava una nacionalitat plurilingüe, i també per aquest motiu ha estat interpretat de formes tan diferents. En quant a la qüestió del catalanisme de Balmes, creu que ha estat altament maltractada i ens mostra quatre actituds que creu que caracteritzaven el vigatà: propugna “un cert provincialisme”, formula un fet diferencial de caire sociocultural i un altre de lingüístic, i proposa una actuació polític-econòmica de Catalunya que no es vinculi amb cap partit general espanyol. Balmes considerava que “Catalunya participa de la civilització espanyola i de la cultura francesa”, com interpreta Batllori, l’ajuda com a autodefensa davant l’amenaça d’una colonialització econòmica de tot Espanya per part d’Anglaterra, amb conseqüències catastròfiques per a tota la indústria catalana en creixença. Batllori també el considera creador de la sociologia positiva a Espanya, com Manuel Fraga Iribarne⁴ en la conferència del 1955 que veurem més endavant, per reflexionar i admetre les

---

² Una persona astènica, constitució típica i estudiada per Stiller, Bauer i en especial Kretschner, és prima, que sembla més alta del que és en realitat, de pell demacrada i pàl·lida, amb espatlles estretes de les que pengen els braços flacs poc musculats.

³ Miquel Batllori i Munné (Barcelona, 1909 – Sant Cugat del Vallès, 2003) fou un historiador, teòleg i jesuïta català. Doctor en Història i llicenciat en Dret, Filosofia i Teologia. El 1928 ingressà a la Companyia de Jesús i el 1940 va ser ordenat sacerdot. La seva obra, escrita en diversos idiomes, supera els dos-cents títols, i se centra en Ramon Llull i el lul·lisme a Europa, Arnau de Vilanova, l’Humanisme i el Renaixement, la cultura dels jesuïtes al segle XVIII, la família valenciana dels Borja, i altres moments rellevants de la cultura catalana i europea.

⁴ Manuel Fraga Iribarne (Vilalba, Lugo, 1922 – Madrid, 2012), polític conservador espanyol, del Partit Popular (PP). Doctor en ciències polítiques i econòmiques per la Universitat Complutense de Madrid. Alt funcionari i ministre del franquisme, escrigué la conferència l’any 1955, és a dir, encara no havia arribat a punt culminant de la seva carrera. A la dècada dels seixanta, amb la incorporació al Govern com a ministre d’Informació i Turisme (1962-69), es convertí en un dels homes clau del règim, paral·lelament a l’obertura d’Espanya com a aliat del bloc occidental. Fou un dels candidats a succeir Franco, el qual

“teories i provatures” dels socialistes francesos i els anglesos premarxians. Tot i així, creu que “la coneixença, força aproximativa, que ell tenia de la història condiciona la vàlua de la seva metahistòria”. Creiem que aquests són els punts claus del discurs de Miquel Batllori i, com es pot comprovar, no entra en detall sobre aquesta utilització que postulem, sinó que parla més de la ideologia balmesiana i aclara alguns termes de la utilització concreta que n’ha fet el catalanisme. Per tant, intentarem anar, tant com puguem, més enllà.

Un dels exemples en els que es veu més clarament la utilització que abans postulàvem de Balmes és en els discursos que s’han fet sobre el seu catalanisme i, filosofia totalment oposada actualment, el seu espanyolisme, que s’ha mostrat a través del franquisme. Aquestes dues ideologies són posteriors a Balmes, per tant, no és que ell les defensés, sinó que en aparèixer aquestes van buscar un fonament en l’obra de Balmes, en tant que és un pensador que ha estat molt reconegut a escala internacional. Així, a continuació ens proposem demostrar com han estat aquestes utilitzacions i si es basen en el que realment pensava o va publicar Balmes o, per el contrari, s’ha interpretat erròniament.

Per començar, utilitzarem les conferències de 1940, 1942, 1955, 1956 i 1962, a més d’una que es va fer per el bicentenari del naixement de Jaume Balmes, tot i que es va fer el novembre de l’any abans, el 2009. Com es pot observar, totes van estar escrites durant la dictadura de Francisco Franco i en totes es veu una forta empremta d’aquest fet, principalment perquè totes van ser pronunciades per personatges influents. Comencem per la més anterior cronològicament. Aquesta, la va dur a terme **Ramon Baucells Serra**⁵ (1892- 1979), il·lustre religiós i historiador català. El discurs en qüestió, titulat *Balmes y el nacionalismo español* ens mostra que Balmes estima la pàtria perquè és profundament religiós i catòlic, ja que l’amor patriòtic sorgeix de la religió, i per la seva implicació en la política per aconseguir una política de benestar a Espanya. Per Balmes, els deures religiosos són els més importants. L’amor a Déu és la mesura dels altres amors humans, com l’amor a la Pàtria, que és un deure natural. Balmes defensava sobretot la unió perquè creia que d’aquesta en sorgia la força. Per això Baucells diu que el pensament de Balmes s’ha comprès en l’actuació del General Franco, que reivindica la nacionalitat espanyola. Tot i així, no vol parlar de separatisme, només mostra una cara de la moneda: el regionalisme que contribueix a la creació d’una Espanya més forta, de la seva nacionalitat. Així, també condemna el liberalisme en les Constitucions i es contradiu criticant

---

finalment es decantà per l’almirall Luis Carrero Blanco (1973). Després de la mort del general Franco intentà de dirigir la transició política. Fundà Alianza Popular, formació que va intentar presentar com a dreta liberal conservadora i parlamentària, dins de la qual obtingué l’escó en les Corts Constituents de l’any 1977. Aconseguí fer del seu partit la dreta majoritària del sistema bipartidista espanyol però l’estancament, el 1986, dels resultats electorals comportà la seva dimissió com a líder d’AP. El 1987 fou diputat al Parlament Europeu i l’any 1990 guanyà les eleccions a la Xunta de Galicia, de la qual fou nomenat president i exercí aquest càrrec fins el 2001.

L’any 1983 fou cofundador, junt amb altres líders de partits conservadors, com ara Margaret Thatcher, Helmut Kohl, i George Herbert Bush de la Unió Democràtica Internacional.

⁵ Ell fou Per entendre millor la seva obra, el situarem biogràficament assenyalant alguns trets claus que creiem que poden haver influït en la el seu pensament, com a conferenciant. L’any 1924 va ser nomenat capellà de la Parròquia de Sant Ramon Nonat, de Barcelona. Fou un home força emprenedor, prohom de l’església barcelonina (la demarcació abastava llavors tot Collblanc i la Torrassa, uns 12.000 habitants).

els règims tirànics però elogiant la revolució de Franco, justificant-la com a nacional, forta i legítima.

Tot i que Baucells estudia les tres unitats que Balmes defensava, la religiosa, la geogràfica i la política, aquí mostrarem la última perquè és la més important per il·lustrar la manipulació de la que estem parlant. El principi que fonamenta la política de Balmes és “que el poder público ha de ser la expresión del poder social, pues que el poder público no es un ser abstracto, sino muy concreto, en íntimas relaciones con la sociedad gobernada, que influye sin cesar sobre ella, y de la cual ha de extraer forzosamente las fuerzas que necesita para gobernarla. No hay poder que pueda subsistir si está en contradicción con los principios e intereses que dominan la sociedad”. Tot i que en aquell temps la dictadura podia semblar aquesta expressió nacional, es mostra clarament que aquesta no és la forma de govern que Balmes defensava. Ell volia una monarquia, tot i que, parlant de poders, “el religioso – diu ell mateix – excede mucho al monárquico en firmeza y energía”. Mostra que la monarquia està molt arrelada a Espanya i, per tant, és una font important d'estabilitat i que ha d'estar molt lligada a l'Església. Tot i així, segons Baucells, les idees de Balmes sobre política exterior són l'exponent més definit i eloqüent del seu nacionalisme espanyol.

Ell estava en contra de l'aliança amb Anglaterra⁶ o França⁷ i Baucells interpreta: “con una sagacidad propia del hombre de Estado más eminente, con un conocimiento exacto de la historia, de las necesidades y condiciones de los países, con una insistencia que revela su constante afán por la grandeza y libertad de España, no pierde ocasión propicia para analizar seriamente nuestra política exterior y probar con severos argumentos que no nos es conveniente la alianza con ninguna de las referidas naciones”, encara que ell ho feia per interessos econòmics proteccionistes⁸. Resumint, Baucells ens mostra un Balmes espanyolista per la seva oposició a l'estrangerització d'Espanya a partir de les forces de la revolució francesa, que a partir de l'ordre religiós, geogràfic i polític alça la bandera espanyola per aconseguir una Espanya, “una en su religión y en su gobierno, fuerte en el pleno desarrollo de sus hermosas y singulares energías, libre de los enemigos de dentro y de fuera de la nación,

---

⁶ Així és com Balmes mostra la seva oposició a aquesta unió: “En todas las alianzas que hagamos con Inglaterra llevaremos por necesidad la peor parte; ella, poderosa, se aprovechará de nuestra debilidad; ella, rica, se aprovechará de nuestra pobreza; ella, codiciosa, explotará nuestro suelo todavía virgen; ella, previsora y astuta se aprovechará de nuestra imprevisión; ella, activa, se aprovechará de nuestra negligencia; ella, interesada en nuestro abatimiento y postración, procurará envolvernos más y más en la red que nos tiene tendida y en la que están ya nuestros pies; ella, sagaz concedora de nuestro orgullo nacional, disfrazará con brillantes y seductores velos los progresos de su usurpación, como el reptil que con mirada fascinadora va atrayendo a su inflamada boca la cándidaavecilla”.

⁷ “Los hombres que gobiernan Francia son hijos de la revolución, discípulos más o menos encubiertos de la escuela filosófica del siglo XVII; y la Francia, tal como existe, es también hija de la revolución y formada también en buena parte en la misma escuela”. “España se ha visto repetidas veces empeñada en serios compromisos por motivo de la Francia: el *Pacto de Familia* nos trajo gravísimos males que no han sido compensador por ningún bien... No hay que olvidar la guerra de los Estados Unidos, la batalla de Trafalgar, ni la expedición del Marqués de la Romana. Y no hay que echar tampoco en olvido que si Francia quiere que no haya Pirineos, a nosotros nos conviene que los haya... En ninguna parte, en ningún sentido acertamos a ver que pueda sernos provechosa la alianza con la Francia”. Així és com Balmes mostra la seva oposició a la unió entre Espanya i França.

⁸ Per a més informació sobre la qüestió dels mitjans materials de Catalunya, consultar l'article “Medios que debe emplear Catalunya” de la sèrie “Catalunya” a la pàgina 85 de l'annex 1.

grande e imperial de conformidad con su historia pasada y en cumplimiento de la alta misión que Dios le confiara en la obra civilizadora del mundo”.

Seguidament, hem de tractar la conferència de 1942, de **Luis Argemí de Martí**⁹, titulada *Materiales Balmesianos para la reconstrucción nacional*. Aquesta comença ja en el pròleg definint a Franco com al final del desordre i la revolució, principi d'estabilitat, mostrant fragments d'un discurs que féu a Medina del Campo el 29 de maig de 1942, on diu que hi ha pau i llibertat gràcies a la seva guerra, que la seva Revolució Nacional santa, per Déu i la pàtria, ha mostrat les virtuts i la paciència del poble espanyol. Elogia la revolució, la dictadura i Franco amb uns textos de Balmes¹⁰ on ell només justifica la lentitud de la constitució d'una nova forma de govern, no es refereix en cap moment a una possible dictadura. També fa referència a altres conferències on es defensa la seva espanyolitat, com la de Ramón Baucells, ja mostrada. A més, Argemí utilitza un to clarament subjectiu amb afirmacions com “he de decir lo que pienso; mas, creo que es un deber decirlo”. En referència als textos que mostra de Balmes, són frases molt curtes que no permeten mostrar el context en el que van ser escrites. Això fa que els principals arguments que utilitza no els extregui de Balmes i, per tant, perdin la fonamentació que volen tenir en la seva persona. Unes frases de Balmes que són clarament inaplicables al govern del General Franco són aquestes: “Los poderosos Elementos que deben salvar a esta nación desventurada, son los dos sentimientos que todavía se conservan entre nosotros; *el monárquico y el religioso*. Porque lo que necesita la nación es poder, y el poder en España es imposible sin monarquía”¹¹. Un altre text que defensa el mateix és el següent: “El problema del poder público envuelve tres partes: primera, orden; segunda, estabilidad; tercera, hacer el mismo bondadoso. Estas tres condiciones se hallan satisfechas en la institución monárquica de una manera admirable”¹². Per tant, la contradicció entre el que realment va dir Balmes i les interpretacions que s'han fet es mostra internament en aquesta sola conferència.

Mostrarem la següent conferència, pronunciada el 1955 per **Manuel Fraga Iribarne** i titulada *Balmes, fundador de la Sociología positiva en España*. En aquesta s'estableix una comparació important entre Balmes i Donoso Cortés, fins al punt de dir que d'ells arranca la Teoria

---

⁹ Lluís Argemí i de Martí (1873 – 1950) fou advocat i polític conservador, del partit tradicionalista; president de la Diputació de Barcelona i vicepresident de la Mancomunitat catalana i diputat pel partit tradicionalista, partit conservador, del 1911 al 1946. Escrigué aquesta conferència durant el mandat de Primo de Rivera, quan intentava fer mèrits per arribar a dirigir la Mancomunitat catalana.

¹⁰ El primer, extret de “El Protestantismo, T. I, Cap. II, diu així: “Es necesario no perder de vista, que las grandes reformas exigen largo tiempo”. El segon, de les O. C. Vol. 24, pàg. 353, segueix: “Resignados con los males e inconvenientes que siempre traen consigo las instituciones humanas, procuremos mejorarlas en cuanto cabe, sin olvidar que el tiempo es un factor indispensable a todos los productos que salen de la mano del hombre, y que sin su concurso no es dable edificar nada sólido y duradero”. Finalment, mostra un tercer text extret de les O. C. Vol. 23, pàg. 131. És aquest: “Cuando una nación ha pasado largo espacio en una guerra sangrienta y atroz – es refereix a les guerres carlines –, aunque haya llegado a sosegar, queda siempre aquel dejo de malestar, resultado natural de enfermedades muy largas y crueles, y es necesario dilatado tiempo para que los lazos sociales vuelvan a recobrar aquella firmeza y suavidad que formando, por decirlo así, el buen gusto y sazón de la salud y orden público afianza la libertad bien entendida”.

¹¹ O. C. Vol. XXIII, pàg. 200.

¹² O.C. Vol. XXIV, pàg. 161.

espanyola de la Societat i la Política, en quant als problemes i els mètodes. Balmes¹³ plantejà la necessitat d'una ciència com la sociologia mostrant, com ja hem vist en altres conferències, que el govern ha de ser l'expressió de la societat, i aquesta havia canviat profundament amb el nou sistema econòmic. En contradicció amb el que veurem en la següent conferència, Fraga diu que Balmes vol destruir la filosofia falsa de la Il·lustració, tot i que no nega la filosofia i la ciència en general, sinó aquesta en particular. Ens mostra també que per ell era molt important la imparcialitat, ja que així creia que aconseguia la objectivitat. Pensava que el primer que s'havia de fer per orientar amb sentit comú la sociologia era crear una base de dades per científitzar i poder dur a terme fets concrets, no generals. Volia aplicar els mètodes de les ciències naturals a la societat i la política. Tot i així, creia que totes les lleis que s'establiessin havien d'estar sotmeses a la llei divina i així les matisava. Tracta el problema dels nous rics, estudiat també en la propera conferència, tot i que en aquesta es posa més èmfasi a la classe pobre, al desequilibri tan accentuat que estava generant el nou sistema econòmic. Podem observar també que algunes referències són utilitzades per diverses conferències, tot i que les seves interpretacions poden concordar o no. Un exemple és la següent frase, utilitzada també a la conferència de Pérez de Urbel: "estoy persuadido de que dentro de dos siglos la sociedad habrá cambiado hasta un punto de que nosotros apenas nos formamos idea".

Mostrem, doncs, la conferència de 1956, a càrrec de **Fra Justo Pérez de Urbel**¹⁴, titulada *La cuestión social y sus remedios, según Jaime Balmes*, ens mostra un Balmes actiu, pràctic però que, abans d'actuar, fet molt important, tracta amb les idees de la revolució, després d'estudiar-les, de llegir tots els autors liberalistes i meditar les seves propostes i visions. Així veu la concurrència del món antic amb el nou i les característiques de cadascun. Balmes ens és presentat com un visionari dels efectes de la revolució francesa i considera que el socialisme és l'escola que es proposa destruir l'ordre social existent, constituir-lo sobre noves bases i arreglar-lo amb normes diferents, normes que proclamen una llibertat que no consent la diferència entre pobres i rics. Balmes accepta una igualtat dominada per unes lleis imparcials i el dret de propietat limitat per la pau social i subordinat a altres drets més sagrats. Dóna molta importància a la religió en l'educació i la societat i afirma la necessitat d'una recristianització. La industrialització ha creat nous rics amb nous deures i per això els aconsella, com també fa amb els pobres, amb la seva màxima característica: "hacerles buenos y hacerles bien", com també "procurar para el mayor número el bienestar, la instrucción, la moralidad". En veure l'actitud dura i inconseqüent de la classe rica, exclama: "O caridad, o esclavitud, no hay otro medio de resolver el problema social".

Finalment, parla de la relació que hi va haver entre Balmes i el Papa, la semblança entre les seves persones i els seus punts de vista. "Pocos personajes tienen rasgos de parentesco tan marcados como el sacerdote católico, que abre el siglo y le ilumina en su primera mitad con

---

¹³ "El entusiasmo por ciertas instituciones políticas que tanto había cundido en Europa en los últimos tiempos, se ha ido enfriando poco a poco, pues que la experiencia ha enseñado que una organización política que no está acorde con la social no sirve de nada". IV. 657-658.

¹⁴ Fra Justo Pérez de Urbel (Pedrosa de Río Úrbel, Burgos, 1895 - Cuelgamuros, 1979), clergue i medievalista espanyol. Doctor per la Universitat de Madrid, catedràtic d'Història de l'Edat Mitjana de Espanya. El 1958 fou investit primer abat de la Basílica de Santa Cruz del Valle de los Caídos. Procurador a Cortes Españolas del 1943 al 1967.

sus escritos y el Pontífice que le cierra después de haber proyectado sobre los caminos del porvenir los resplandores de su genio y de su doctrina. Nacieron ambos el mismo año, con unos meses de diferencia, pero Balmes, que había de morir joven, se dio prisa a cumplir su carrera con una labor fecunda. En el 1845 se encontraron en Bruselas y se trataron. Sus almas gemelas simpatizaron profundamente. Ambos comprendieron las condiciones en que se encontraba la Iglesia [...]. Mejor aún que de Ketteler, el Pontífice podría decir del sacerdote catalán: "He aquí mi precursor"¹⁵. Aquesta conferència, tot i pertànyer als anys de la dictadura franquista, s'aparta de les interpretacions polítiques de Balmes i, per això, contrasta amb les altres per la falta de dogmes o falses interpretacions. Creiem que és prou objectiva i per això és important veure, també, que en un mateix temps es poden fer diferent usos de les idees d'un mateix personatge. Aquest fet també l'hem observat a la conferència de Manuel Fraga Iribarne i hem esmentat la semblança dels seus temes i observacions, amb algunes discrepàncies o punts de vista diferents, ja que el tema, en el fons, no és el mateix ni tampoc l'enfocament que se li ha donat.

Exposarem, a continuació, la conferència d'**Alberto Martín Artajo**¹⁵, *Los españoles según Balmes*, del 1962. També ens mostra un Balmes crític, tenaç, perseverant i realista, "el polígrafo: apologista, filósofo, sociólogo, historiador y pensador político, maestro de su generación y guía de la nuestra". El realisme balmesià era producte de la seva poderosa intel·ligència natural, del seu "bon seny" català i de l'acurat anàlisi amb el que estudiava els problemes. Tenia una visió de la història subordinada a la realitat dels fets i lliure de tot prejudici filosòfic relativista a ultrança. Ajuntant un seguit de frases exposades en diferents escrits de Balmes, Martín- Artajo elabora una definició del poble espanyol¹⁶, segons la qual els principis d'aquesta societat, és a dir, els elements amb poder, són el monàrquic, el religiós, l'aristocràtic i el popular o democràtic. Altre cop, ens mostra la monarquia com un mitjà d'elevació cultural, econòmica, social i política del poble. Aquests principis tenen un sentit estàtic, contraposat amb la pugna entre les "dues Espanyes" (l'antiga i la nova), que són extremistes, tot i que Balmes afirma que la seva naturalesa no és incompatible, ho és la postura dels seus representants. Una no pot prescindir de l'altre, perquè la tradicional, monàrquica i religiosa pertany a la majoria de la nació, però la progressista i europeista conté les minories més actives i inquietes. Tot i tractar més de política, té una posició allunyada i no presenta contradiccions internes. S'assembla, en quant a contingut i visió, a la de Ramón Baucells i Serra, per la temàtica tractada i les afirmacions i conclusions fetes.

---

¹⁵ Alberto Martín-Artajo Álvarez (Madrid, 1905 – 1979), polític espanyol. Franquista. Llicenciat en dret per la Universitat de Madrid. El 1940 va ser nomenat pel general Franco president de Acció Catòlica. Va ser Ministro de Asuntos Exteriores de España del 1945 al 1957.

¹⁶ És la següent: "es un pueblo grande y generoso, dócil a la obediencia, resignado ante el sufrimiento, alivio y orgulloso de su dignidad e independencia, heroico cuando llega a la hora crucial, pero también es el pueblo más terriblemente tenaz e indócil cuando se le quiere manejar contra su voluntad. Desciende la caballerosa generosidad del carácter español, la grande actividad y energía que les distinguen, la razón, el buen juicio, la calma, y, en fin, la sensatez español. Y son de ponderar el buen sentido nacional, su noble lealtad, su ilimitada adhesión a la Monarquía, su tendencia a lo grave y severo". Recapitulant, el poble espanyol és fàcil de governar, però no està d'acord amb l'ordre social. Els governadors no respecten la nació, tot i ser aquesta l'expressió del poder de la societat.

Finalment, hi ha la conferència feta l'any 2009 a càrrec de **Conrad Vilanou**. El seu títol és *Jaume Balmes i el franquisme: a propòsit de les dues visites de Franco a Vic (1947 i 1949)*. De fet, aquesta conferència és diferent a les anteriors perquè estudia Balmes sense intentar fonamentar aquest moviment en la seva filosofia, intenta analitzar-lo de forma objectiva. Comença mostrant aquesta síntesi: "El règim franquista va veure en les figures de Jaume Balmes i Josep M. Sert una oportunitat per reforçar el nacionalcatolicisme. Contràriament a això, una de les famílies que va integrar-se en el franquisme, els falangistes, no va apostar mai per la figura i la doctrina de Jaume Balmes. En canvi, els que van recórrer al filòsof de Vic, varen ser els carlins, els components d'Acción Española, els membres de la Lliga i els propagandistes". Així podem observar que ens mostra les dues cares de la moneda que intentem contraposar, tot i que una amb molta més extensió que l'altre. La primera visita del General Francisco Franco va ser el 29 de maig de 1947, quan Franco feia campanya a favor del Referèndum a la Llei de Successió en la Prefectura de l'Estat. El franquisme es decantava cap a una vocació religiosa i, a partir de 1942, inicia l'etapa nacionalcatòlica. La segona visita va tenir lloc el 5 de juny de 1949 per presidir la cloenda dels actes del Congrés Internacional d'Apologètica, d'intenció més ideològica que filosòfica, en honor a Jaume Balmes. Ell era la clau de volta ideològica pel règim que volia desvincular-se gradualment dels seus vincles amb el feixisme. Per això, durant el franquisme *El Criterio* de Balmes es va convertir en un veritable èxit editorial, per la seva vàlua pedagògica. Així, el catolicisme havia de sustentar ideològicament el franquisme, que va recórrer al nostre filòsof per justificar la unitat política i religiosa d'Espanya. Però no tots els corrents o famílies del règim el tenien com a referent. Els falangistes no havien inclòs Balmes en el seu univers ideològic: per uns mostrava la decadència del sistema liberal del segle XIX, per uns altres procedia d'una Catalunya que, després de la deriva separatista, calia negligir i anorrear. El seu intel·lectual modèlic va ser Joan Boscà.

En situar-se al bell mig del capitalisme liberal i del comunisme, "Balmes era considerat una mena de visionari que es va anticipar als problemes que afectaven la història d'Espanya, tot aplicant als grans mals unes solucions quasi miraculoses que – a més a més – es podien inserir en el pla de la providència divina". Ens mostra com molts polítics importants de l'època franquista tenien influències balmesianes, moltes demostrades per publicacions seves estudiant el personatge o fent conferències el 9 de juliol a Vic.

El pare Miquel d'Esplugues ens mostra la causa més important que ha donat lloc a tantes interpretacions diferents i que és el que volem demostrar, escrivia l'any 1930: "Pensador, en fi, per compte propi, Balmes tingué el bon gust de no deixar-se encasellar en cap partit, ni engavanyar per cap escola. Dóna, pròdig, a totes, i rep de totes usuràriament. Però no és de cap, lliçó de fets magnífica. Heus ací perquè mai ningú no ha pogut tenir-lo, ni per ben seu, ni del tot enfront seu". El franquisme va aconseguir la unitat política i religiosa, com el vigatà defensava, a partir d'una Guerra Civil que considerava que no era res més que una conseqüència de les discòrdies del segle anterior, de les desavinences del liberalisme dinovè. Com a prova del seu reconeixement, s'ha de dir que fins i tot es van imprimir bitllets de paper moneda amb la seva imatge durant la dècada de 1950, però les orientacions tecnocràtiques de la dècada del 1960 i el desenvolupament econòmic, van fer que la modernització de l'Estat fos una realitat i que autors com Jaume Balmes desapareguessin de quasi tot arreu. Com a cloenda, l'autor ens mostra la seva disconformitat amb l' utilització que va fer el franquisme

del nostre autor¹⁷, cosa que ens mostra la seva objectivitat amb el tema tractat, a més que la distància en el temps amb aquest és un factor del que les altres conferències no han disposat i que ha influenciat molt en les seves reflexions, exposicions i conclusions, sobretot per la forta repressió i censura que es vivia en aquells temps.

Diferents autors han parlat també del catalanisme de Balmes i, sense argumentar sobre la veritat dels seus discursos, els contraposarem amb els que, com ja hem mostrat, van defensar el seu espanyolisme. Hem seleccionat dues conferències: la d'**Hilari Ragner**¹⁸, ampliada en el llibre *Contribució a la història de l'església catalana*, que és el que hem utilitzat; i la de **Francesc Maspons i Anglasesell**¹⁹ de l'any 1908. Totes dues comencen constatant que hi ha hagut molts autors que han al·ludit a la catalanitat de Balmes, però ben pocs han parlat del seu catalanisme, i fins i tot entre aquests últims no hi ha hagut el necessari rigor, per l'abundància d'afirmacions genèriques, per no dir tòpiques. Com ja hem vist en els escrits del franquisme, aquestes conferències es fan referència entre elles. Francesc Maspons afirma en la seva conferència que els escrits catalanistes de Balmes són escassos, però el que ho són "se'ls pot col·locar en el rengle més eminent entre els més eminents catalanistes" i per això els analitzen detalladament.

Hilari Ragner, en el seu escrit, analitza cada una de les obres de Jaume Balmes en les que podem trobar indicis d'aquesta constatació. Ell creu que Balmes va ser providencial per a Catalunya perquè la va educar espiritualment, donant-li les lleis del pensament i de l'acció, coherents amb la tradició catalana quan aquesta anava cap a la seua renaixement, que divideix en tres: l'humà, el literari i el polític. Balmes lluità contra dos fronts: el centralisme que condemnà com una opressió injusta de la monarquia espanyola contra Catalunya, i d'altra banda l'independentisme, que rebutjà com a utòpic i històricament superat, tot i que no sempre coherentment. Lluís Cura arriba a afirmar que la seva visió intel·lectual era literalment biocular, entre dos "jo". Un exemple molt clar és que a la sèrie d'articles titulada *Cataluña* de 1843, Balmes afirma i repeteix que ja no hi ha sentiment provincialista, però a la poesia íntima del 1844, maleeix els qui ens volen obligar a deixar la nostra llengua per adoptar la castellana. Així, Balmes no era independentista, però testimonia l'existència d'un sentit vigorós d'opinió de tendència plenament nacionalista. Maspons creu que quan argumenta contra els

---

¹⁷ "Jaume Balmes no té cap culpa, ni cap responsabilitat, en el fet que el franquisme recorregués al seu pensament – sovint manipulat quan no tergiversat –, per tal de justificar l'evolució d'un règim que va necessitar del catolicisme per tal de superar els seus orígens bèl·lics i totalitaris".

¹⁸ Hilari Ragner i Suñer (Madrid, 1928) és un religiós i historiador català. Es llicencià en dret a la Universitat de Barcelona, el 1954 ingressà al monestir de Montserrat i el 1960 fou ordenat sacerdot. Va elaborar la tesi doctoral sobre la Unió Democràtica de Catalunya i el 1966 fundà la revista "Documents d'Església", treballà activament en tasques de divulgació bíblica i litúrgica i publicà estudis d'història de Catalunya del segle XX.

¹⁹ Francesc de Paula Maspons i Anglasesell (Barcelona, 1872 – Bigues, Vallès Oriental, 1966) fou un jurista, especialista i defensor del dret català. Doctor en Dret. Des de la presidència de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Barcelona (1918-20) va dur a terme campanyes en defensa del dret català i com a director de l'Oficina d'Estudis Jurídics de la Mancomunitat de Catalunya publicà les *Institucions de dret català* (1921) i *Texts de dret català antic*, entre altres. Presidí també el Centre Excursionista de Catalunya (1927-31) i la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials (1955-58) i fou membre d'honor de l'Acadèmia de Jurisprudència y Legislación de Madrid i de la Comissió Codificadora del Dret Català.

independentistes, ho fa amb calma, amb lògica freda i serena; en canvi, quan parla de l'opressió que Catalunya pateix, ho fa amb passió, quasi amb ràbia. Creiem que això és un argument massa subjectiu, amb un fonament molt personal. Igualment, segons Torras i Bages, Balmes solia dir: "Tinc la monarquia en el cap i la democràcia en el cor". Francesc Maspons interpreta que és Espanya la que té al cap, i Catalunya al cor. Això són interpretacions basades en el punt de vista personal però, com veurem seguidament, Maspons les fonamenta en el que es destil·la d'un seguit d'obres balmesianes.

Per començar, a *El Protestantismo comparado con el Catolicismo*, Balmes aprova la proclama adreçada el 1640 pel Consell de Cent de Barcelona al rei Felip IV", perquè es fonamenta en la religió, però denuncia l'incompliment de pactes fonamentat en el poder, un rei o un senyor ha de complir la seva paraula davant d'un de categoria social inferior²⁰.

En la seva biografia de l'irlandès *O'Connell* (1775- 1847), Raguer creu que Balmes està pensant en el problema de Catalunya quan escriu: "O'Connell es la Irlanda: es la personificación de un pueblo de 7 millones, oprimido por espacio de largos siglos, sufriendo la miseria más horrorosa que imaginarse pueda, arrastrando una existencia de infortunio, de calamidad, de dolores sin ejemplo. O'Connell es la Irlanda católica, aplastada durante tres siglos bajo la planta de hierro de la aristocracia protestante". Tot i així, aquest paral·lelisme no es veu tant clar. D'una banda, Balmes creia que els efectes de la industrialització encara no s'havien mostrat plenament a Catalunya, no havien creat tanta misèria, D'altra banda, mostra en els seus articles de la sèrie *Cataluña* que no està a favor de la seva independència i, per tant, creiem que aquesta és tan sols una interpretació subjectiva basant-se en el criteri de l'autor i no pas fonamentada en el que realment volia dir Balmes, sense utilitzar segones intensions. Balmes no creia que la situació socioeconòmica fos tan greu com per justificar una revolució com la d'Irlanda, però això no és cert, un exemple són els latifundis d'Andalusia, Extremadura i Castella; sembla que vulgui justificar la revolució quan els oprimits són catòlics, però no quan aquests són els opressors. Tot i així, cal destacar que el nacionalisme català té una característica que el fa en certa manera oposat a quasi tots els altres: "la majoria de moviments independentistes són de països pobres que se subleven contra dominadors més rics, i en canvi la relació entre Catalunya i Espanya és inversa".

En el *Diálogo entre Montjuich i Barcelona*²¹, Jaume Balmes explica el bombardeig d'Espartero amb la metàfora del castell de Montjuïc, que representa l'estat sobirà, i Barcelona, simulant la Catalunya sotmesa i considerada inferior. El castell de Montjuïc, situat sobre Barcelona, la protegeix. És imponent i Barcelona, anomenada la "reina de Catalunya", és la seva esclava perquè depèn d'ell, de la seva voluntat. Quan ell s'enfada, ella tremola, tot Barcelona està a les seves mans. Després del bombardeig, ella li retreu que la decebés, ja que li tenia confiança: "¡Sobre mí, desmantelada, indefensa, casi desierta, vomitar fuego!... No, no era esto lo que les

---

²⁰ "Últimamente, pueden tanto las representaciones continuas de los que aborrecen con odio interminable a los catalanes, que no sólo han procurado desviar de la rectitud i equidad de V.M. los propuestos de paz y sosiego que debían ser admitidos, siquiera para experimentarlos; pero, para llegar al cabo de la malicia, proponen a V.M. como obligación forzosa que se prosiga en la opresión del Principado".

²¹ Es pot veure complet i comprovar les cites a la pàgina 83 de l'annex 1.

decía a los soldados su corazón español.” Així recorda que Catalunya forma part d’Espanya i que se l’hauria de tractar amb igualtat i respecte, ajudar-la i no voler-li mal i, després, Barcelona prediu una possible i optimista reconciliació futura. Al final, Balmes mostra la superioritat de Catalunya, de la seva estimada pàtria: “Llavors desitjaràs un núvol que t’amagués als ulls de la Reina; llavors, quan per primera vegada la indignació encengui el rostre de la innocent Majestat, tremolaràs temorenc en la seva presència , i li diràs submís: Senyora, no vaig ser jo.”

Aquesta prosa literària de Balmes és comparable a la censura dels anys del franquisme, però sota d’aquestes imatges poètiques hi ha uns fets molt concrets que Balmes mostrarà clarament, quan fuig cap a Anglaterra, a la biografia d’Espartero, on el bombardeig és el tema central. En aquest text, se’ns mostra una forta vibració patriòtica; Balmes, tan enemic de les revolucions socials, se sent ara identificat amb aquesta, perquè considera netament nacional pel fet de comprendre gent de tots els estaments, és un alçament general. “Sense cap paraula de crítica, reporta que el 16 de novembre “en una nueva proclama de la Junta se declaraba ya Cataluña independiente con respecto a la Corte, hasta que se restableciera un gobierno justo, protector, libre e independiente, con nacionalidad, honor e inteligencia”. Certament basat en paraules de Balmes, Ragner afirma que “no sols simpatitza Balmes amb els insurrectes, sinó que troba que van ser massa tímids” i que “es tractava d’una lluita entre catalans i castellans”²². Lamenta que Espartero s’aïllava dels que li podien donar consells d’humanitat i prudència, com els eclesiàstics: “se complacía en bombardear una ciudad abandonada, donde apenas existían enemigos a quienes combatir, donde no había un jefe obstinado a quien fuese preciso doblegar”.

A la sèrie d’articles titulada *Cataluña*, mostra el problema del lliurecanvisme que defensava Espartero, que suposava una gran amenaça per la indústria tèxtil catalana.²³ En el primer article, Balmes ofereix una solució al problema català: “Sin soñar en absurdos proyectos de independencia, injustos en sí mismos, irrealizables por la situación europea, insubsistentes por la propia razón e infructuosos además y dañosos en sus resultados; sin ocuparse en fomentar un provincialismo ciego que se olvide de que el Principado está unido al resto de la monarquía; sin perder de vista que los catalanes son también españoles, y que de la prosperidad o de las desgracias nacionales les ha de caber por necesidad muy notable parte, [...] puede alimentar cierto provincialismo legítimo, prudente, juicioso, conciliable con los grandes intereses de la nación”. Aquesta última afirmació testimonia l’existència d’un fort corrent independentista, del qual el nostre autor discrepa. En el segon article, *Medios que ha de emplear Cataluña para*

---

²² Es pot comprovar a: *Diario razonado*, p. 46.

²³ “La vida de España está en las extremidades; el centro esta exánime, fío, poco menos que muerto. Cataluña, las Provincias Vascongadas, Galicia, varios puntos del mediodía, os ofrecen movimiento, una animación de que no participa el corazón de España. Londres es digna capital de la Gran Bretaña, París de Francia; en la actividad, en la vida que rebosan aquellas ciudades veis las indispensables condiciones de la cabeza de un gran cuerpo. En Madrid y en todos sus alrededores a larguísima distancia, nada encontraréis de semejante. [...] Es una conquista sobre el desierto [...] muy propia para lisonjear la vanidad, de nada sirve para fomentar la riqueza”. Finalment diu: “*Lo que es papel, el gobierno nos envía mucho*, decía con buen sentido un sencillo aldeano”. La sèrie completa es pot veure a l’annex 1 (p. 85-88).

Totes les obres es ressenyaran a al capítol titulat “Balmes davant del canvi”.

evitar su desgracia y acrecentar su prosperidad, exhorta els catalans a no ser instrument cec de cap partit polític i a no deixar-se enganyar pels partits que diuen que volen defensar Catalunya, però en realitat només com a mitjà per imposar la seva política. En aquest article i en la sèrie de sis articles titulada *Barcelona* intenta demostrar, no sense alguna contradicció amb altres escrits seus que ja hem esmentat, que les repetides revoltes de la ciutat de Barcelona no obeeixen a “provincialisme”, com es diu, segons Balmes, per Espanya i a l’estranger, sinó a d’altres causes.

Valentí Llorer havia enviat a Balmes, des de Madrid, a l’abril de 1844, una poesia en català dedicada. Balmes li respon amb una poesia de deu estrofes, de les quals, per la seva contundència, Raguer destaca la tercera i la sisena:

“Admirant lo teu llenguatge
casi ràbia m’ha agafat,
que’m feya dir malbinatge
qui parlar nos ha imposat
que no és el del nostre llinatge”.

[...]

“Jo ja’t dich, no’m vénen ganas
de tornar-me castellà,
y em semblan valents pavanas
els que volen oblidar
las paraulas catalanas”.

Segons Raguer, aquest text ocupa un lloc doblement excepcional en l’obra de Balmes: per ser poesia i per ser en català i creu que es tracta d’un dels escrits més seriosos i sincers del nostre autor, que no mostren cap intenció jocosa. El darrer passatge balmesià que podem esmentar data del 1846 i va ser escrit perquè la revista “El Heraldo” li exigia definir-se sobre la qüestió catalana. Ell respon que “cuando una institución o una costumbre se hallan muy arraigados en una provincia, no deben ser tocadas sino con mucho miramiento: trasladar a España la centralización francesa es un error inexcusable en hombres que debieran conocer lo que es España, ya que se proponen gobernarla”.

Finalment, Raguer comenta allò que Balmes no va arribar a escriure, i que, segons ell, hauria estat el més important de tots els seus escrits en relació amb el nacionalisme català, perquè ens hauria revelat la seva autèntica opinió: ni la gravetat del cas hauria permès un to humorístic, ni les matisacions prudentes que emprava quan s’adreçava a Espanya públicament. El maig del 1848, el papa Pius IX li fa una consulta: “Es demana què cal pensar dels drets de nacionalitat i independència, que hom diu que són inalienables i imprescriptibles; i, suposant que s’haguessin d’admetre, quan i com es podrien exercir”.²⁴ Balmes es trobava ja, per desgràcia, greument malalt de tuberculosi i s’excusà de no poder prestar el servei que el papa li demanava i, poc després, morí.

L’altra conferència, la de **Francesc Maspons**, utilitza uns arguments bastant semblants a la ja esmentada, com veurem a continuació. Ell considera que la figura del Balmes català ha quedat

---

²⁴ I. CASANOVAS, *Balmes. La seva vida, el seu temps, les seves obres*, II, p. 765.

sempre en segon terme, però que és tan superficial que no es necessiten grans raonaments per a demostrar-ho, que s'imposa per ella mateixa. Maspons comença dient que si Balmes era català, per força havia de tenir un esperit català, perquè havia estat educat al cor de Catalunya. Per no ser-ho hauria d'haver oblidat aquesta educació i ofegat els seus sentiments, perquè tot català té el cor català. Però creu que hi ha diferents tipus de catalanistes: el "catalanista enamorat i devot contemplador de les coses nostres, desitjós i delitós preparador del desvetllament i renaixença de Catalunya; un catalanista que en diríem seguidor i col·laborador", però Balmes era "un catalanista de categoria molt més alta, un definidor, un director i inspirador del moviment, que és molt més". Ell considera que Balmes no va parlar de catalanisme perquè si hagués escrit sobre política catalana, els seus escrits només podrien ser lamentacions, serien inconsistents per naturalesa, hagués estat un precursor, no un mestre. Maspons diu que els que no són catalans han sabut veure el seu catalanisme com no ho han fet els que ho són, perquè li falta una condició per ser íntegrament català: la llengua. Però prescindint de la forma, es veu l'esperit del mateix poble català que dictava: escriu preguntant, obligant a reflexionar i raonar, en altres paraules, imposa el seny tan típicament català. La seva finalitat era convèncer, no imposar o formular, i per això exposa i pregunta. D'aquesta manera aconsegueix convèncer però no amb la seva veu, sinó amb la del convençut; diu que aquest és un procediment pràctic, com ho són tots els catalans.

En política, és molt important la intervenció, la no intervenció fa de tot el sistema polític un sofisme i porta a les equivocacions polítiques. Balmes formula la teoria principi fonamental de tota la política moderna catalana: "som forts senzillament perquè hem fet tots el que en els seus dies Balmes va fer". Ell parteix del que és, no de com les coses haurien de ser, i ho treballa, ho raona i fa que sigui millor. Com a teòric i català, és un pràctic intervencionista que vol millorar l'actualitat i no pensa en utopies. Per tal que una intervenció sigui fructuosa, ha de ser adequada i constant, no et pots deixar vèncer pels desenganys, com ell bé mostra en el següent paràgraf: "diferents vegades m'ha caigut la ploma de la mà i haguera sigut vençut per el desmai; si no hagués reflexionat que mos escrits tenien un mèrit que mai deixa de produir bon efecte perquè exerceix un poderós ascendent sobre la intel·ligència i la raó: aquest mèrit consisteix en ser la senzilla expressió de conviccions pregones, l'eco fidel de generosos sentiments".

Maspons considera que tota la seva obra deriva de dos principis: la responsabilitat i el patriotisme. Consisteix "en sacrificar les conveniències, gustos i fins necessitats al bé comú; mai en sacrificar les conviccions, que per a claudicar en elles és condició necessària sentir precisament lo contrària a aquesta responsabilitat o sia'l desig del profit personal" i d'aquí se'n dedueix tot el mètode d'aplicació, com ell diu "per encertar no sempre és necessari ser profeta; fundeu vostres conviccions en els principis eternals de justícia i feu que vostra llengua sigui fidel expressió de vostre esperit; és un talismà molt senzill però segur".

Un punt on es veu clarament les diferents interpretacions que han fet de Balmes el catalanisme i el franquisme és que els primers consideren que el sistema polític actual no agradava a Balmes, que no hi estava d'acord: "si ell hagués hagut de muntar a gust seu el sistema polític, que convenia com a millor a Espanya en el terreny de les idees i purs principis, hagués muntat un sistema completament diferent". En canvi, els segons creuen tot el contrari,

que comparen la cita que mostrarem a continuació amb el model d'estat que Franco va crear després de la Guerra Civil (1936- 1939), en la que Balmes parla de com hauria de ser Espanya: “*una* en su religión y en su gobierno, *fuerte* en el pleno desarrollo de sus hermosas y singulares energías, *libre* de los enemigos de dentro y de fuera de la nación, *grande* e *imperial* de conformidad con su historia pasada y en cumplimiento de la alta misión que Dios le confiara en la obra civilizadora del mundo”, que ja hem esmentat a la conferència de Baucells.

Per acabar, volem fer notar que Maspons també constata aquesta utilització que ens hem proposat demostrar: creu que encara hi ha qui “no sentint prou la responsabilitat de la seva obra, es deixa seduir per aquella explotada confusió de termes que confon les idees democràtiques amb el llibertinatge i l'anticatolicisme més groller, o bé caient per pendents oposades aixeca al nivell dels principis absoluts qüestions administratives i sempre secundàries”.

5. CATALUNYA I ESPANYA: UNA SOCIETAT EN CANVI

5.1 CANVIS POLÍTICS: DE L'ANTIC RÈGIM A L'ESTAT LIBERAL (1788- 1874)

Jaume Balmes visqué entre 1810 i 1848, en un dels moments més trepidants de canvi d'una societat antiga a una moderna i actual. Si tenim en compte la revolució industrial britànica de finals del segle XVIII, si observem que el 1789 el poble de París cremava la Bastilla, que quan neix el nostre personatge les tropes franceses acaben de marxar de les terres castellanès, llavors podrem entendre els perquès de moltes actuacions de Balmes. Tota persona és filla d'una història que porta gravada a dins seu, i ara ens proposem veure quin era la seva.

*La Guerra del Francès i les Corts de Cadis (1788- 1814)*²⁵

Durant el segle XVI, el règim polític per excel·lència havia estat la monarquia absolutista, representat a Espanya per la figura de Felip V. Tot comença a canviar el juny de 1789 amb l'inici de la Revolució Francesa, quan regna Carles IV, un rei feble i mediocre, que oblida el reformisme il·lustrat del seu antecessor, Carles III, i entra en guerra amb França dins d'una coalició europea antirevolucionària. És l'anomenada Guerra Gran, que acaba el juliol de 1795 amb la Pau de Basilea i fa que França vagi obtenint progressivament més influència a Espanya, sobretot durant el govern del primer ministre Manuel Godoy, que no era acceptat per les elits espanyoles per tenir un origen social humil, rebre favors de Maria Lluïsa, la reina, i crear una camarilla a la Cort que desplaça els antics aristòcrates. Ell és qui firma, l'octubre de 1807, el Tractat de Fontainebleau amb Napoleó, permetent així l'entrada de tropes franceses a Espanya per anar a envair Portugal. Mentre, Carles IV es veu obligat a abdicar a favor del seu fill, Ferran, el 17 de març de 1808 quan veu que ha perdut el control de la situació amb el motí d'Aranjuez. Napoleó, però, aconsegueix fer renunciar a ambdós a Baiona a principis de maig de 1808 mentre les seves tropes sotmeten Portugal i es despleguen pel nord d'Espanya col·locant-se als llocs més estratègics com, per exemple, als ports.

Napoleó nomena el seu germà Josep Bonaparte com a rei d'Espanya, cosa que genera una revolució patriòtica i generalitzada, nodrida amb l'empenta popular i dirigida per les elits socials formant grups armats de voluntaris anomenats juntes, cosa sense precedents a Espanya. Un exemple d'aquestes són els miquelets i els sometents de Catalunya, amb èxits com les batalles del Bruc (juny de 1808) i de Bailén (juliol de 1808). Hi va haver forts incidents com el del 2 de maig de 1808 a Madrid. Tot i que les grans ciutats van caient, les zones rurals resten en poder dels patriotes i Napoleó troba molta hostilitat i li suposa un costa material i humà molt alt. Quan a mitjan 1812 inicia la invasió de Rússia, replega el seu exèrcit de la Península i comença a patir derrotes importants. La Guerra del Francès (1808- 1814) agreuja la crisi econòmica iniciada a finals del segle XVIII i desarticula la manufactura i el comerç, puja els impostos i destrueix moltes infraestructures. El 1812 s'anomena "l'any de fam".

Com dèiem, la societat catalana i espanyola es divideix en dos sectors: una gran majoria de patriotes i una minoria d'afrancesats. Aquests últims seguien la figura de Josep I, que basava el

---

²⁵ Aquest període i el següent, del regnat de Ferran VII es poden complementar amb l'explicació de Jaume Vicens Vives a la pàgina 1 de l'annex 1.

seu govern el la Constitució de Baiona, elaborada l'estiu de 1808 i situada a mig camí entre l'absolutisme i el liberalisme. Tot i així, les grans línies d'actuació li venien marcades per Napoleó i això va donar una imatge negativa a la població – la gent li deia *Pepe Botella* per la seva suposada inclinació a la beguda –. Del costat patriota es forma una estructura de juntes governatives que es combinen en una Junta Superior, de pocs membres, amb característiques revolucionàries, plasmades en les Corts de Cadis, i que assumeix l'autoritat en nom del poble, tot i que la població segueix lligada a la mentalitat absolutista. L'Església també té un paper ideològic important, ja que legitima la resistència a partir del lema "Déu, pàtria i rei".

La Junta Suprema Central es constitueix per representar el país i dictar les lleis bàsiques per governar-lo. L'octubre de 1809 publica la convocatòria de Corts, seguint el sistema tradicional d'estaments: noblesa, clergat i poble, tot i que van ser unicamerals. S'apleguen a Cadis, fora del control francès, per poder mantenir contacte amb els aliats britànics i les colònies d'Amèrica. Hi predominaren els liberals i una vintena de diputats van ser catalans, com Antoni de Capmany i Jaume Creus. Van decretar lleis de reforma política, social i econòmica. Així desmunten totes les peces de l'Antic Règim: canvien la monarquia absoluta per un règim constitucional, l'ordre estamental per una societat classista i l'economia feudal per un sistema d'economia capitalista. La Constitució que elaboren és la primera llei fonamental espanyola escrita, deixant de banda la Constitució de Baiona. Es va aprovar el 19 de març de 1812, dia de St. Josep i, per això, anomenada popularment "la Pepa". És molt extensa i de caràcter liberal, amb les idees de la Revolució Francesa. Estableix la sobirania nacional, instaura la divisió de poders, restringeix l'autoritat del rei, proclama la unitat jurídica del país i assenyala un estat confessional catòlic, tot i que suprimeix la Inquisició. A més, implanta les eleccions per sufragi indirecte (homes majors de vint-i-cinc anys amb una renda determinada). En aquest moment, Balmes tenia gairebé dos anys.

El regnat de Ferran VII (1814- 1833)

El desembre de 1813, quan la derrota dels exèrcits napoleònics ja era clara a Europa, l'emperador signa el Tractat de Valençay, pel qual restitueix la corona a Ferran VII (1814-1833). Les Corts espanyoles, però, no el volen reconèixer fins que hagi jurat la Constitució a Madrid. Un grup de 69 diputats li presenten, però, el Manifest dels Perses i el capità general Elío li ofereix suport militar. El 4 de maig de 1814 Ferran signa l'abolició de tota l'obra de les Corts de Cadis i inicia una persecució contra els afrancesats i els liberals, es retorna a la societat estamental i l'Església recupera el seu poder ideològic sobre el tron. A més, Ferran estava recolzat per la gran majoria de monarquies europees que també restauraven l'absolutisme amb el Congrés de Viena. Per la seva banda, els liberals s'organitzen en societats secretes amb el suport de la burgesia i la població de les ciutats i preparen pronunciaments que fracassen, fins que el tinent coronel Rafael de Riego, l'1 de gener de 1820, provoca un alçament prop de Cadis que té èxit i obliga Ferran a acceptar la Constitució de 1812 i s'entra al Trienni Liberal (1820- 1823). És difícil l'equilibri entre absolutistes i exaltats i aquesta divisió fa inviable la continuïtat dels mateixos liberals al poder. Aquesta agitació provoca moviments de desobediència civil i, per això, diferents dirigents demanen la intervenció de la Santa Aliança – coalició de potències absolutistes europees– per tornar el poder absolut a Ferran VII i els realistes constitueixen una junta a Baiona; es crea un ambient de guerra civil que esclata en

l'assassinat de desenes d'eclesiàstics, com el bisbe de Vic, Raimon Strauch. Un exèrcit francès de cent mil homes, anomenat popularment els *cent mil fills de sant Lluís*, arriben l'abril de 1823 i retornen el poder a Ferran a l'octubre.

A la darrera etapa del govern de Ferran VII, la Dècada Ominosa (1823- 1833) continua la crisi política, hi ha una repressió sagnant sobre els liberals i els absolutistes es divideixen: els realistes moderats volen una amnistia per pacificar els esperits, no restablir la Inquisició i una política econòmica més dinàmica i capitalista; però els intransigents o apostòlics volen un absolutisme pur i dur i Carles, el germà petit del rei, és el seu principal dirigent a la Cort. També hi ha una crisi agrícola i comercial molt intensa, provocada per la independència de les colònies americanes, i la monarquia s'ha d'endeutar amb préstecs estrangers. Això provoca pronunciaments militars liberals com la revolta dels Malcontents a Catalunya, l'any 1827, considerada un precedent de les guerres carlines.

A principis del segle XIX, Espanya reté gairebé intacte el vast imperi colonial conquerit a Amèrica durant el segle XVI. Els criolls, descendents dels espanyols, dominen la societat i l'economia d'Hispanoamèrica per sobre de mestissos, indis i negres, però se senten discriminats a l'hora d'obtenir càrrecs que solen donar-se a persones procedents de la Península. La seva economia se centra en la mineria, l'agricultura i el comerç amb la metròpoli. Durant la segona meitat del segle XVIII es difonen les idees de llibertat i d'independència de la Il·lustració, la Revolució Francesa i l'emancipació dels EEUU. El buit de poder generat per l'ocupació de Napoleó fa que Espanya no pugui controlar les colònies i es formen juntes autònomes, des de 1809, que inicien revoltes armades. Amb el retorn de Ferran VII es revifa la lluita, ja que les condicions són més favorables pel recolzament britànic, el sorgiment de dirigent més consistents, com Simón Bolívar i José San Martín, i la divisió política i la inestabilitat a Espanya. Durant els anys 1817, 1821 i 1824, els països d'Amèrica del Sud assoleixen la independència, excepte Cuba i Puerto Rico que es perden, juntament amb les illes Filipines, a finals del segle XIX. Tot i que aquest fet perjudica l'economia i el comerç, els capitals repatriats impulsen la industrialització a Catalunya.

L'any 1830, Ferran es casa amb Maria Cristina de Nàpols i publica la Pragmàtica Sanció, que anul·la l'anterior llei sàlica borbònica i permet l'accés al tron de les dones de la dinastia i permet a la seva filla Isabel heretar el tron. Això fa que els drets de successió de Carles quedin descartats. Ferran VII mor el setembre de 1833 i deixa com a successora Isabel i com a regent Maria Cristina, que fa una amnistia política per aconseguir l'ajut dels liberals moderats, ja que els absolutistes recolzen Carles i es revolten en el que fou la primera guerra carlina.

La configuració de l'Estat liberal (1833- 1868)

Rebutjats per l'Estat, l'aristocràcia i les ciutats, els partidaris del príncep Carles es concentren a les zones rurals i muntanyoses del nord-est de la Península i el clergat. Amb el lema "Déu, pàtria, furs i rei" volen derrotar la revolució liberal, restaurar l'Antic Règim, mantenir el poder de l'Església i restituir els furs d'origen medieval. Actuen amb escamots guerrillers poc disciplinats, sense recursos financers ni recolzament estranger i l'any 1839, contra el parer de Carles, el carlí Maroto signa amb el liberal Espartero el Conveni de Bergara, la seva rendició.

La guerra carlista fa que, l'estiu de 1835, els liberals progressistes comencin una revolta popular per el descontentament amb l'Estatut Reial de 1834 redactat per Maria Cristina, una mena de Carta atorgada molt restrictiva que consideren insuficient, i per la manca de resultats en la guerra contra els carlistes. Fan que es nomeni Mendizábal com a president del govern, que vol finançar l'exèrcit amb una desamortització dels béns eclesiàstics el 1836. També es promulga la Constitució de 1837, pactada entre moderats i progressistes, que representa un pas decisiu cap al liberalisme. En les eleccions de 1837, els moderats aconseguixen majoria i recuperen el poder fins a finals de 1840, quan el general Espartero – que havia guanyat la guerra carlista - fa abdicar Maria Cristina i s'autoproclama regent. També promulga un aranzel lliurecanvista el 1842 que fa que Barcelona es revolti i sigui bombardejada des de Montjuïc, que Balmes viu en primera persona. El maig de 1843 comença a haver-hi aixecaments armats de moderats i progressistes que fan caure Espartero el juliol. Esclata a Barcelona la Jamància, una forta insurrecció popular radical que protestava per al pujada dels preus i fa que torni a ser bombardejada. A finals de 1843, els moderats tornen al poder.

Les divisions dels progressistes permeten una llarga etapa de govern dels liberals moderats entre 1843 i 1868, només interrompuda pel Bienni Progressista de 1854 a 1856. Durant l'inici del seu govern és quan Balmes actua directament en política. Es declara la majoria d'edat de la reina Isabel II, amb tretze anys, i s'inicia el seu govern. Els moderats elaboren la Constitució de 1845, molt restrictiva i en la que Balmes participa activament, el Concordat de 1851 amb la Santa Seu, una reforma bastant moderna de la hisenda, i la creació de la Guàrdia Civil el 1844. El fracàs del matrimoni d'Isabel II amb el comte de Montemolín – fill de Carles Maria Isidre, germà de Ferran VII –, que Balmes defensava, ocasiona la segona sublevació carlina a Catalunya, entre 1846 i 1849, anomenada la *Guerra dels Matiners* i sufocada amb facilitat. La corrupció financera i la divisió dins del partit moderat condueixen el general conservador O'Donnell a fer un cop d'estat el juliol de 1854, aprofitat pels progressistes per fer que Espartero torni al poder. El Bienni Progressista impulsa la modernització de l'economia, amb la desamortització dels béns comunals dels ajuntaments decretada per Pascual Madoz, i amb les lleis de ferrocarrils i de mines (1855). El 1856, hi ha un cop d'estat moderat i el general O'Donnell torna al poder.

Des de la instauració del liberalisme, la vida política depèn de l'equilibri entre la Corona, l'exèrcit i els partits dinàstics. Els moderats creuen que el dret polític prové de la riquesa i la intel·ligència, i institueixen un sufragi censatari molt restrictiu. Les votacions s'organitzaven amb un sistema de districtes petits i així les majories parlamentàries podien ser controlades. Això provoca un canvi continuat de governs que porta a una inestabilitat política crònica i a la ineficàcia administrativa. Tot i així, es fan millores com la Llei Moyano (1857), un intent de millora educativa. No obstant, hi ha una intensa centralització de la política i la cultura i restriccions en l'ús del català. Els liberals progressistes comparteixen amb els moderats l'acceptació de la monarquia, la defensa de la propietat i del poder polític de la burgesia, però volen incrementar les llibertat i la participació popular ampliant el dret de vot, organitzant eleccions per províncies per evitar la manipulació, i propugnen la cambra única i la llibertat de cultes. Els progressistes busquen el suport de l'Exèrcit, organitzen pronunciaments militar, guanyen el poder i instal·len el seu govern a Madrid. Cap als anys seixanta del segle XIX, el règim moderat es desintegra, cosa que comporta el retorn de Narváez al poder amb un

sistema dictatorial el 1868, però mor a l'abril. És un moment propici per a la intervenció dels militars progressistes, entre els quals destaca el general Prim. Per la seva acció, s'entra en l'anomenat Sexenni Revolucionari, que no exposem per la seva distància temporal amb Balms, que és el nostre objecte d'estudi.

5.2 CANVIS ECONÒMICS I REVOLUCIÓ INDUSTRIAL (1788- 1885)

Situació econòmica i evolució demogràfica

Al llarg del segle XIX, l'activitat econòmica més important d'Espanya és l'agropecuària, però se n'obtenen baixos rendiments, ja que utilitza tècniques ancestrals i això provoca una pèrdua de producció. En aquestes condicions, l'agricultura no contribueix a la modernització econòmica com ha fet a països com Alemanya, França o Gran Bretanya creant un excedent d'aliments que cobreix el creixement de la població i redueix la mà d'obra necessària per les feines del camp de manera que molt pagesos vagin a treballar a les fàbriques. A Espanya, la manca d'evolució d'aquest sector es deu sobretot al feudalisme i al seu clima i relleu²⁶. Tot i així, a Catalunya, el País Basc i Andalusia s'ha desenvolupat, des del segle XVIII una agricultura de mercat lligada a l'exportació.

A més, hi ha una crisi de la hisenda de l'Estat perquè els governs de la monarquia gasten més del que ingressen generant així un gran dèficit públic que s'ha de compensar amb préstecs a l'estranger i a particulars, originat el segle XVIII amb les guerres amb França i Gran Bretanya, la independència de les colònies americanes i la mala gestió administrativa. Més tard, els governs liberals procedeixen a la desamortització, que alleuja el tresor públic, però els seus ingressos i la reforma tributària de 1845 només redueixen l'augment del deute durant un temps. Com a conseqüència, s'encareixen els crèdits i els interessos i la banca espanyola deixa préstecs a l'Estat i no a l'economia productiva, cosa que contribueix a retardar la industrialització.

També durant aquest segle, Espanya té un increment important de la població fruit d'un creixement vegetatiu sostingut, tot i que es concentra a la perifèria peninsular i a les illes Canàries. Però la majoria de la població viu en condicions de males collites, crisis de subsistència i epidèmies de còlera i de febre groga. D'aquí en resulta una elevada taxa de mortalitat amb una mortalitat infantil encara més intensa i, per tant, l'esperança de vida és molt baixa, entorn dels 35 anys. A Catalunya, la industrialització és un impuls per al creixement i augmenten els matrimonis joves gràcies a les expectatives de feina generades per la revolució industrial, cosa que fa créixer les ciutats. L'abolició del règim senyorial i les transformacions econòmiques afavoreixen els moviments migratoris a la segona meitat del segle XIX, siguin interiors (del camp a la ciutat) o exteriors (cap a Amèrica).

Espanya té una industrialització retardada, no comença fins ben entrat el segle XX. Les raons principals són la seva estructura econòmica, la situació social, la dinàmica política i, fins i tot, la posició geogràfica. Espanya es troba a la perifèria del primer nucli d'industrialització (el nord-oest d'Europa), on hi predomina una agricultura poc evolucionada, amb escassa mecanització i molta mà d'obra. La majoria de població és camperola i té un nivell de vida baix, no té

---

²⁶ La informació sobre la geografia catalana i les seves relacions històriques amb Espanya es poden trobar al resum llibre de Pierre Vilar a la pàgina 3 de l'annex 1.

excedents per gastar en articles manufacturats i, per tant, la demanda de productes industrials és molt baixa. Els capitals no s'inverteixen en la indústria i això caracteritza una mà d'obra poc qualificada – pel baix nivell educatiu – i una manca de tecnologia. Tot i així, alguns canvis econòmics comencen a arrelar a Catalunya, Madrid i el País Basc.

Els canvis agraris: la desamortització

Hi ha tres canvis jurídics que volen implantar un sistema capitalista i una agricultura de mercat. Primer, un decret d'agost de 1837 suprimeix el senyoriu jurisdiccional i transforma el senyoriu territorial en propietat privada i així els nobles queden convertits en propietaris capitalistes. Segon, amb un decret de desvinculació d'agost de 1836, la noblesa queda alleugerida perquè pot sanejar i reactivar les seves propietats per reduir l'endeutament. Aquests decrets no comporten cap transferència de propietats, només canvis jurídics, però la desamortització, que és la tercera mesura, afecta les possessions del clergat i dels municipis, les mans mortes, i implica ambdós coses.

La desamortització representa la confiscació per part de l'Estat de les propietats de mà morta, de l'Església i dels ajuntaments, i la seva venda posterior en subhasta pública. La primera mesura que pren el govern de Mendizábal, el 1836, afecta només als béns del clergat regular (es suprimeixen els ordes religiosos), ja que ell volia principalment rebaixar el volum del deute, a més d'introduir el capitalisme al camp, a més, la nacionalització i venda de propietats eclesiàstiques és més viable tècnicament i més ben vista per l'opinió liberal. La segona mesura la pren l'1 de maig de 1855 el ministre progressista d'Hisenda, Pascual Madoz, que posa a la venda els béns de propis i les terres comunals dels municipis i les restants. El volum de vendes duplica el de la primera desamortització. Aquest cop, es compensen les institucions afectades, és a dir, els ajuntaments i el clergat, sobretot secular. .

Un dels efectes positius que van tenir les desamortitzacions és l'augment de la producció agrària, sobretot dels cereals i la vinya. Això fa que augmenti la població, la demanda d'aliments i, per tant, que hi hagi un augment de preus dels productes agraris. Es comença a exportar i a ser autosuficients, però les terres marginals conreades i la manca de mecanització fan que els agricultors espanyols no puguin competir amb els cereals més barats que arriben d'Amèrica i Rússia, i s'entra en una crisi agrària. S'aconsegueix eixugar una part del deute públic i atreure partidaris al bàndol liberal, però el poder econòmic de l'Església rep un cop gairebé definitiu i ha de ser mantinguda per l'Estat, per això és partidària de la causa carlista. A més, les ciutats guanyen l'espai urbà que ocupaven els edificis religiosos. Els camperols sense terres en queden exclosos perquè no tenen cap oportunitat en es subhastes contra les elits econòmiques urbanes i per això es manté i consolida l'estructura agrària anterior.

Les desamortitzacions tenen una importància menor a les àrees rurals de Catalunya, en canvi, l'antiga noblesa catalana decau i aprofita per vendre part dels seus territoris desvinculats. Durant el segle XIX l'agricultura catalana augmenta la seva producció i evoluciona cap a una agricultura de mercat seguint l'exemple dels països industrialitzats; s'introdueixen millores tècniques i s'especialitzen els cultius, dirigits al mercat de les ciutats. Hi ha un fort impuls del cultiu de vinya, sobretot quan les vinyes franceses són atacades per la fil·loxera, un paràsit que les elimina, l'any 1865.

La revolució industrial a Catalunya: la fàbrica d'Espanya

En relació a la manufactura del cotó, la pèrdua de les colònies d'Amèrica no és decisiva, perquè els mercaders catalans fan servir Cuba i Puerto Rico com a escales per seguir exportant cap a les noves repúbliques americanes i, de tornada, portar productes colonials i cotó, que és una necessitat primària. A la dècada de 1830 s'adopten algunes mesures proteccionistes per a la indústria tèxtil, tot i que, més tard, la implantació del liberalisme afavoreix una economia de mercat que potencia el creixement econòmic i també arriben avenços tècnics l'any 1831, quan Josep Bonaplata munta a Barcelona una fàbrica tèxtil moderna que introdueix per primera vegada a Espanya la màquina de vapor.

Amb l'acabament de la guerra carlista a favor dels interessos industrials, s'incrementa la inversió en el tèxtil, s'augmenta la productivitat i l'especialització de la mà d'obra, s'obté capital del comerç colonial dels capitals repatriats i dels guanys de la viticultura. Es constitueixen moltes empreses i entitats mercantils i arrenca la industrialització. També s'utilitza el carbó britànic, ja que el carbó de Catalunya és escàs i de qualitat mediocre, però es comença a fer servir l'energia hidràulica el 1827. D'altra banda, el cotó català se situa en els primers llocs del continent i, en vint anys (1840-1860), la seva producció es multiplica per cinc, es rebaixen els preus i es conquesta el mercat espanyol, cosa que incrementa el PIB i la renda per habitant a Catalunya. La indústria cotonera arrossega altres indústries i serveis i la burgesia catalana emprèn projectes ambiciosos com la construcció de línies ferroviàries i de carreteres i, a Barcelona, la millora del port i la urbanització de l'Eixample.

A més, els fabricants imposen un horari estricte i una disciplina rígida als obrers per millorar la rendibilitat i els retallen l'autonomia per controlar l'elaboració del producte final. El carbó crea dos models de fàbrica: els vapors, factories que utilitzen la màquina de vapor i carbó arribat per via marítima, només són un lloc de treball; i les colònies industrials a les conques del Ter i el Llobregat, que cedeixen habitatge als treballadors i serveis complementaris al sou, per tal que acceptin el torn nocturn. El treball és poc especialitzat i col·labora a la transmissió de coneixements professionals entre els membres de les famílies. D'altra banda, hi havia la urgent necessitat del proteccionisme per expandir el mercat interior espanyol, relativament pobre, per les quotes de dependència energètica de Catalunya i l'excessiva especialització en el tèxtil. El capitalisme català s'adapta a aquest mercat amb una organització basada en les indústries petites i mitjanes. Unes poques indústries grans, en dirigeixen milers de petites, que poden suportar millor que les grans els moments de baixada del mercat, ja que es basen en el treball familiar i tenen ingressos complementaris; i les grans poden atendre els increments de demanda.

Amb la Guerra de Secessió nord-americana (1861- 1865), que impedeix l'abastiment de cotó i provoca l'anomenada "fam de cotó", s'acaba el creixement industrial. L'any 1866 la crisi es completa amb un *crack* borsari, la fallida dels ferrocarrils, les males collites de cereals i la inestabilitat política. La revolució liberal progressista de 1868 implanta una política lliurecanvista que afavoreix la importació, cosa que beneficia la viticultura i la indústria farinera i llaneres catalanes, però perjudica la cotonera, que reclama proteccionisme però s'acaba adaptant reduint costos i adaptant les noves tecnologies.

Transformacions econòmiques en el conjunt d'Espanya

Al segle XIX, Espanya disposa d'importants reserves mineres de mercuri, coure, plom, ferro i carbó, però durant la primera meitat del segle XIX els jaciments no són explotats per la manca de capitals i coneixements tècnics i la falta de demanda. El desembre de 1868, el Govern progressista publica una Llei de bases sobre la mineria, que obre el subsòl a la inversió de la iniciativa privada per a inversions estrangeres i de tecnologia. També proporciona llocs de treball a tècnics i obrers i permet que sorgeixi la indústria siderúrgica basca.

Perquè la revolució industrial es consolidi, cal una indústria de béns de producció que fabriqui les màquines, les eines i els productes químics que necessiten els sectors industrials: la siderúrgica i la metal·lúrgia, sectors que s'afermen amb retard per la falta de combustible pels alts forns. La necessitat de capitals del sector siderometal·lúrgic fa sorgir una gran banca, representada pel Banc de Santander i el Banc de Bilbao. El sector metal·lúrgic queda més reduït i necessita protecció aranzelària, sobretot per haver perdut l'oportunitat de fabricar els rails de la xarxa ferroviària espanyola. La industrialització necessita uns mitjans de transport adequats que connectin amb rapidesa i costos baixos els centre de producció i formin un mercat interior integrat. El mitjà de transport per excel·lència de la revolució industrial és el ferrocarril i la primera línia fèrria que es construeix és la de Barcelona- Mataró, l'any 1848. Es genera una febre constructora que fa que el 1866 ja hi hagi 5000 km de vies en funcionament, però són uns quinze centímetres més amples que les europees, cosa molt perjudicial pels intercanvis comercials i humans.

També es construeix una xarxa radial a partir de Madrid cap als diferents punts de la perifèria peninsular, que articula el mercat interior espanyol. El mercat exterior creix notablement amb el lliurecanvisme (1868- 1891), perquè el país s'integra al mercat mundial i perquè la pèrdua de les colònies a principis del segle XIX obliga Espanya a orientar-se cap al mercat europeu. Amb les Lleis bancàries de 1856 apareixen les societats de crèdit, és a dir, bancs de negocis que destinen el capital a deixar préstecs a empreses particulars. La crisi financera i borsària de 1866 escombra la banca privada, tot i que la banca catalana decau per falta d'adaptació i manca de demanda de crèdits.

Tots aquests canvis són els que Balmes viu i interpreta com ningú en tot l'Estat espanyol, ja que ell és capaç d'entendre els dos mons alhora: d'una banda perquè forma part d'una de les institucions per excel·lència del món antic, l'Església, i de l'altra perquè està estretament connectat amb el món industrial, l'interpreta i l'entén, estudia la realitat i acaba proposant una solució per salvar el que ell aprecia i creu fonamental per a l'estabilitat del país, la religió i la monarquia, i unir-ho amb l'imparable procés modernitzador en el que tot Europa està sotmès.²⁷

---

²⁷ Considerem important que la informació donada a aquest apartat es complementi amb la de la "Història d'Osona", "La ciutat de Vic i la seva història" i "Vic, una ciutat en el decurs de la història" per entendre millor Balmes, ja que aquest és el seu context més proper. Es poden trobar a partir de la pàgina 17 de l'annex 1.

6. Balmes davant del canvi²⁸

6.1 Biografia

Jaume Balmes i Urpià va néixer a Vic el 28 d'agost de 1810²⁹. Aprengué, sobretot, com a autodidacte, per la vigent crisi en la docència, ja que tenia una intel·ligència privilegiada i una envejable capacitat de treball, com demostra que ja de ben petit, als 12 anys, criticà el baix nivell dels estudis de filosofia a l'educació bàsica. Estudià gramàtica, retòrica, filosofia i teologia, des de 1817 a 1826, al Seminari de Vic³⁰. Després, es traslladà a la Universitat de Cervera, on amplia el seu horitzó científic estudiant Teologia. Quan no es trobava allà, es tancava a la biblioteca de Vic; segons el bibliotecari, "era el trumfo ferm de la Biblioteca". A més, també és destacable el fet que tenia un mètode d'estudi propi³¹. S'ordenà sacerdot i per obtenir el curat hagué de seguir estudiant. Rebé el Diaconat i el Presbiterat l'any 1834, i el 1835, el grau doctoral. El seu discurs de graduació, que ell recordava com a trivial, fou un veritable pla de reforma, com es pot comprovar a la "Vindicación Personal"³², de l'ensenyament i, avançant-se al seu temps, exposà les idees on els governs volien emmotllar la nova ensenyança universitària. Tot i així, s'esperava que, en ell, Balmes prengués partit per algun dels bàndols que protagonitzaven la guerra civil que havia desvetllat la mort de Ferran VII i en la que Espanya vivia immersa. Aquesta actitud distanciada provocà que l'acusessin, en diverses ocasions, d'oportunisme. L'any 1836 morí el bisbe Corcuera, el seu mentor que, per exemple, li proporcionà la beca per estudiar a Cervera. Montserrat Llorens descriu aquest període com "el moment més difícil de la seva carrera d'intel·lectual pobre".

Retornà a Vic a contracor. Ho féu per raons d'estricta necessitat material, a l'espera d'una oportunitat que li permetés obrir-se pas en els medis intel·lectuals de Barcelona i, de passada, guanyar-se la vida; a la ciutat natal s'hi sentia engabiada³³. Durant la Guerra Civil, estudià els grans problemes socials a casa seu; era un simple sacerdot amb una bona carrera universitària, sense cap posició ni recurs, pobre i en una ciutat subalterna com era llavors Vic. Fou catedràtic de Matemàtiques de Vic des de l'any 1837 al 1841, quan es traslladà a Barcelona. També estudià les conseqüències de la Revolució Industrial i es mostrà proteccionista amb la indústria tèxtil catalana³⁴. L'any 1839, tingué èxit amb una memòria sobre el celibat del clergat enviada a un certamen de *El Madrileño Católico*. Animat, continuà publicant noves obres que triomfaren sobre l'opinió pública per la seva observació fina i una argumentació vigorosa. Després de la mort de la seva mare el 26 de maig de 1839 anà a Barcelona i veié en la premsa la manera d'arribar a tot arreu. Per això, la seva vida no són fets sinó les seves obres, que

---

²⁸ Totes els fets que anunciarem en aquest capítol es poden trobar ordenats cronològicament i sintetitzats a les efemèrides balmesianes de la pàgina 61 de l'annex 1.

²⁹ És interessant consultar l'entrada de l'Enciclopèdia catalana, adjuntada a la pàgina 58 de l'annex 1.

³⁰ Ignasi Roviró dedicà la seva conferència balmesiana a aquest tema: pàg. 72, annex 1.

³¹ Obria un llibre i mirava l'índex, es fixava en els punts més culminants de l'obra, llegia amb atenció els capítols més importants i en prenia nota, per després meditar prolongadament per "encaixonar les idees".

³² Es pot trobar a la pàgina 89 de l'annex 1.

³³ Carta a Antoni Ristol del 26 de juliol de 1836. *OC. I*, p. 565-566.

³⁴ Volia evitar la competència anglesa amb una protecció aranzelària, una millora de la maquinària i el desenvolupament dels coneixements tècnics. A més, considerava que per tal que un sector secundari sigui fort, s'ha de recolzar en un bon sector primari i aconsellava invertir en l'agricultura catalana.

representen i sintetitzen tota una època. L'abast de la reflexió balmesiana d'aquests anys de reclusió vigatana s'ha de cercar particularment en la maduració com a escriptor catòlic. Sense mestre, s'implicà en una reflexió sense equivalents a Catalunya i a Espanya, tal com podem intuir per detalls que es desprenen de la correspondència amb els seus amics més directes.

En relació al seu coneixement del món industrial, sabem per la correspondència que s'havia posat al davant del negoci familiar de gorres i barrets com a mínim des del novembre de 1837, ben segur que motivat per la patent incapacitat del seu germà gran Miquel de fer-lo rutllar adequadament. Viatjà a Madrid, París, Londres, Bèlgica, Baiona, Santander, Ontaneda i Toledo i així conegué el món que l'envoltava i, de pas, buscà millores fabrils per al seu negoci i comparà i estudià els efectes de la revolució en la classe obrera. Després de la seva marxa, només tornà a Vic dues vegades l'any 1843 pels bombardejos d'Espartero i escrigué, entre les dues ocasions, la biografia del militar i *El Criteri*, i el 1847 quan ja estava molt malalt.

Va formar part de la redacció del periòdic titulat *La Paz*. Després, ja a Barcelona, dirigí juntament amb Roca i Cornet i Ferrer i Subirana una revista apologètica i d'informació catòlica estricta, titulada *La Civilización*. Tot i així, no acabà complint les seves expectatives i decidí crear una publicació pròpia: *La Sociedad*, amb la que guanyà la independència intel·lectual i política necessàries per desenvolupar una ciència social al servei d'una política conservadora, amb la religió i el catolicisme com a pilars essencials; es publicà per primer cop el febrer de 1843 amb Antoni Brusi com a editor. Paral·lelament, creà a Madrid *El Pensamiento de la Nación*, que es començà a publicar el febrer de 1844. Aquest ja no es movia en el terreny de la formació d'opinió sobre temes relatius a la política i la religió, sinó que tenia una clara i precisa finalitat política, per donar suport i exposar el programa polític de la facció vilumista³⁵.

Observant els perills que l'envoltaven, veié com la crisi religiosa iniciada amb la reforma protestant, continuada amb el filosofisme francès, agafava al segle XIX un caràcter imparcial revestit de científisme. Així obrí una nova via a l'apologètica cristiana i mostrà els triomfs del catolicisme. Influí en el camp de la filosofia, la religió, la ciència i la pàtria, amb caràcter polemista, lleial i respectuós, mostrant fidelitat i un bon sentit pràctic i preventiu. En el camp de la política prengué part activa ajudant al grup del Marquès de Viluma i pensant en el bé comú. Considerà que la reina s'havia de casar amb el comte de Montemolín, el candidat carlí, però no s'escoltà el seu consell, com hem mostrat en el context³⁶. Per tant, abastà a tot el conjunt de la societat, donant solució a tots els seus problemes; això el desgastà físicament ja que mai havia tingut una salut vigorosa, en diverses ocasions havia tingut crisis tuberculosos que l'havien privat de tota activitat. Com a gran sacerdot, quan tenia fortuna ajudava als necessitats i sotmeté totes les seves obres a la censura. Va morir el 9 de juliol de 1848. Tot Europa es posà de dol per la seva mort, sobretot Catalunya. Les seves restes es van sepultar en una tomba provisional l'onze de juliol de 1848, fins que es van traslladar, primer, al monument

---

³⁵ La conferència de Ramon M. Rodon relaciona la biografia de Balmes amb aquest període polític, exclusivament. Es pot trobar a la pàgina 59 de l'annex 1.

³⁶ La seva opció monàrquica, el casament amb el candidat carlí, tenia l'objectiu d'aconseguir una règim monàrquic fort, reconciliat amb la Santa Seu, ajudant la industrialització amb una mà d'obra més ben remunerada i menys nombrosa, aconseguint una agricultura i ramaderia poderoses i vies fèrries construïdes a partir de préstecs anglesos o francesos.

erigit al cementiri de Vic i, després, al panteó elevat als claustres de la Catedral de Vic, on es troben actualment.

Per finalitzar, mostrarem la definició que Montserrat Llorens va fer en biografiar Balmes: “Fou un solitari. La seva actitud intel·lectual: una estranya barreja, molt catalana, feta de seny i d’independència, la mantingué, amb tossuderia de minyó aviciat i incomprès, fins al darrers instants de la seva vida”.

6.2 EL 100% DE JAUME BALMES

La figura de Jaume Balmes interessa particularment com a expressió intel·lectual de les tendències i característiques de la societat catalana de l'època, i no pas com a pensador polític o apològic en ell mateix; per com reflecteix totes i cadascuna de les principals contradiccions de la societat catalana de mitjan segle XIX: les oposicions entre camp i ciutat, entre el món tradicional i el món articulat al voltant dels sectors industrials emergents, entre la política de l'Antic Règim i el liberalisme, entre religió i ordre i cultura liberals. Ningú a Catalunya no fou més conscient que Balmes de la necessitat de trobar ponts entre el vell i el nou, de cercar un sistema d'equilibris nou entre el món antic amb el qual se sentia identificat i el món nou que admirava, comprenia, temia i detestava alhora.

6.2.1 El periodista catòlic

Jaume Balmes retornà a Vic en acabar els estudis a la universitat de Cervera l'any 1835. Tenia vint-i-cinc anys. Els anys passats a Vic, de l'estiu de 1835 al de 1840, li permeteren articular tot el seu programa intel·lectual. Es dedicà sobretot al treball com a publicista catòlic, que era la destinació lògica d'un eclesiàstic amb vocació política, però que no volia perdre la independència necessària per fer carrera intel·lectual si s'incorporava de manera oberta a un dels dos partits en lluita. El periodisme d'orientació apològica li donà prestigi i li permeté iniciar les publicacions d'intervenció política, llibres, opuscles i de treball periodístic en general.

La seva activitat intel·lectual va ser àmplia i diversificada des de bon començament. Tenia interès per les matemàtiques, com bé mostra l'obtenció de la càtedra de l'Ajuntament de Vic i l'inici d'un treball de trigonometria que mai no acabà ni publicà, ambdós li donaren el fonament de la seva vocació filosòfica i la concepció epistemològica de les ciències físiques i socials. Els primers textos coneguts de Balmes són materials generats precisament per l'activitat en aquesta càtedra. Tant en la sol·licitud presentada el 1837 per obtenir la càtedra com en el discurs de presa de possessió, defensa la necessitat d'estendre els coneixements matemàtics en una societat que s'està industrialitzant i hi és present una posició obertament industrialista, cosa estranya en un eclesiàstic aparentment sense contacte directe amb el món industrial de la capital. En segon lloc, es dedicà a l'estudi de la filosofia, però disposava d'una biblioteca bastant limitada, per aquest motiu marxà a París abans de redactar les obres de maduresa. Fruit de la solitud, provà d'escriure poesia, però és de poc interès³⁷. El periòdic *La*

---

³⁷ Benito García de los Santos, el seu secretari, el dissuadí de publicar un volum de poesia: Yo he tenido el placer de leer algunas y noté en ellas las circunstancias que eran de esperar del ilustre poeta; originalidad en las formas y en los asuntos; abundancia de pensamientos elevados, riqueza de imágenes, propiedad poética en la expresión, armoniosa cadencia en los versos. [...] Sin embargo las poesías de Balmes tienen un defecto que su autor reconoció cuando al pedirme mi opinión sobre ellas, se la di con

Paz era el principal portaveu del moderantisme barceloní i, tot i que li publicà algunes de les primeres poesies, acabà tenint una orientació força incòmode per Balmes, ja que, per exemple, denunciava al clergat carlista o recomanava lectures liberals franceses. Això és una mostra de les difícils relacions de Balmes amb el moderantisme i de la rigidesa amb la qual defensà sempre les seves opinions. Finalment, entre 1837 i 1838, inicià un treball d'apologètica catòlica que culmina amb *El Protestantismo*. A Vic recull el material bàsic i el medita i es potencia amb una posició política independent que tenia per pols l'estat de l'Església i del catolicisme a Espanya, la transformació social i la guerra civil.

El tret més distintiu del procedir intel·lectual balmesià ha estat la capacitat de pensar els problemes del catolicisme en el context dels conflictes socials en curs. Té dos aspectes bàsics que mostren la seva originalitat: la peculiar forma d'aproximació a la realitat i el materialisme inherent a la seva anàlisi de les transformacions que es produïen en el país de manera tan dramàtica i convulsa. Tot i així, manté sempre una tensió entre l'atenció als esdeveniments immediats i un volgut distanciament crític, que sovint li provoca una gran frustració³⁸, però que el fa madurar intel·lectualment. Per això, quan comença a publicar treballs polítics, les seves idees tenen un nivell d'elaboració i sedimentació més que notable. Ja de bon principi, Balmes féu un vaticini del triomf de les forces liberals, no s'il·lusionà amb el triomf carlí, tot i tenir-li simpatia³⁹. Això l'ajudà a situar-se com a teòric de la política catòlica en una situació definida per la consolidació del liberalisme i tot el que implica.

On Balmes tingué més abast fou com a escriptor catòlic, defensant l'Església amb una gran percepció de l'època i considerant que s'havia de transformar materialment i moral, com havia fet la societat. El seu objectiu era obtenir els mitjans de vida necessaris per a la independència personal i professional, però fracassà en obtenir la càtedra de teologia a Cervera i en l'intent de guanyar la canongia magistral de la Catedral de Vic, amb la que hagués començat una carrera eclesiàstica. Per tant, s'implicà en el negoci familiar de gorres i barrets al novembre de 1837, per la patent incapacitat del seu germà Miquel de fer-lo funcionar. El 1838 amplia el negoci i introdueix millores tècniques i forma una societat amb Josep Cerdà de Centelles, germà d'Ildefons, futur urbanista de l'Eixample barceloní, com a soci capitalista.

Balmes estava molt lligat a la ciutat natal, cosa que canvia amb la mort de la seva mare el 26 de maig de 1839, amb qui estava molt lligat, i amb l'obtenció d'un premi literari a Madrid, el juny de 1839, any que trasllada el negoci familiar a Barcelona, tot i que ell continua a Vic, però l'empresa no acaba de funcionar (hi hagué un incendi, el seu germà era incapaç de dur a terme

---

la libertad que su modestia inspiraba: abusa de los superlativos y de los adverbios, circunstancias que rebajan algún tanto la belleza de aquellas composiciones, y que al reconocerlo le hizo formar el propósito de no publicarlas. [...] "En poesía, me dijo, no hay término media; no las publico". Benito GARCÍA de los SANTOS, *op. cit.*, p. 652-653.

³⁸ Carta a Ferrer i Subirana de principis de setembre de 1838: "Me han herido tan fuertemente los sucesos que han pasado a nuestra vista, han sacudido tan fuertemente mi alma, han desarrollado en mí tal tropel de ideas y sentimientos, que muchas veces me es preciso violentarme para que no lleven sobrado mi atención este linaje de estudios y meditaciones: bástele decir que han puesto mi espíritu y mis ideas en tal posición, que no la acierto a explicar." *OC*, I, p. 597.

³⁹ Segons Blanche-Raffin, l'any 1836, Jaume Balmes conversava amb Antoni Ristol i aquest li va preguntar: "¿Qué te parece de la guerra? ¿Concluirá pronto? "Estamos todavía en la mitad de camino, respondió Balmes, e Isabel es quien ha de triunfar." *Vida de Balmes, op. cit.*, p. 42.

les millores que li proposava, etc.) i, per això, fins el 1844 s'ha d'ocupar tan dels aspectes industrials del negoci com de la comercialització o la comptabilitat.

Gràcies al premi de *El Madrileño Católico*, que li publicà la seva memòria sobre el celibat eclesiàstic, el seu nom es donà a conèixer entre els cercles catòlics de la capital i, de retop, en els de Barcelona. *Las Reflexiones sobre el celibato del clero católico en parangón con la facultad de contraer de los protestantes* era un text molt primerenc, però contenia algunes espurnes del que serien les formes d'argumentar típiques de l'autor. Pretenia situar el tema del celibat eclesiàstic dins d'unes coordenades històriques i socials més àmplies, passant de les raons estrictament doctrinals a les de conveniència social; volia demostrar que atacar el celibat dels eclesiàstics per l'impacte sobre el creixement de la població era una equivocació perquè aquest era degut als mitjans de subsistència disponibles.

A partir d'aquell moment, Madrid figurà com un dels pols de referència de la seva carrera. Les repercussions a Barcelona tingueren més importància pràctica, en particular l'apropament a Joaquim Roca i Cornet, que tenia bones relacions dins el món polític i cultural barceloní derivades de la seva etapa com a redactor únic del *Diario de Barcelona* entre 1831 i 1839, i a l'emergent jove intel·lectualitat filocatòlica i antirevolucionària dels Piferrer, Milà i Rubió. L'any 1837, Roca i Cornet havia començat a publicar la primera revista d'apologètica catòlica d'Espanya, *La Religión*, i, el 1839, Balmes demana per col·laborar-hi però li diu que no per raons relacionades amb el mateix caràcter de la publicació. Tot i així, li publica les *Relaciones sobre el celibato del clero* per iniciativa pròpia.

La Civilización

En aquells moments, Espartero estava al poder i Balmes, juntament amb Ferrer i Subirana, vol fundar una publicació de defensa catòlica amb les següents motivacions: les contingències del negoci familiar s'havien entrelligat de tal manera amb les velles intencions de marxar cap a Barcelona que només els compromisos adquirits el retenien a Vic i retardaven un canvi de plantejament vital que havia meditat llargament; la mort de la mare precipitaria les coses i trencaria el darrer i més poderós lligam de Balmes amb la ciutat natal. En el cas de Ferrer i Subirana, intel·lectual moderat amb una carrera com a literat molt més avançada que la de Balmes, va patir el tancament del diari *La Paz*, del que era redactor, per transformar-se en *El Guardia Nacional*. A més, va ser expulsat de la Universitat per tenir orientació moderada i, a la fi de 1840, es trobà desocupat i desplaçat. A més, també es van ajuntar amb Roca, amb qui mantenien bones relacions. A diferència dels altres, Balmes tenia una concepció molt clara del que havia de ser la revista⁴⁰.

---

⁴⁰ La deixa clara a en següent carta a Ferrer i Subirana: "Tendría el noble anhelo de abordar de frente las más altas cuestiones religiosas, sociales, políticas, económicas y literarias; desearía que el periódico no sirviese de embarazo en ningún gabinete de lectura, y que pudiese alternar honrosamente con los que han granjeado alguna reputación."

Balmes a Barcelona

Entre el maig i el juny de 1841, es trasllada a Barcelona i comença la publicació de *La Civilización*, que tenia més varietat i interès que *La Religión*, tenia un estil intel·lectual diferent i, sobretot, de propòsits i intenció, Tal com volia Balmes, insistirà en la defensa global del cristianisme, en connexió i en el context de les grans transformacions del segle XIX, en les que situava la religió per defensar la seva funció social, en el passat, el present i el futur. Però un any després de l'inici de la publicació, sorgeixen conflictes entre els tres socis. Balmes es queixava de com portaven la revista, perquè tenien maneres de treballar molt diferents. També els retreia l'escassa cura en la correcció de les proves d'*El Protestantismo*, on s'havia trobat errades que no eren a l'original, ja que ell era molt exigent amb la pròpia obra. A més, Ferrer i Subirana publicà, el 1842, un recull d'escrits del vescomte Bonald i Balmes en féu una recensió sobre la qualitat i utilitat de les reserves sobre el polític francès, l'estil, el contingut, i es centrà en la valoració de la seva filosofia. Fou molt crític i incrementà les tensions⁴¹.

El contracte signat entre Roca, Ferrer, Balmes i l'editor Antoni Brusi establí que el 31 d'agost de 1842, o sigui un any després d'iniciar-se la publicació, els redactors quedaven en llibertat de seguir o de separar-se, però els problemes entre els redactors havien començat bastant abans. Ignasi Casanovas resumí el que passà entre els socis amb aquestes paraules: "Els primers dies del mes de febrer de 1843, i amb temps suficient perquè els seus companys prenguessin les determinacions convenients, Balmes va declarar obertament a Roca, Ferrer i Brusi, que eren els interessats en la qüestió, la seva determinació de publicar tot sol una nova revista. Ferrer va manifestar el propòsit de continuar *La Civilización* amb Roca, i en Balmes res no hi oposà, trobant bé que s'associessin amb altres escriptors si volien, i fins que prenguessin el nom antic i la llista de subscriptors. La solució era definitiva i immediata per part de Balmes; els altres no eren tan executius, i Ferrer se'n va de Barcelona dient que tornaria dintre de vuit dies. Mentre dura aquesta absència es torna a parlar del cas en una reunió en què hi eren Balmes, Roca, Brusi i, a més, Gorchs, regent de la impremta. Algú va deixar anar el pla que la nova revista la fessin només Balmes i Roca, però Balmes refusà al moment aquesta proposició dient que no volia semblar que deixaven abandonat en Ferrer, ni que el posaven en situació perillosa anant dos contra un. Repetí, però, que si ells dos volien avenir-se, no hi tenia cap inconvenient.

»Veient les coses així, Roca i Cornet va desistir de publicar *La Civilización*, prenent la resolució de tornar tot sol a la seva revista primitiva, *La Religión*. Brusi, doncs, com a propietari de *La Civilización*, d'acord amb dos dels tres redactors, determina acabar-la i començar la nova revista de Balmes. Roca s'encarrega de posar en el darrer quadern, que sortiria el dia 15, l'avís de *La Religión* perquè el posi al diari. Balmes redacta el prospecte de *La Sociedad*, al qual Brusi, com a propietari i editor de les dues revistes, afegeix l'advertència que el que tinguin diners avançats per la subscripció de *La Civilización*, si volen, poden comptar-los com a pagament de

---

⁴¹ Per exemple: "Este insigne escritor participa también algún tanto de su nación y de su siglo; y en ambos prevalece de una manera particular el prurito de *producir efectos*, hiriendo la fantasía con imágenes brillantes y sorprendiendo el espíritu con golpes de ingenio. Esto acarrea por necesidad la poca exactitud, porque, cuando se trata de ser exacto, es necesario detenerse en aclarar y restringir trabas que se avienen muy mal con el propósito de producir efecto vivo e instantáneo. Pocos son los principios generales que no admiten limitación, pocas reglas sin excepción; así es que quien no trate de pararse en limitar y exceptuar cae precisamente en la inexactitud, si no en el error." OC, VIII, p. 352.

la nova revista; determinen, però, esperar que torni en Ferrer abans de publicar res. Però en Ferrer no torna dintre els vuit dies que havia dit; esperen fins el dia 15; i encara un dia més: el prospecte de *La Sociedad* surt el dia 15; el darrer quadern de *La Civilización*, el dia 16. Arriba en Ferrer, troba aquestes coses fetes, li agafa el cop d'ira que sabem i determina desfogar-lo només contra Balmes⁴².

Aquest episodi va contribuir a bastir la mala imatge, d'una persona sense sentiments, que tenien els contemporanis de Balmes, com Piferrer, que escriu a J. M. Quadrado el 3 d'abril de 1843: "no cree sino en si propio, y cierra su corazón a toda amistad, o mejor dicho, es todo cabeza, y no tiene corazón"⁴³, referint-se evidentment a Balmes. En un ambient de tanta tensió i d'un sentimentalisme tan desfermat com el dels joves escriptors romàntics barcelonins d'aleshores, la determinació obstinada de Balmes de seguir la carrera que s'havia traçat podia ben fàcilment ser vista, i així fou, com una demostració d'egoisme desenfrenat. La opinió contrària a Piferrer era, per exemple, la de Blanche-Raffin, que havia tractat amb Balmes a París, justament al començament de les tensions amb Ferrer i tractava d'exculpar el vigatà de la qüestió: "Ese instante de la vida de Balmes ha dado lugar a críticas amargas. Sería inicuo en todos los casos imputarle por esta ocasión la menor malicia premeditada: nadie se ha atrevido a hacerlo; a lo mas podría censurársele de haber en esta circunstancia llevado hasta el exceso, aquella energía, aquella firmeza de voluntad de que Dios le había dotado para hacerle capaz de grandes designios."⁴⁴ Després d'aquest afer, Balmes es comprometé amb Antoni Brusi per publicar una nova revista, *La Sociedad*, a partir del març de 1843. Roca i Cornet començà a editar un altre cop *La Religión* i col·laborar amb editorials de caràcter apologetic. El tercer membre, Ferrer i Subirana, s'integrà a la redacció de la revista *La Corona*, publicació moderada que durà pocs mesos de l'any 1843 però amb excel·lents col·laboracions literàries. El contracte per a aquesta publicació es va signar en plena discussió entre Ferrer i Balmes, i Ferrer ja estava greument malalt. Va morir el dia de Nadal de 1843.

Antoni Brusi, amic personal de Balmes i editor de *La Sociedad* i *La Civilización*, un dels implicats en l'assumpte, va explicar els fets en un discurs fet durant el trasllat de les despulles de Balmes al sepulcre-monument que se li havia fet dins el cementiri de Vic i que va ser inserit en el *Diari de Barcelona* el dia 5 de novembre de 1853 que també serveix per entendre l'apropiació de Balmes per part de la intel·lectualitat conservadora catalana. Uns dies més tard, el periòdic publicà les resposta d'Antoni Soler, que insistia en les inculpacions de Balmes. S'intercanviaren una correspondència pujada de to sobre aquest assumpte i Soler acabà acceptant que Balmes no havia faltat en el terreny legal però que havia faltat als deures de l'amistat amb els socis.

---

⁴² I. Casanovas, *op. cit.*, II, p. 210-213.

⁴³ M. ARTIGAS, "Epistolario de Pablo Piferrer", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*. Barcelona: Imp. Renaixensa, 1930, IX, p. 17. Uns anys més tard, en carta de 19 de març de 1848, altre cop a Quadrado, que per aquelles dates havia tractat bastant íntimament amb Balmes, Piferrer insistia en el seu punt de vista: "Quizás Balmes condenaría mis recelos; eso debe consistir en que yo no soy capaz, a Dios gracias, de ensartar una teoría política o social por la cual las cosas se consideran sólo por sus resultados, y en grande sin pararse en los muertos y heridos, en los hambrientos y hartos, en los inocentes y culpables, o más bien debe consistir en que él tiene el bolsillo repleto y yo no." *Ibidem*, p. 43.

⁴⁴ Vida de Jaime Balmes, *op. cit.*, p. 66.

Aquestes desavinences entre els redactors de *La Civilización* eren conseqüència de la diferent evolució ideològica dels uns i dels altres. Les vessants del conflicte foren: la imparable ascensió de Balmes per uns camins que l'allunyaven inevitablement dels seus companys de redacció, i l'afirmació paral·lela d'una diferent concepció del treball intel·lectual i dels compromisos personals que la carrera literària comportava. Els anys 1841-1842 varen ser claus en la definició del programa polític balmesià i, com digué Roca i Cornet, Balmes empenyia la revista vers una implicació política que a ell no l'interessava i que no podia seguir.

6.2.2 Primeres reflexions vigatanes

Els anys d'aïllament a Vic coincidiren amb els de la primera de les guerres civils que enfrontaren liberals i carlins. Quan anà a Barcelona el juliol de 1841, la guerra s'havia acabat i el general Espartero havia pres el poder aliat amb els progressistes. És en aquest moment quan Balmes forja la seva personalitat d'escriptor catòlic i madura molt ràpidament les seves posicions polítiques, entre 1837 i 1839, que mostren perfectament perfilades ja en les primeres publicacions, el 1840. Balmes és una figura sense equivalents dins de l'Església, ni a Catalunya ni a Espanya, per la integració de quatre idees que articulen el seu pensament durant els anys vigatans. Es poden sintetitzar així: una assimilació sense fissures del món de la indústria i de la idea moderna de progrés; en segon lloc, una nítida percepció del joc de forces a l'Espanya del seu temps; tercerament, una visió essencialment utilitària de la religió i del catolicisme dins el procés històric i al mateix temps una confiança absoluta en la seva autonomia i potencialitat; finalment, i en quart lloc, una idea molt personal dels pressupòsits a través dels quals l'Església i el catolicisme podrien salvar-se en el món del segle XIX.

Proclamava el seu entusiasme pel món de la indústria mentre irrompia en el món literari amb una complexa defensa del catolicisme i la religió, combinació molt poc corrent. L'adhesió espontània al món industrial estructurà el pensament en diverses direccions. En primer lloc, en la sistemàtica justificació del conreu de les matemàtiques i de les ciències de la naturalesa com a imperatiu del progrés material i, en particular, de les necessitats generades pel desenvolupament de la indústria i dels intercanvis. En segon lloc, en una reflexió filosòfica marcada per un fort realisme epistemològic. I, finalment, la comprensió dels mecanismes del coneixement econòmic contemporani el portà a una assimilació molt particular del sentit de la història i del progrés propi de les burgesies ascendents dels segles XVIII i XIX.

Les "Observaciones"

Aquesta identificació del progrés li permetrà racionalitzar la derrota del carlisme en un context més general de l'evolució de les societats europees; la considera un impacte negatiu per al catolicisme però amb fonaments estructurals i profunds del canvi històric. Les *Observaciones sociales, políticas y económicas sobre los bienes del clero*, publicades a Vic l'abril de 1840, representen la consagració efectiva de l'autor com a publicista catòlic, ja que tracten un tema candent i polèmic i estan molt més ben redactades des d'un punt de vista formal. Creia que la desamortització havia estat un espoli injustificable, però amb un enfocament diferent al de la publicística catòlica. Fa referència al "gusto científico del siglo", clau en aquest context i que ell entenia així: "[...] ha tomado la ciencia un nuevo rumbo, [en relació a l'esperit de les ciències durant la Il·lustració] y consiste en asegurarse de un hecho, definirle y aplicarle luego la

observación con una mira de descubrir cuáles son sus relaciones sociales, políticas y económicas”⁴⁵. D’aquesta realitat n’havia de sortir la veritat.

Com que Balmes era perfectament conscient que la possibilitat de resoldre la qüestió del finançament de l’Església no podia tenir sortida al marge d’un acord amb l’Estat liberal, volia trobar l’argumentació adequada, així doncs, raonar la desamortització en els motllos de les ciències socials de l’època era no tan sols una possibilitat sinó una necessitat; però els seus coneixements d’economia eren molt limitats i els històrics eren només una mica més amples⁴⁶. Tot i així, les reflexiona i assimila i acaben resultant en massives lectures i el treball de preparació d’*El Protestantismo*, que el 1839 ja pensava tenir molt avançat. La tesi central de les *Observaciones* és molt simple: els béns eclesiàstics varen jugar una funció social positiva en el passat i la podien seguir jugant en el futur. Primer, fa una llarga digressió sobre el lloc de l’Església dins la història europea, que volia justificar la bondat i la justícia de l’acumulació de béns en mans de l’Església, ja que eren la conseqüència lògica del seu paper en el món antic. La segona part es refereix al present i futur de la institució. Segons Balmes, els càlculs que s’havien fet des de Mendizábal per saber quina havia de ser la dotació a rebre per l’Església eren tan incorrectes com insuficients i s’arriscava a introduir una nova contribució per satisfer les necessitats de l’Església. El problema era polític i econòmic perquè no veia cap relació entre la divisió de la propietat i el desenvolupament industrial i mercantil, al contrari, beneficiava l’acumulació de fortunes i l’especulació. A més, els liberals no havien tingut en compte les necessitats de l’Europa postrevolucionària, ja que el problema cabdal era l’anomenat pauperisme industrial, la patètica misèria de la població treballadora.

Aquest opuscle balmesià tractava de discutir la validesa de l’instrument de coneixement principal emprat per les forces del liberalisme: l’economia política, que la considerava un instrument analític massa contaminat per interessos social. Se’n van fer dues edicions en un any i va tenir una excel·lent acollida en els ambients catòlics així com entre un grup de prominents homes del liberalisme moderat, entre d’altre Martínez de la Rosa, Toreno i el Marquès de Viluma, fins i tot es glossà a les Corts quan s’estava discutint sobre la futura llei de dotació del clergat.

Les “Consideraciones políticas”

El següent treball foren les *Consideraciones políticas sobre la situación de España*, redactades amb pressa entre els mesos de maig i juny de 1840 per motivacions personals, marxar de Vic, i pel moment polític especial que estava vivint. Era un moment de transcendència per a la política general del país i per a la política catòlica en particular per la fi de la guerra civil amb la derrota carlista, les indecisions dels moderats al poder i l’emergència per avançar en la construcció de l’Estat liberal. La llei dels ajuntaments va ser el que va enfrontar clarament moderats i progressistes: per als liberals moderats, assegurar-se a través d’una nova llei municipal el control dels principals ajuntaments era la forma d’erosionar greument la capacitat política dels seus adversaris; i a la inversa, per als progressistes, acceptar la nova llei era tant com acceptar la decapitació política. En aquest context emergí la figura d’Espartero, l’home

---

⁴⁵ Observaciones sociales sobre los bienes del clero..., OC, V, p. 677.

⁴⁶ Ernest Lluç relaciona aquests dos àmbits en la seva conferència: pàg. 68, annex 1.

clau en les negociacions que havien portat al final de la primera guerra carlina (1833-1839). Barcelona, centre de la política estatal, patia una forta tensió i repressió política per part del baró de Meer, Capità General, que desembocarà en la “segona etapa de bullangues”, la dels anys 1840 a 1843.

Les *Consideraciones* foren la resposta del Balmes escriptor polític a la desintegració del moderantisme i l’esllavissament cap a un període de radicalització política del qual l’Església no podia esperar res de bo. Les publicà a Barcelona amb Josep Tauló, que llavors era un autèntic polvorí per l’enfrontament moderat de “l’avalot de les levites” el dia 21⁴⁷. El centre del llibre era l’anàlisi del significat de la revolució espanyola en curs, referint-se a revolució com el canvi de les estructures econòmiques i socials d’una societat determinada, que aplicava als canvis d’ordre polític que aquella transformació general comportava. Des de l’òptica conservadora, però no contrarevolucionària, creia que la revolució com a tal no era bona ni dolenta perquè no tenia sentit negar-se al canvi històric en què tot Europa estava implicada. El problema estava, en tot cas, en els camins que a través dels quals es realitzava el canvi històric.

Les *Consideraciones* eren, doncs, una temptativa de comprendre el canvi polític que es produïa a Espanya i de definir les línies mestres d’una política conservadora d’acord amb els interessos de l’Església. Balmes ho podia fer des de i per la seva independència política. Els criteris que feia servir eren els següents: la revolució era l’ensorrament de les institucions de la societat, no només les polítiques, però, i en volia determinar i entendre el sentit, ja que no la considerava irracional. Plantejava la qüestió com una revolució espanyola realitzada en bona mesura des de dalt i preparat en bona mesura per la influència ideològica forània. A Espanya no hi havia hagut la preparació prèvia d’un fons social preparat per les guerres de religió i el debilitament de les relacions entre la Corona i l’Església. Tot i així, per Balmes l’apel·lació a l’“anomalia” espanyola, freqüent entre els escriptors europeus que s’ocupaven dels assumptes peninsulars, no era altra cosa que el resultat del desconeixement de la realitat. A Espanya, la resistència de les institucions antigues havia estat, era, molt més gran, per això la revolució espanyola era dèbil i havia de lluitar contra uns principis contraris encara potents. Traduït políticament, el liberalisme s’implantava en un país on la força de la contrarevolució carlina no era pas una entelèquia. El carlisme era una força derrotada militarment i política, però persistia el principi social i cultural que representava. La seva desfeta i l’afirmació de l’Estat liberal eren fenòmens paral·lels, facetes de la crisi de les institucions antigues i de l’emergència de les noves, com s’expressava en la Constitució de 1837, molt ambigua, i en la distància creixent entre les dues faccions del liberalisme. Així, queda tancada la part històrica i analítica de l’obra.

---

⁴⁷ Per això ell mateix recorda: “Muchos que ahora la echan de valientes no se hubieran atrevido seguramente, y menos en Barcelona, a publicar semejante escrito, en que condenaba terminantemente la revolución, y en que manifestaba francamente mi opinión sobre todas las materias, encerrando allí en pocas palabras la sustancia de lo que después he desenvuelto en *El Pensamiento de la Nación*. [...] Sobre todo, lo que se ha de cuidar es que no parezca que el libro corre a escondidas, pues en tal caso podrían algunos sospechar se es obra de partido; cosa que dista mucho de la realidad, pues en todo el escrito reina sobrado espíritu de imparcialidad. Según parece, no deja de gustar por ahí a todos los que lo han leído; hay algunas verdades duras, y para todos los partidos; pero, amigo, son verdades, al menos a mi me lo parecen, y yo no adulo a nadie.” *OC*, I, p. 644.

La segona part consistia en un programa polític raonat sobre un moment i unes circumstàncies específiques, amb uns protagonistes històrics molt determinats. Balmes es planteja com bastir una política conservadora que partís de les forces en presència, més enllà de la divisòria entre liberals i carlins, mentre les tensions entre les dues famílies liberals estaven portant al país vers una nova onada revolucionària per portar el país cap a la democràcia. No hi podia haver una situació estable sense una “harmonització” efectiva entre els interessos socials i les formes polítiques, ja que aquestes sempre acabaven dominant. Balmes no s’enganyava, tant la tendència democràtica com la restrictiva formaven legítimament part del procés revolucionari, perquè li interessava trencar la identificació entre la base liberal forjada per la revolució i les formes polítiques més democràtiques que s’expressaven en els corrents més radicals del liberalisme. La considerava una identificació perillosa. Per ell, els principis socials que podien donar solidesa a un sistema polític postrevolucionari eren el catolicisme, una religió arrelada ancestralment a la població, i la monarquia, no absoluta, ja que la revolució havia construït unes institucions dèbils. Què havia de fer el govern, llavors, es demanava Balmes, en relació a la religió i a l’Església? “Lo que se pide es bien poca cosa: que no destruya”. Des d’aquest supòsit, l’Església s’hauria d’adaptar i refer-se sobre les ruïnes de l’exclaustració i de la pèrdua d’una part fonamental del seu patrimoni.

Les parts de les Consideraciones dedicades al carlisme traspuen simpatia, principalment envers la base del partit i potser no tant envers la cúpula militar, però és ben clar que Balmes era del tot conscient que lligar l’Església a la sort del carlisme seria una gravíssima equivocació. La relació de Balmes amb el carlisme havia estat complexa des dels anys de Cervera, però és un dels eixos del seu pensament. Ja desqualificava el carlisme com a força política i militar i, per això, de seguida va quedar isolat del clergat carlí o filocalí. Per tant, el carlisme no era, ni podia ser, l’alternativa al liberalisme triomfant, ja que representava el passat. Com a conseqüència, qualsevol alternativa conservadora i capaç de protegir la religió i l’Església s’hauria de bastir d’acord amb forces que en aquell moment actuaven dins de l’òrbita de l’Estat liberal. D’aquesta manera, ja s’insinua una aliança entre el moderantisme i l’Església per raons de conveniència mútua, tot i que escassament articulada i desenvolupada en aquesta obra primerenca.

Un problema afegit era que no hi havia frontera entre la política i l’Església, no estava resolta la relació que havien de tenir. Amb l’ascens del liberalisme, hi ha una lluita ideològica i diferències en la pràctica política que fan que s’hagi de canviar el conglomerat d’institucions i cultures que formaven el catolicisme a Espanya, el fan modernitzar ideològicament i organitzativa. Els treballs de l’any 1841 fins als primers mesos de 1843, s’organitzen entorn de tres eixos: el primer són materials apologetics i religiosos i l’obra més coneguda és *El protestantismo comparado con el catolicismo en sus relaciones con la civilización europea*; el segon grup correspon als treballs d’índole política, en la línia de les *Observaciones*; finalment, el tercer grup inclou els estudis socials, amb gran varietat de registres.

Estudis socials: “La religión”, “Conversa d’un pagès” i “El catalán montañés”

La segona meitat de 1841, quan ja col·laborava amb *La Civilización*, produí dues obres clarament apologetiques i d’orientació popular explícita: *La religión demostrada al alcance de*

los niños, publicada per Antoni Brusi el novembre de 1841, i la *Conversa de un pagès de la muntanya sobre lo Papa*, editada per Tauló a principis de 1842, l'únic text de Balmes escrit per ser publicat en català. Totes dues pertanyien a una modalitat literària de moda a finals del segle XVIII i principis del XIX, però l'aproximació de Balmes al gènere sembla feta amb la intenció de reformar-lo i millorar-lo, ja que en tots dos casos introduí canvis importants en la tècnica convencional. En la primera, se separa de la forma expositiva tradicional perquè les limitacions del model pregunta-resposta el portaren a articular-ne un altre: una obra en dues parts, primer una mena de catecisme de la doctrina cristiana i segon, un apèndix en la forma convencional del sistema conversacional. Tracta els temes clàssics d'iniciació al cristianisme catòlic, amb un to contundent i dur però alhora mesurat i respectuós, que estableix un precedent de les *Cartas a un escéptico en materia de religión*.

La segona obra fou publicada anònimament i redactada entre l'octubre i el novembre de 1841 a Vic, fugint del clima de violència política de Barcelona per la demolició de les muralles pel progressisme local. Amb un català natural i eficaç, Balmes no ens mostra un pagès qualsevol, sinó "un pagès de la muntanya", és a dir, un habitant del rere país de la seva ciutat natal, el grup humà al qual es referí directament i explícita a les *Consideraciones* quan reivindicà l'honorabilitat de les masses del carlisme, i en relació amb l'article *El catalán montañés*, que ja hem comentat a l'inici del treball. En un mateix any, Balmes redactà tres elogis de la pagesia muntanyesa, coincidència que no sembla anecdòtica. Balmes es considerà sempre un "muntanyès", tal com més endavant s'hi considerarien Jacint Verdaguer i Jaume Collell. El concepte de *muntanya* es referia a l'ampli territori de la Catalunya dels altiplans interiors, que formava una unitat social i cultural. En aquest món, Vic, amb les institucions eclesials i la força del bisbat, era la capital indiscutible. Els dos interlocutors, el pagès, Pere, i el rector, Joaquim, en són personatges prototípics, emblemàtics. La superioritat cultural del rector, la qual li permetia tranquil·litzar el pagès, depenia en darrera instància de coneixements generats i adquirits fora del món muntanyenc, una situació del tot reveladora, tant de les funcions tradicionals del clergat com de la posició d'aquell món a la Catalunya del segle XIX. L'argument de fons és fonamental per entendre la posició política de Balmes: la independència de l'Església en relació a les formes polítiques es movia en la més pura ortodòxia catòlica, però en un moment i en relació a una situacions concretes que li donen sentit.

El catalán montañés és una peça important per entendre el món d'on surt Balmes malgrat que fos una peça d'ocasió i visiblement al marge dels interessos centrals del vigatà. Mostra el prototipus representatiu de la pàtria retrobada de la Renaixença. Representant un món que s'acabava, Balmes reivindica el pagès muntanyès davant del menyspreu moral de la burgesia emergent. Per Balmes la comparació entre els pagesos i els habitants de la ciutat era un absurd, perquè l'habitant de les ciutats domina en el terreny dels coneixements relacionats amb el comerç o la indústria, però el pagès ho fa en el de les qualitats d'ordre moral i l'amor al treball. Finalment, comentant el seu caràcter pacífic, Balmes arriba a unes conclusions poc claudicants: "Imposible parece que aquellos hombres tan mansos y pacíficos sean los mismos que sonando la hora del combate rugen como leones y brincan como leopardos por encumbradas malezas [...]señal evidente de que aquellas almas no adolecen de estupidez ni

están faltas de energía, prueba irrecusable de que el sufrimiento y el valor se hermanan admirablemente con la laboriosidad y la templanza.”⁴⁸

El Protestantismo: el súmmum balmesià

La renovació del discurs catòlic exigia, de tota manera, aportacions de més entitat. Balmes havia decidit, des del començament de la seva activitat intel·lectual seriosa, guanyar-se el prestigi literari en el camp de l'apologètica catòlica. En efecte, si hi ha una obra que Balmes redactà amb temps i premeditació és *El Protestantismo*, que redactà quan tenia entre 26 i 30 anys. La refutació de l'obra de Guizot, polític i historiador francès (1787-1874), és el *leitmotiv* del treball, juntament amb una sèrie de controvèrsies doctrinals. En aquesta, el protestantisme apareix com una versió del cristianisme més reconciliada amb la idea moderna de progrés i de llibertat de consciència. La infiltració protestant a Espanya, fent perillar la unitat religiosa, es produïa en dos fronts: per l'enorme i notòria influència que l'ambaixador anglès a Espanya tenia en aquells anys crítics sobre els governs progressistes i l'admiració dels moderats pel doctrinarisme francès, com Mendiazábal i Istúriz. La primera referència directa i inequívoca a l'obra és la carta adreçada a Antoni Ristol el 3 de maig de 1840. Firmà el contracte de la publicació amb Tauló el 18 de desembre de 1841, l'obra passà per la censura eclesiàstica i els quatre volums es publicaren el 14 d'abril i el novembre de 1841, el juliol de 1843 i el febrer de 1844, respectivament.

Aquesta obra pren forma sota els estímuls de la situació política, amb una forta implicació personal pel convenciment que una refutació intel·ligent del protestantisme li podria proporcionar la glòria literària que necessitava. Al començament, però, el coneixement de l'obra de François Guizot que tenia Balmes era molt limitat i amb la gradual familiarització amb la seva obra, *El Protestantismo* va anar prenent forma. És un llibre d'apologètica catòlica condicionat absolutament pel text (i pel pensament) del qui vol refutar, però és en definitiva un text marcat per un objectiu extern al material que es consulta, és a dir, que no es defineix pels problemes disciplinaris propis d'una ciència social llavors en ràpid desenvolupament. El triomf en el camp catòlic era esperable, ja que ningú no havia expressat amb tanta ambició intel·lectual el rebuig als reformistes. El propòsit central d'*El Protestantismo* era reivindicar l'acció positiva del catolicisme, en el passat i en el present de les societats europees, és a dir, en la història universal. La distància que el separava de la literatura catòlica corrent sobre el tema era, sense cap exageració, abismal.

El Protestantismo està dividit en dues parts, una part històrica, molt extensa, i una segona referida als problemes del catolicisme en el present. S'hi troben, a més, nombroses observacions d'ordre teòric i metodològic perquè tenia la voluntat expressa de situar el debat en el terreny definit per les ciències socials de l'època, de l'evidència històrica comprovable. Per això, el punt de partida no era ni Rousseau ni Bonald, sinó els fets, “las cuestiones históricas se resuelven con hechos”⁴⁹. Guizot, però, havia dit aproximadament el mateix cap al final de la famosa obra que Balmes pretenia refutar. La primera part de l'obra conté una llarga disquisició sobre la naturalesa del protestantisme i la difusió del cristianisme dins de les

---

⁴⁸ OC, V, p. 902. Es pot trobar l'article a la pàgina 82 de l'annex 1.

⁴⁹ El protestantismo, OC, IV, p. 11.

societats europees. Després, entra en consideracions més generals sobre l'aportació del catolicisme i acaba derivant cap a consideracions molt directament polítiques sobre les societats del segle XIX, en particular sobre la relació entre el catolicisme i les formes polítiques. Desborda absolutament els límits d'una refutació de l'historiador hugonot francès, per entrar en gairebé tots els temes que representaven un repte per a l'Església i els catòlics de la primera meitat del segle XIX. Tot i que la medul·la del treball és la refutació, Balmes accepta les línies generals de Guizot, en el sentit de defensar que la religió ha estat un principi de progrés, tal com postula Fradera en el seu estudi. El plantejament de Balmes és convencional, perquè, per ell, el protestantisme no té doctrina, és una actitud que deriva del lliure examen, per tant, la seva importància és social: "Nada hemos de buscar en sus doctrinas, ni en sus fundadores, de extraordinario ni singular, porque todo lo que tiene de característico, todo proviene de que nació en Europa y en el siglo XVI"⁵⁰.

En aquesta obra, Balmes defensa que el principi d'autoritat extern a l'activitat humana, en la ciència o en la moral, ha de ser el principi religiós i l'eclosió del protestantisme a l'Europa del segle XVI n'havia hipotecat greument l'acceptació. "Allí on Guizot afirmava veure-hi una gran temptativa d'emancipació del pensament humà, i una insurrecció de l'esperit humà contra el poder absolut en l'ordre espiritual"⁵¹, Balmes hi veia el principi de la lluita nefasta entre el fanatisme, d'una banda, i la incredulitat i la indiferència de l'altra. François Guizot parteix del concepte de "civilització", identificat amb la idea de progrés, entenent-lo com allò que unifica el desenvolupament de l'activitat social i de l'activitat individual, el progrés de la societat i de la humanitat. Balmes l'acceptava sense reserves. La concepció de fons del francès era que el dinamisme de la societat europea va dependre d'una multiplicitat i varietat d'estímuls, de la tensió i lluita entre diversos principis: el teocràtic, el monàrquic, l'aristocràtic i el democràtic. L'agent històric que encarrilà la societat feudal vers el camí de la civilització fou l'Església, que exercia un fort domini sobre les consciències i utilitzava la seva influència per "transmetre les creences de dalt a baix".⁵² Però l'Església tractà de transcendir de l'estricta domini espiritual, augmentant fins on li fou possible el domini polític sobre els pobles; una influència amb dues cares: "grande y saludable influencia sobre el orden intelectual y moral, influencia más bien perjudicial que útil sobre el orden político propiamente dicho"⁵³, en paraules de Guizot. Entre els segles V i XII aparegueren els municipis i, amb aquests, els gèrmens de la burgesia i el començament de la lluita de classes. Sobre aquesta base es configurarien els dos grans principis que pugniarien per imposar-se en la història europea: la democràcia i el poder monàrquic i teocràtic. Per això, la revolució religiosa va ser el primer pas vers la revolució política, la qual es presentà primer a Anglaterra i finalment a França, des d'on influí decisivament sobre la marxa de tot el continent.

Balmes no podia acceptar aquest esquema interpretatiu de la història europea, perquè acceptar-lo equivalia a considerar l'Església com una institució acabada. Hi havia tres punts de discrepància principals: en primer lloc, la qüestió de l'esperit teocràtic en els orígens de la societat feudal; en segon lloc, la valoració mateixa de la Reforma; i finalment, la concepció de

---

⁵⁰ *Ibidem*, p. 24.

⁵¹ *Ibidem*, p. 275.

⁵² *Ibidem*, p. 150.

⁵³ *Ibidem*, p. 150.

les relacions entre religió i política en el món contemporani. Ell proposà un esquema diferent: l'Església havia acomplert la funció positiva d'integrar els bàrbars i ordenar el món postimperial, i la Reforma havia introduït el principi de la divisió a Europa que portava directament a les revolucions modernes i als seus desastres, per tant, només la recuperació del paper rector de l'Església podia retornar a la societat europea un principi d'ordre i de cohesió interna.

El punt de partida de Balmes és el mateix que l'escollit per Guizot: l'Església en la crisi del món clàssic. Per Balmes no era acceptable la idea d'una ambigua coexistència de l'Església amb l'esclavitud, ja que a ningú més que a l'Església no pertanyia el mèrit de la seva abolició. Per l'historiador francès, els trets distintius de la civilització europea eren la tensió entre els diversos principis en presència (el llegat de la cultura clàssica, l'aportació dels bàrbars i l'acció de l'Església); en canvi, per Balmes, hi ha un agent fonamental de conformació: el cristianisme. Tot i així, en defensar el protagonisme de l'Església en la conformació de la societat europea, l'esquema alternatiu que proposa mostra contradiccions molt serioses. Balmes reivindica d'una banda la necessitat de l'Església per educar els pobles en un principi unitari, però a la vegada es nega a acceptar, com fa Guizot, que el control de les consciències era el fonament i la possibilitat mateixa del principi teocràtic. A més, per ell el salt del privat al públic és un estricte encadenament lògic: "La conciencia pública, que en último resultado, viene a ser en cierto modo la suma de las conciencias privadas, está sujeta a las mismas influencias a que lo están éstas"⁵⁴. Amb aquestes consideracions, el protestantisme – predicació sense autoritat – estava en pitjors condicions que el catolicisme per seguir jugant aquella funció cohesionadora; no hi havia continuïtat entre la Reforma i les revolucions modernes.

La tercera part de l'obra consta de tres parts ben diferenciades. La primera està dedicada a explorar les relacions entre la religió i la llibertat; la segona s'ocupa de les relacions entre la religió, en particular del catolicisme, i de les formes polítiques; la tercera es proposa treure conclusions de tot plegat i recapitular sobre la qüestió de les relacions entre el catolicisme, la civilització i el progrés. Balmes defensava el catolicisme perquè separava el culte i el tron, cosa que proporcionava llibertat, assenyalava el límit del que era legítim i del que no ho era. El protestantisme trencà aquella harmonia entre els dos poders, cosa que es manifesta en la pèrdua de respecte al papat⁵⁵. La història moderna s'havia d'entendre com el resultat de la ruptura dels equilibris dins de la societat europea causada pel protestantisme. Però on Guizot veia, en la lluita entre diversos principis, la font del dinamisme i el progrés, Balmes hi veia el principi de les grans confrontacions socials. L'ideal balmesià era, de manera ben explícita, el d'una monarquia catòlica de base popular, oberta al factor popular, que propugnava per obrir-se camí enfront dels interessos nobiliaris. Dit d'una altra manera, la monarquia era un valor de

---

⁵⁴ *Ibidem*, p. 279.

⁵⁵ "El protestantismo falseó la civilización europea; y lejos de abrir el camino a la libertad, forjó las cadenas de la esclavitud. Su primer paso fue abolir la autoridad del Papa, echar a tierra la jerarquía, negar a la Iglesia toda potestad y colocar en manos de los príncipes la supremacía religiosa: es decir, que su obra consistió en retroceder a la civilización pagana, donde se hallaban reunidos el cetro y el pontificado. Cabalmente la obra maestra en política se cifraba en separar estas dos atribuciones para que la sociedad no se hallara sojuzgada por un poder único, ilimitado, que, ejerciendo sus facultades sin ningún contrapeso, llegase a vejarla y oprimirla", *El Protestantismo...*, *op. cit.*, p. 594.

conservació que estava per sobre de les contingències històriques com ho estava també la religió i per raons molt més substancials. En canvi, l'aristocràcia no representava valors sinó interessos obsolets en el món contemporani.

La teorització balmesiana no era encara capaç de comprendre que les forces socials ascendents s'expressaven també a través de valors que no podien ser els del passat, i que fins i tot l'Església i el cristianisme haurien de canviar substancialment la seva posició per poder perdurar, cosa que havia iniciat la Reforma, tal com Guizot havia entès i explicat malgrat que no sempre de forma prou vàlida.

6.2.3 Els preparatius de Balmes

Entre els anys 1840 i 1844, Balmes s'endinsa en un camí molt més complicat i perillós que el que es trobava fins aleshores. Quan passa a Madrid per implicar-se directament en una operació política d'alta volada, obre una reflexió sobre el que era la política catalana en aquells anys i com aquesta es podia dur a terme des de la condició d'eclesiàstic. Va anar canviant les funcions de propagandista catòlic, els materials que publicava i acumulant facetes diferents que projecten una imatge més complexa del seu pensament i de la seva visió de la política, molt particular. Aquest repte es produeix a una velocitat extraordinària exigida per les circumstàncies del país. Per això, els anys 1842-1843 són els més fèrtils intel·lectualment i els més oblidats de la publicística balmesiana posterior. *El protestantismo* era una elaboració de filosofia de la història de caràcter retrospectiu, encara que condicionada pel debat contemporani, però la política del moment el va empènyer en una direcció d'implicació en una política conservadora i antirevolucionària. Des d'un punt de vista intel·lectual, la progressió balmesiana iniciada amb *La Civilización* va consistir en el pas d'una idea molt abstracta de com definir l'autèntica "civilització" a una visió de com aquesta s'estava construint en el món contemporani com a resultat d'un joc de forces extremadament complicat. Les seves línies de reflexió, vinculades a *El protestantismo*, mostren la incomoditat que li provocava l'ús del concepte de "civilització", que li semblava vaporós i imprecís. Aquesta fou una de les preocupacions més persistents del Balmes dels anys 1842-1843.

Balmes accepta que la civilització moderna és produïda pel progrés de les societats europees, per "la perfección de la sociedad". Per determinar-ne el caràcter i la plenitud o les insuficiències i limitacions, establí un "tipo ideal" respecte del qual es pogués comparar l'estat de la societat europea actual. Aquest tipus ideal hauria de ser definit en funció d'una fórmula que faria servir en moltes ocasions: "habrá el máximo de civilización cuando coexistan y se combinen en el más alto grado la mayor inteligencia posible en el mayor número posible, la mayor moralidad posible en el mayor número posible, el mayor bienestar posible en el mayor número posible"⁵⁶. El propòsit central és fer notar que el progrés com a tal no podia ser identificat tan sols amb la riquesa material, però n'era condició ineludible, ja que, com Guizot, Balmes no posa mai en contradicció el procés d'afirmació de les estructures del capitalisme amb els objectius del cristianisme. La conclusió a la que arribava era que, sense una generalització de la instrucció i la moralització, les societats europees es veurien amenaçades

---

⁵⁶ OC, V, p. 464.

per una crònica inestabilitat, i l'acompliment d'aquesta doble tasca tan sols podia ser encomanat amb èxit a l'Església catòlica.

“Enhorabuena que se describan los cambios de gobiernos y de dinastías, las vicisitudes de las guerras, los planes y proyectos de los hombres célebres que han ejercido influencia en la sociedad; pero estemos seguros que nada de esto basta para comprender a fondo la historia de un pueblo y el verdadero carácter de su civilización. Es necesario saber en qué estado se hallaban su agricultura, industria y comercio, cuáles eran sus alimentos ordinarios, cuáles sus vestidos, cuáles su habitación, y la infinidad de detalles indispensables para pintarnos fielmente como pasaba su vida aquel pueblo que nos proponemos estudiar”⁵⁷. Volia aconseguir una aproximació més sociològica i globalitzadora, que revelés els límits de la civilització europea de l'època, per exemple, manifestats en la immensa misèria en què vivien les classes treballadores de països com Anglaterra. A Espanya, en canvi, l'endarreriment relatiu envers els països nordeuropeus explicava que el pauperisme no hi fes els mateixos estralls, però les classes dirigents havien de prendre consciència i evitar que es cometessin els mateixos errors. Una autèntica classe dirigent havia de ser efectivament civilitzadora. En contrast amb els escriptors catòlics espanyols de l'època, Balmes s'inscrigué en els rengles dels que creien que el progrés permetia veure les solucions, que passaven per la utilització del cristianisme per a superar les carències. Fonamentava l'ordre social en una organització dirigida i orientada pel cristianisme i l'Església.

Primer contacte de política internacional: la biografia d'O'Connell

La petita biografia d' O'Connell inserida a *La Civilización* va ser el primer escrit d'una certa entitat en el qual Balmes s'ocupà de qüestions internacionals. La crisi internacional era una exemplificació a gran escala de les conseqüències d'una política orientada només per consideracions de poder o de l'economia política convencional. Per sort, el catolicisme s'havia aliat amb les aspiracions de les masses irlandeses. Però els seus plantejaments afegien poques coses a les línies d'anàlisi presents a les obres publicades aquests anys, tant les referides a la situació espanyola com a aquelles de defensa catòlica. La mateixa dinàmica de la població el portà cap a una implicació més directa i, al seu torn, vers una orientació intel·lectual nova. Tres camins l'inclinaren cap a una implicació més gran en els esdeveniments contemporanis: les aliances en el món intel·lectual barceloní, la formació del front antiesparterista i moderat que apunta en aquells anys i, finalment, la reflexió sobre la naturalesa del capitalisme a Europa i de les peculiaritats de la seva concreció a Catalunya i a Espanya. De fet, la revista fundada amb Roca i Subirana es proposava influir en el món cultural barceloní, que estava en un moment prou fluid aquells anys de les segones bullangues. D'altre banda, l'amenaça que féu el progressisme, directament, a l'Església explica l'actitud d'aquesta, la política vaticana i la reacció dels catòlics espanyols, igual que les posicions concretes que Balmes i els seus socis inserien a *La Civilización*. Per a ells, ja no es tractava tan sols de lluitar contra la irreligió en general, sinó contra l'ofensiva política que la família liberal, llavors en el poder, exercia sobre el que havia de ser un dels suports més importants del moderantisme.

---

⁵⁷ OC, V, p. 484.

El règim sortit de la revolució de 1840 provocà l'exili de l'exreina regent i de la cort carlina, un seguit d'iniciatives insurreccionals i, en el cas de l'Església, l'expulsió del viceregent de la nunciatura apostòlica, José Rodríguez de Arellano, que s'havia enfrontat al projecte de divisió parroquial de Madrid, cosa que representà el tancament de la representació vaticana a la capital, que s'havia negat a reconèixer a Isabel II. A principis de 1841, Gregori XVI pronuncià un discurs que va ser interpretat com una iniciativa vaticanista contra el règim, i el govern no féu més que incrementar les seves mesures contra l'Església, que culminarien en el projecte del ministre de Gràcia i de Justícia, José Alonso, sotmetent la jurisdicció eclesiàstica a l'ordinària, projecte que fou considerat cismàtic pel Vaticà. Pretenia sostraure a la disciplina papal la confirmació dels bisbes, i Balmes es mobilitzà en contra: s'ocupà de la qüestió del fonament romà de la disciplina eclesiàstica reflexionant si la disciplina vaticanista ha estat sempre així o és una realitat que s'imposà accidentalment en algun moment de la història, amb una significació política evident. L'evolució de les circumstàncies polítiques propicià la formació d'una aliança antiprogressista en la qual la defensa de la religió havia de consistir necessàriament en un dels aspectes claus i Balmes hagué de baixar de les abstraccions anteriors per defensar la religió per la seva utilitat, més que per la funció d'estricta doctrina.

Viatge a França

Balmes anà a París la primavera de 1842 amb l'editor barceloní Josep Tauló per preparar l'edició francesa d'*El protestantismo*, era el propòsit central del viatge, i les tasques de preparació ocuparen Balmes quasi completament, fins al punt que a la biografia de Córdoba s'explica que, havent-li proposat anar al teatre per tal de distreure'l de l'obsessiva feina d'escriptori, ell ho rebutjà amb la resposta tallant que no hi havia anat mai ni pensava fer-ho.⁵⁸ S'hi estigué durant bastants mesos i pogué observar de primera mà què era la indústria moderna i com estava institucionalitzada. París era l'aparador més espectacular dels productes i dels refinaments de la producció en massa, de les comoditats de la nova vida. Era la ciutat moderna per excel·lència. Allà, consta que va estar a punt de ser presentat a François Guizot, influent ministre del rei⁵⁹.

A París, la llibertat per discutir qüestions polítiques era a anys llum de la Barcelona dels anys posterior a la Revolució liberal i Balmes s'adona que el lloc que hi ocupa la religió no era tampoc el mateix. A més, rebé una forta influència d'un tipus molt determinat de propaganda catòlica. Si a França, país de frontera entre protestants i catòlics, això era així, l'estada que féu a Anglaterra l'acabaria de fer conscient de la complexitat de la posició dels intel·lectuals

---

⁵⁸ Buenaventura de CÓRDOBA, *op. cit.*, p. 104

⁵⁹ "Vengamos ahora a lo que usted me pregunta sobre M. Guizot [aclareix a Lluçà Casadevall el 20 d'abril de 1843]. Tuve ocasión, pero no quise aprovecharla. Un literato muy distinguido que había sido su secretario en el ministerio me instó una y mil veces a que le presentase mi obra; pero Guizot era ministro, y esta consideración me retrajo por varios motivos; sin embargo, sé que desde mi salida de París se le han presentado. Si tanta desconfianza infundieron mis relaciones con el señor Martínez de la Rosa y otros personajes españoles, ¿quién sabe lo que hubiera creído si me hubiesen visto en comunicaciones con el ministro de Negocios Extranjeros?", *OC*, I, p. 701. J. Balmes a I. Casadevall, Barcelona, 20 d'abril de 1843. Aquesta carta deixa clar que freqüentà el cercle literari al voltant del polític i literat Martínez de la Rosa durant el seu exili, encara que l'obra historicopolítica de l'exministre de Maria Cristina li agradava ben poc.

catòlics de l'Europa del Nord. A França, el seu interès se centrà en la figura de l'abat de Ravignat, jesuïta, predicador i propagandista catòlic que feia de conferenciant des de la càtedra de Notre-Dame, amb qui entrà en contacte personal. Li interessà la seva capacitat per convocar una audiència tan qualificada i per accedir, alhora, a tants joves benestants, futurs professionals de gran influència, en definitiva, la capacitat per fer allò que els jesuïtes s'havien proposat des de sempre.

Viatge a Anglaterra

Balmes sortí cap a Londres a finals de juny de 1842 sense cap objecte precís. Hi passà poques setmanes, però la ciutat i el país li causaren una gran impressió. Balmes havia mostrat un gran interès per l'experiència política irlandesa i pogué observar de prop el marc polític i constitucional en què l'acció d' O'Connell s'inscrivía. D'Anglaterra, però, l'interessaren moltes altres qüestions a part de les de la religió: la indústria, les lleis de cereals, la classe obrera i el socialisme. Al cap i a la fi, Anglaterra i França eren els països que servien de punt de mira a aquells que a mitjan segle XIX tractaven d'entendre les noves realitats del capitalisme, la indústria i la cultura i la política liberals. També s'adonà de la gran diferència entre París i Londres, no es deixà enlluernar pel resplendent París burgès, ja que entengué que la potència de Londres calia cercar-la en la prosperitat material, als Saint Catherine's Docks, a l'Índia o al *Tunnel* que travessava el Tàmesis i que s'acabava d'inaugurar.

També s'interessà per la situació religiosa i la social i les relacions entre ambdues. Les sectes *non-conformist* havien fet molts adeptes però, contràriament, el catolicisme anglès havia iniciat una certa recuperació empesa tant per la restitució dels drets polítics dels catòlics com per la transformació de la base humana de la comunitat catòlica. A l'entrega del 15 d'Abril de 1843, publicà a *La Sociedad* un article sobre el futur cardenal Newman, fet amb la documentació recollida durant el viatge a Anglaterra. El seu cas permetia augurar, a parer de Balmes, una futura rendició de l'església anglicana i de l'ortodoxa al Papat. "La Inglaterra no ha tenido el siglo de Voltaire; – fa observar – y así es que su situación religiosa es más una anarquía de creencias, resultado natural de la muchedumbre de sus sectas, que no una absoluta falta de ideas religiosas. [...] Éste es uno de los rasgos característicos que distinguen la Inglaterra de la Francia. En Francia apenas hay medio entre el catolicismo y la incredulidad"⁶⁰. Si alguna cosa retardava l'aproximació d'Anglaterra al catolicisme, a parer de Balmes, era la naturalesa real de l'església anglicana, més que les sectes i la irreligió, perquè la considerava una gran màquina de poder al servei dels interessos nobiliaris.

L'exili moderat a París

Durant els mesos anteriors a la seva arribada, els darrers mesos de 1841, la capital francesa s'havia anat convertint en la Meca de l'exili dels moderats, molt més d'ençà que Maria Cristina s'hi havia establert després d'abandonar Roma. Un dels objectius del viatge de Balmes era, sens dubte, entrar en contacte amb els cercles dirigents del partit moderat, llavors a l'oposició. La colònia moderada parisenc a estava dividida en dos grups oposats: el militar, dirigit per Narváez, i el civil, de Martínez de la Rosa, al centre s'hi trobava Maria Cristina amb Donoso

---

⁶⁰ OC, VI, p. 212.

Cortés com a secretari. Durant aquest exili, dues tendències començaren a obrir-se pas a l'interior del partit moderat. La primera consistí en l'apropament d'un nombre important de carlins al partit, conscients que la causa del pretendent difícilment es podria refer de la derrota. La segona era el pes creixent que els caps militars començaren a tenir dins el partit des de la tardor de 1841, que arribarà en la formació de "La Orden Militar Española", per restablir la seva posició de privilegi de l'exèrcit dins la política interior. Aquestes desavinences tenien importants implicacions de política internacional, ja que el suport que Lluís Felip d'Orleans donava a Maria Cristina s'anà decantant a favor de l'estratègia del nucli dirigent de civils. Durant l'estada a la capital francesa, Balmes entrà en contacte real amb els nuclis de dirigents civils i no pas amb els militars, per qui mai no va tenir la menor simpatia. I aquests contactes són els que, un any després, el van portar a la capital del regne per implicar-se en una curiosa iniciativa política, un episodi marginal de la història política espanyola d'aquells anys crucials, però en canvi un episodi central de la carrera política i personal de Balmes.

El retorn d'un nou Balmes

Jaume Balmes torna decidit a mobilitzar i agrupar les forces que s'oposaven a Espartero i a la radicalització liberal, fonamentant aquesta estratègia en una anàlisi sòlida de la realitat, per encarrilar definitivament la societat espanyola postrevolucionària pels camins d'un ordre conservador respectuós amb el catolicisme i l'Església. La tornada de París marca un tombant decisiu de la seva activitat i projecció: el pas de l'escriptor polític a la participació molt més definida en la formació del front antirevolucionari i antiprogressista que s'estava preparant, com també el pas a un compromís més gran i pràctic amb les iniciatives de defensa catòlica. El moment era crucial, perquè la tensió entre l'oposició i el govern s'anava tornant més forta. Balmes viatja a Madrid per concretar una iniciativa editorial preparada a França i tracten de retenir-lo, però tenia assumptes pendents a Catalunya, tant d'ordre familiar com en relació a *La Civilización*. En aquest moment estableix els contactes més importants i de més transcendència futura amb el grup d'aristòcrates de la dreta del partit moderat.

L'estada de Balmes a la capital de França i les connexions establertes a Madrid despertaren sospites en els cercles governamentals⁶¹ i ell n'era del tot conscient⁶², ja que la política d'aquell moment s'estava convertint en una pràctica de violència contra l'adversari. Balmes arribà a Barcelona a finals d'octubre o a principis de novembre de 1842 i el 13 de novembre hi esclatà la primera revolta oberta, una protesta contra els impopulars impostos de consum emesa pels republicans i que culminà amb el dramàtic bombardeig de principis de desembre. Després d'uns mesos de calma tensa, l'agost de 1843, començà de nou la confrontació oberta als carrers de la ciutat, procés que culminaria a l'anomenada Jamància o revolta centralista i en un segon bombardeig de Barcelona. Aquests esdeveniments accelerarien de manera

---

⁶¹ La història ja venia de més enrere. Com demostra una comunicació del cap polític de Barcelona a l'ajuntament de Vic del 17 de febrer de 1843, a Balmes se'l vigilava de molt a prop com a suspecte de conspirar contra la regència amb els carlins. A la vegada, informa que Balmes "había ido antes a Londres a llevar dinero a Pep del Oli para que fuese a España, lo que no logró, sospecho que enviado a Madrid como agente de los carlistas y pagado por los jesuitas". El cap polític, Ignasi Llasera, ordenava a l'alcalde que vigilés Balmes.

⁶² Tot i ser molt interessant i il·lustrativa, no reproduïm aquesta carta, escrita el 20 d'abril de 1843 a Lluçia Casadevall, vicari capitular de Vic i amic de Balmes, per l'extensió. *OC*, I, p. 699-701.

impressionant la tasca intel·lectual de Balmes al servei de la causa de l'ordre i de la religió, perquè volia establir els fonaments socials d'una política conservadora i, materialista i racionalista com era, tractà de cercar-ne els fonaments en una comprensió el més acabada possible de la transformació social per la que estava passant la societat catalana, d'una forma coherent amb l'orientació intel·lectual de sempre i, políticament, perquè no pretenia encaixar amb els marcs estrets de la política dels partits amb els quals tenia alguna afinitat, sinó des d'una posició que reservava un lloc molt determinat per a la religió i l'Església. Les referències ideològiques dels partits en pugna no li eren vàlides, en aquest sentit. La independència política de Balmes era absoluta, com ho serà en l'etapa posterior, d'implicació molt més directa en la política.

Balmes fixà la posició durant el febrer i el març de 1843 en una sèrie d'articles directament polítics. La idea principal era la d'una revolució espanyola incapaç d'institucionalitzar els resultats del trencament social i polític provocat. La clau del seu caràcter estava, segons Balmes, que s'havia fet, o s'estava fent, de dalt cap a baix, que no arrencava del "poble". La revolució no era ni popular ni nacional, com ho havia estat, per exemple, la resistència contra l'invasor napoleònic o la revolució francesa de 1789. El que succeí a Espanya era la inversió absoluta del que havia passat a França⁶³. Era una revolució borda: incapaç d'estructurar cap realitat nova viable i sòlida, per manca d'arrel popular i per excés de mimetisme amb el que havia estat l'autèntica revolució en altres països, sobretot a França.

Tal com considera Josep M. Fradera, la visió balmesiana contenia molts grams de veritat, però també fal·làcies i incomprendions. Certament la revolució espanyola no havia estat com la francesa o l'anglesa del segle XVII, però aquest fet no li havia impedit assentar-se i imposar-se als seus adversaris, simplement es produïa en un context diferent: el d'un estat absolutista desgastat per la secessió i les guerres civils de l'imperi americà, d'una banda, i pels costos enormes de la invasió napoleònica de l'altra. L'arrel de la posició de Balmes arrencava de la incapacitat demostrada de comprendre les motivacions i la naturalesa de la mobilització dels sectors de la població oposada a l'absolutisme i al carlisme, les masses urbanes que estaven al darrera dels impulsos revolucionaris dels anys 1835 al 1837 i el 1840. La revolució era la complexa combinació d'un canvi profund en les regles de la pràctica social que convertí en norma un tipus determinat d'institucions de la propietat i en va excloure unes altres que constituïen part dels fonaments de les antigues classes altes. La revolució era, en aquest sentit, un reajustament decisiu dels equilibris de forces entre les classes altes, les velles i les noves.

---

⁶³ "¿Qué puntos de semejanza tiene nuestra revolución con la francesa? ¿Cómo ha sido posible compararlas siquiera? Hubo, es verdad, hubo entre nosotros un sacudimiento nacional: lo hemos dicho y lo repetimos; pero cabalmente fue por motivos y fines diametralmente opuestos al de Francia. Allí el pueblo se levantó contra lo antiguo, aquí el pueblo se alzó en su favor; allí el pueblo peleó contra la religión y el trono, aquí por la religión y por el rey; allí la nobleza y el clero cayeron al primer empuje y sus miembros dispersos se vieron confundidos con la clase popular y arrastrados por el torrente revolucionario, o forzados a contemplar los infortunios de su patria desde un país extranjero; aquí el clero y la nobleza figuraban en las juntas, en las bandas de los insurgentes, en los ejércitos, y formando con el pueblo un todo compacto no se dejaban de conservar las prerrogativas y consideraciones que disfrutaban en la antigua organización de la monarquía. El levantamiento contra los franceses fue nacional, la revolución no: por esto la revolución fue tan mezquina, como el levantamiento fue grande", *Ibidem*, p. 227-228.

La ruptura política dels anys 1834-1836 podia ser considerada com una revolució silenciosa perquè, sense utilitzar el llenguatge de la política revolucionària, podia estructurar un principi jurídic diferent, funcional als interessos burgesos en expansió. D'altra banda, a través de la política liberal de l'època, s'expressaven un conjunt heterogeni de sectors de la ciutat que pretenien arribar al poder. Aquesta segona cara del procés revolucionari, Balmes no la podia ni volia entendre, pres com estava de la tradició paternalista de la institució a la que pertanyia. Des de la seva òptica, totes les revolucions eren dolentes, fins i tot o sobretot aquelles que servien de model ideològic a totes les que vindrien després. Però el que calia era condemnar la revolució liberal espanyola per ella mateixa, pel seu caràcter i pels seus resultats.

"La Sociedad"

A les planes de *La Sociedad*, Balmes va poder exposar els seus punts de vista sobre la política del moment sense cap mena de limitacions, com una sèrie d'articles que culmina en la biografia d'Espartero entre el març i el desembre de 1843, al costat dels treballs d'índole apològica que mai no abandonà.

Els dos primers articles de la sèrie esmentada li serviren per fer un repàs de les qüestions polítiques d'actualitat a Espanya i per donar-ne l'opinió. En el primer, "Situación de España", enfocà la qüestió de la majoria d'edat d'Isabel II, de la conveniència d'avançar-la tant com fos possible, però advertia de la importància que per a les potències europees tindria el futur matrimoni de la reina. En el segon article s'encarà amb el que seria el *leitmotiv* del periodisme polític balmesià el problema d'Espanya era la manca de consens al voltant d'un poder constituït fort. La minoria d'edat d'Isabel II era una dificultat afegida a la debilitat de l'Estat que havia resultat del procés revolucionari espanyol i, en aquell moment, de la pèrdua d'iniciativa política de l'esparterisme. La solució que es donés al matrimoni reial era, per tant, de crucial importància. Tot això, però, no tenia poc a veure, en la seva opinió, amb les receptes polítiques ofertes pels republicans – el canvi de règim – o els moderats – una acció de govern a través de lleis orgàniques –, de les quals Balmes es distanciava sense manies.

La connexió de la política espanyola amb la internacional fou el tema dels dos següents treballs, publicats el maig i juny de 1843 sota el títol d' "Alianzas de España". Són la primera exposició extensa de política internacional on defensa, com sempre, una posició d'equidistància i d'independència respecte dels dos grans països⁶⁴. Anglaterra, per la qüestió proteccionista, ja que tenia massa interessos al Mediterrani, al Carib o a la Xina per poder permetre la recuperació d'influència per part de més països ibèrics. La conducta espanyola, en conseqüència, havia de ser prudent i mai d'enemistat. Lligar-se a França era fer-ho a una dinàmica política i cultural contrària a la que es volia instaurar. El règim de Lluís Felip, a més, no oferia precisament garanties d'una llarga estabilitat. La independència nacional l'únic camí que es podia seguir si es volia fer una política nacional.

Balmes publicà dos treballs més abans de la redacció de la biografia d'Espartero on reflexionava sobre la crisi de la regència i l'establiment d'una nova situació política amb la caiguda d'Espartero i la pujada al poder d'un àmplia coalició de forces sota una hegemonia

---

⁶⁴ L'evolució dels textos de Balmes sobre política internacional es pot trobar a la pàgina 77 de l'annex 1.

moderada. El primer dels articles, titulat breument “¿Y después?”, publicat el 18 de juliol en plena onada d'aixecaments militars i civils contra el govern, era una temptativa de valorar i comprendre què era aquell moviment i què se'n podia esperar en el futur. Tot i així, té una poc encertada elaboració literària que fa la lectura molt feixuga. Les dues idees bàsiques que conté són: la reivindicació de la Monarquia i la necessitat de veure què hi podia haver al darrere de les consignes de reconciliació i fraternitat invocades pels antagonistes d'Espartero. El segon article es titula “Todavía hay tiempos peores que los de revolución” i és un primer esbós de programa polític per a després de la caiguda dels progressistes. La tesi de l'article és elemental: la revolució destrueix i, per tant, el que calia llavors era edificar un ordre conservador estable assentat sobre bases sòlides. Per Balmes, típic antisentimentalisme seu, ni els morts impedièren la reproducció posterior que emplena els buits i rejoyeneix la societat, ni el sistema polític perdut era de cap manera irremplaçable, ni els interessos materials perjudicats eren tan valuosos. La “raíz intelectual y moral” del poble havia d'assegurar la necessària *regeneració*. Aquesta paraula pren per primera vegada un sentit definit, de programa polític que vol convertir-se en política d'Estat.

Aquest article ens mostra el programa balmesià en la màxima concreció a què arribà abans de l'anada a Madrid i és, com a mínim, sorprenent venint d'un eclesiàstic, del polemista catòlic de més projecció i de més futur. Escrit amb una manca de falsos respectes, per força havia d'irritar els carlins i el gruix de l'Església. Sempre havia dit que era necessària una política que dissolgués l'antagonisme liberalisme-absolutisme (és a dir, carlisme) i ara ho traduïa en una fórmula entenedora i d'actualitat que reflectia alhora l'impacte que li havia produït la potència dels sistemes polítics de els grans nacions burgeses que acabava de visitar. Adaptat a la seva societat, proposava un *juste milieu*, un terme mig, com a França, però amb una cultura liberal de baixa intensitat, que no fos un mer sistema de balança entre les diferents fraccions del partit moderat i el progressista. També s'inspirà amb la política de Peel, la política de sumar forces dels dos partits liberals anglesos.

Redactà aquesta sèrie d'articles quan sortí de Barcelona la nit del 5 d'agost, després d'entregar un testament al notari Joan Prats, i es refugià a la masia del Prat de Dalt. Sortí com tants d'altres per la por d'un nou bombardeig de Barcelona pel general Zurbano. La revista *La Sociedad* restà suspesa del 15 d'agost al 21 de desembre de 1843, és a dir, pràcticament durant tot el període d'inestabilitat per què passà la ciutat. Balmes no era una persona alarmista, però la sensació de perill creixent traspua la correspondència d'aquells mesos; no pas per la preocupació d'una represàlia contra ell, fet que hauria estat ben comprensible donades les extenses sospites sobre la seva possible activitat conspirativa al servei dels moderats o dels carlins; sinó principalment per l'empresonament d'Antoni Ristol, íntim amic des dels anys de Cervera, advocat i home de filiació moderada convicta i confessa.

Les cartes esmentades van plenes de preguntes sobre els membres de la família molt detallistes i que semblen contradir la fama d'indiferència davant dels assumptes personals que se li atribuïa sempre. Balmes dóna notícia de problemes de salut i de com li prova la vida de pagès. A més, es queixa de no rebre notícies de la família: “Dígales a esos de casa Urpià [escriu al Cerdà corresponçal] si creen que estoy en Filipinas, que nada envían a decirme. Mis cartas

bien sabe usted que son para usted y para ellos”⁶⁵. Al Prat de Dalt, sense llibres ni apunts, tal com faria per idèntiques raons poc després amb *El Criterio*, donarà forma a una biografia d’urgència de qui havia dominat la política espanyola els darrers anys però que llavors es trobava al crepuscle de la seva influència, tot i que Balmes ho considerava quelcom més que una biografia, en volia treure lliçons de futur. Volia ser una reconsideració dels factors que havien portat la regència a la crisi un dels factors de la qual havia estat precisament la personalitat del propi regent.

La biografia del general Espartero

La idea principal és la de la incapacitat del militar per dominar les exigències del lloc on el destí el col·locà. Espartero havia estat molt hàbil en la manipulació dels esdeveniments de la guerra civil, amb l’*abrazo de Vergara* que segellà la derrota del carlisme. En el primer dels articles, Balmes mostra els èxits més coneguts d’Espartero, així com la interpretació corrent i oficial d’episodis, que en uns casos eren més aviat mèrit d’altres militars i en altres hi veu obscures maniobres per preparar millor la seva irresistible ascensió. La descripció culmina en els fets de Barcelona de 1840. El règim d’Espartero i dels progressistes començava amb la crisi de la legitimitat monàrquica, el debilitament que imposà al partit que tenia al darrera i, socialment, l’alienació de forces molt arrelades a la vida espanyola. Espartero, apunta Balmes, era un intrigant i no pas un governant. El seu poder restà a mig camí entre la democràcia i l’autèntica dictadura.

Balmes seleccionà dos punts sobre els quals acabà centrant l’anàlisi de la crisi del règim esparterista: les relacions entre els governs progressistes i l’Església, d’una banda, i els esdeveniments de Barcelona de l’hivern de 1842, el començament de l’autèntic compte enrere que portaria a la fallida final, de l’altra. Les relacions entre l’Església espanyola, el Vaticà i els governs esparteristes van anar de mal en pitjor quasi des de l’inici de la regència, conflicte indicador de la pèssima forma com Espartero conduí la política exterior. De fet, els seus gabinets van heretar el conflicte de les Juntes revolucionàries que amb l’aixecament de setembre l’havien portat al govern i que havien expulsat i deportat eclesiàstics de les seves diòcesis, fet contra el que protestà el Nunci apostòlic a Espanya, José Rodríguez Arellano. A més de la mesura del ministre José Alonso, de la que ja hem parlat, i d’una nova divisió parroquial de Madrid. El govern tractà de justificar el projecte d’Alonso amb arguments de patriotisme espanyol i d’independència nacional. Aquest projecte va ser presentat a les Corts el 31 de desembre de 1841 i demostrà la incapacitat del Govern per sedimentar suports efectius de la regència, per crear una situació estable. Tanmateix, les autoritats espanyoles sospitaven que el Vaticà ajudava d’alguna manera els exiliats contraris al règim, és a dir, que seguia amb la política de suport al carlisme, afegint-hi l’ajut a la reina regent a l’exili.

Un altre exemple de la manca d’habilitat política d’Espartero és la manera com manejà l’aixecament de Barcelona dels mesos de novembre i desembre de 1842. la confrontació havia començat a Barcelona empenya pels republicans que s’hi havien fet forts, però que en absolut representaven la majoria de la població. Les provocacions i la manca de tacte de la primera autoritat portarien a l’aixecament massiu del 15 i 16 de novembre, sense que ningú sabés ben

---

⁶⁵ Jaume Balmes a Cerdà (?), Prat de Dalt, agost 1843, OC, I, p. 708.

bé què era el que estava passant, l'abast del moviment o la direcció que calia donar-li i en el que participaren republicans, moderats i desafectes al règim de tota mena. Segons Balmes, aquesta era la naturalesa del moviment: "Las quintas, los algodones, las disputas sobre intereses locales, bastaban para popularizar el movimiento; pero en el fondo de los espíritus, en el entendimiento de los previsores y en el corazón de los sencillos se abrigaba otra cosa; lo que para unos era conjetura, era para otros una esperanza instintiva. Había un deseo inexplicable de deshacerse del poder que pesaba sobre la nación; todo lo que tendía a este blanco, todo lo que dejaba entrever la posibilidad de que derribase a Espartero, todo era acogido con avidez, aplaudido con entusiasmo"⁶⁶.

L'alçament de Barcelona no era la manifestació de les restes de separatisme provincial, sinó que Barcelona no es volia rendir de forma incondicional. La Junta popular provisional, la Junta consultiva i la Diputació de Barcelona tractaren de trobar una sortida a la situació i estalviar el bombardeig des de Montjuic, però Espartero estava disposat a tot i, quan encara s'estava negociant una sortida política, l'1 de desembre, arribà l'últimàtum del regent. A la nit, el bombardeig començà. Balmes hi era, i la seva descripció dins *l'Espartero* abandona el to volgutament analític i parla amb accents més personals, en primera persona⁶⁷. Aquests fets marcaren molt profundament Balmes i el forçaren a veure la realitat en termes nous, repensar les especificitats de l'experiència de la societat catalana, a voler anar cada cop més a fons de les contradiccions socials que donaven sentit a les oposicions polítiques de l'època. D'aquest esforç intel·lectual en sortiren algunes de les millors pàgines que mai escriví, malgrat les condicions i la urgència amb què havien de ser publicades. El bombardeig acabà d'ensorrar a Espartero, que s'exilià.

6.2.4 Al servei de la burgesia barcelonina

Des de temps enrere, Balmes havia pensat en la possibilitat de fer carrera literària a la capital de la monarquia. Amb *La Sociedad*, Balmes guanyà la independència intel·lectual i política que necessitava per desenvolupar una ciència social al servei d'una política conservadora, capaç de crear una situació d'ordre que fes de la religió, del catolicisme, un dels pilars essencials. A principis de 1844 Balmes passà a Madrid per fer-se càrrec d'una nova publicació, *El Pensamiento de la Nación*, i implicar-se en una complexa operació política. Des d'allí seguí enviant a Brusel·les noves entregues de la publicació. El primer que crida l'atenció de *La Sociedad* en aquesta època és la inflexió cap a una mena d'estudis que implicaven una aproximació a la realitat social de caràcter menys ideològic, menys marcada per consideracions de la moral

---

⁶⁶ *Espartero, OC*, VIII, p. 154.

⁶⁷ "Porque era cruel, era atroz, era desesperante, el pasar las horas con los brazos cruzados, oyendo el estallido y otro estallido, un zumbido y otro zumbido, y un estruendo y otro estruendo, y ver que unos edificios se desplomaban y que se incendiaban otros, y que se estremecían todos; era desesperante el estar aguardando el momento fatal en que el proyectil caería envolviéndonos en las ruinas de la habitación sin poder resistir, sin saber donde atacar, viendo de una parte una montaña inexpugnable vomitando hierro y fuego, y de otra el hombre feroz que contemplaba con cruel sonrisa su obra de devastación y luto". *Ibidem*, p. 198.

catòlica, una ciència social d'acord amb les matemàtiques i les ciències de la naturalesa, tot i que no se li escapaven les diferències entre elles⁶⁸.

Sociologia: una nova ciència

Balmes demana una disciplina intel·lectual capaç de captar les interrelacions entre els diversos plans d'una realitat social determinada: l'ordre material, el moral, l'intel·lectual, el religiós i el social. Per *social* Balmes sembla entendre tot allò que té un caràcter més permanent que les estructures polítiques i administratives, que poden canviar sense que canviï l'estat social, tot allò que no forma part d'altres nivells. Al final, però, s'adona que no pot treballar amb un model de pura superposició de plans diferents, perquè llavors és impossible captar la naturalesa del canvi històric. Per això torna a definir *estado* o *orden social* com quelcom que integra tots els plans de la realitat. En conseqüència, per conèixer l'estat social d'una societat determinada caldrà comprendre quins són els altres. La unitat que dóna sentit a tot és l'esforç per entendre què era la civilització moderna, més precisament, com era la societat dominada per la indústria. Captar les contradiccions de la societat catalana i espanyola de l'època era l'única manera d'assentar una política conservadora pensada sobre bases racionals. Els treballs publicats a *La Sociedad* mostren la visió més completa i profunda de totes les que llavors s'oferien.

D'altra banda, el Balmes de 1843 també es demana el lloc que ocupa la religió a la societat del segle XIX i, en conseqüència, quines han de ser les pautes culturals i morals que ha de seguir. Ell era conscient que la implantació de la indústria era un fet positiu i sobretot irreversible, que la naturalesa de la societat catalana havia estat trastocada i transformada. Tot havia canviat, començant per les relacions de classe i la naturalesa dels grups dirigents, envers els quals adreçà el seu missatge. Aquests treballs són provatures que rarament arriben a formulacions acabades del tot satisfactòries, malgrat que denoten penetració i capacitat sintètica, però els manca la continuïtat i la informació necessàries per anar més enllà.

El cor de la revista de Balmes van ser dues sèries d'articles dedicades a Barcelona i Catalunya, la temptativa més ambiciosa per analitzar el comportament de la societat catalana durant el període revolucionari. Les publicà en diferents entregues de *La Sociedad*, del març de 1843 al de 1844, en dues tongades, i tenien una evident unitat de propòsit. El punt d'arrencada era la constatació d'una contradicció: mentre el procés de revolució liberal era únic a escala de tota la monarquia, i la societat catalana hi era implicada i hi participava des del primer moment, la peculiaritat del desenvolupament regional català convertia el Principat en l'escenari d'enfrontaments i de situacions particulars. El seu propòsit era comprendre la naturalesa de la crisi per la que passava Catalunya des de 1835, la peculiaritat dels catalans dins del conjunt

---

⁶⁸ "Entre las ciencias sociales y las exactas media una diferencia que conviene sobremanera no perder de vista, y consiste en que éstas tienen al observador más sobre sí y van acompañadas de más segura conciencia de sí propias. [...] No es posible escribir, no diremos una obra, pero ni siquiera una página de matemáticas, trastornando completamente las ideas de las cantidades y confundiendo todas sus relaciones, sin que el escritor advierta sus despropósitos y sin que sienta en el fondo de su alma una convicción íntima de que desatina; y al contrario, en las otras ciencias se han escrito voluminosas obras que se ha reconocido después que no eran otra cosa que sueños de un ilustre delirante", "Estudios sociales. Observaciones preliminares", *OC*, V, p. 493-494.

espanyol. El seu problema era el problema d'una Espanya amb una desigual implantació de l'economia moderna, de la indústria⁶⁹. El futur de Catalunya havia de passar per una política que partís, d'entrada, d'una bona comprensió de la realitat i actués, després, en diversos fronts: que tendís a estalviar els perills més notoris del model industrial que s'estava implantant i diversifiqués la base industrial catalana, a més d'augmentar la qualificació de la població treballadora.

El tema nacional

Catalunya s'havia acostumat a transitar pel seu compte el camí del desenvolupament econòmic, "sin que le sirva de mucho la dirección del gobierno", patia d'individualisme. Les amenaces de la indústria catalana no depenien del fet que el govern espanyol fos progressista o moderat, sinó de la competència britànica i els aliats que podia tenir en algunes regions espanyoles. S'havien de preservar els interessos materials i socials acumulats, però recomanar independència política enmig de la profunda crisi de l'Espanya sortida de la revolució liberal i de la guerra civil no equivalia a recomanar la inacció o l'abandonament de les perspectives polítiques pròpies, sinó que els catalans havien de fer un esforç de nacionalització dels partits polítics espanyols. La participació de Catalunya en la construcció de l'Estat liberal era un fet i era impensable que això es pogués fer al marge de la idea d'una nació espanyola. Però una cosa era la participació política de Catalunya dins de la monarquia i una altra ben diferent era la subordinació completa a una realitat com l'espanyola. Balmes creia que tan suïcida era la subordinació com la separació.

"Hacerles buenos y hacerles bien"

Les seves recomanacions s'adreçaren a la burgesia industrial barcelonina i catalana, la classe que per la seva posició tenia el futur del país a les mans i els aconsellà des d'una posició distanciada. Balmes entenia que la participació de Catalunya a Espanya depenia de la seva estabilitat interna, i aquesta ho feia de la capacitat de les classes dirigents per encarrilar la qüestió industrial i l'aparició del proletariat de fàbrica. Des del conjunt espanyol, el perill d'allò que Balmes havia definit amb tot encert com a pauperisme modern podia semblar llunyà o remot; des de Catalunya, veure les coses així hauria estat suïcida des de tots els punts de vista. Que una nova etapa de prosperitat portés a un punt en el que "será mayor el número de pobres y mayor será la riqueza", havia de conduir a una política de prevenció de la pobresa de la classe treballadora. Balmes la desenvolupà en el darrer dels articles de la primera sèrie, *Consideraciones sobre la conducta que deben observar las clases ricas con respecto a los pobres*, on deia que amb la indústria moderna havia aparegut en el centre de la vida social la burgesia industrial i mercantil i no era recomanable atacar-la perquè destruir-la portava necessàriament al desastre.

La caracterització balmesiana de la lluita de classes és prou ingènua i en excés moralística, però la intuïció del que allò significava és innegable. La classe dirigent havia d'entendre que "no basta sojuzgar con la fuerza de las armas; es necesario ejercer ascendiente sobre los espíritus,

---

⁶⁹ Es pot llegir l'article "La sort de Catalunya" a la pàgina 83 de l'annex 1.

convenciendo el entendimiento, cautivando el corazón y obligándole a reconocer los beneficios, a fuerza de dispensarlos grandes y en crecido número”. A Catalunya, la distància entre aquesta i l’Estat era notòria, els interessos industrials eren aïllats i es perfilava a l’horitzó l’amenaça anglesa. Segons Balmes, la responsabilitat de millorar les condicions de vida de la classe obrera havia de recaure en la iniciativa de la pròpia classe dirigent, ja que difícilment es podia esperar res en ferm del govern: “Por esta causa fuera de desear que la clase rica de Cataluña, y especialmente la de Barcelona, no esperase nada de nadie y acometiese por sí misma la generosa empresa de adoptar aquellas medidas que su deber le dicta y su situación le aconseja”. Balmes li proposa, encertadament: “*hacerles buenos y hacerles bien*”.

La creixent importància de Barcelona

Els nexes entre les dues sèries d’articles eren la relació entre la qüestió industrial i els conflictes que havien dominat l’escenari barceloní i català des de 1835. Entre elles, hi hagué els fets de la Jamància i les dues fugides de Barcelona per refugiar-se al Prat de dalt i hi és notòria l’atenció a la política local, catalana i barcelonina, que pren més profunditat en guanyar concreció amb els sis articles sobre Barcelona. Balmes no s’enganyava pas: Barcelona representava el futur cap on anava indefectiblement la societat catalana i el seu desenvolupament condicionava el de tot Catalunya. El tema central dels assaig és la consideració de les relacions entre economia i política a Barcelona, que aquesta última es concentrava en les anomenades *bullangues*, és a dir, l’encaix entre la política local i el procés de canvi polític general a tot Espanya. Balmes rebutja el fet que les alteracions barcelonines eren l’expressió d’un provincialisme anticastellà, una mena de repetició fatal de 1640⁷⁰ i el principal argument és el de la identitat de ritme entre les agitacions catalanes i les de la resta d’Espanya. La seva intensió era defensar el dret dels catalans a determinar com havia de ser el futur del país a què de grat o per força pertanyien.

Per ell, no tenia cap sentit alertar tot Espanya sobre el creixement de Barcelona com a gran ciutat industrial, al·legant la tendència innata dels catalans a la separació, que resultaria fatal per Espanya. Treure la indústria de Barcelona amb un acte de força per fer-la més manejable era una cosa del tot impossible de dur a la pràctica i, per tant, havia de ser rebutjada. “En política, en administración y en todo lo concerniente a la práctica, no debe llamarse verdadero lo que es inaplicable, porque desde el momento que una teoría no se puede realizar es señal de que está en lucha con la misma naturaleza de las cosas y que, por tanto, no es verdadera en relación a ellas”⁷¹. La conseqüència de l’industrialisme de Balmes desembocà en una contundent i lúcida defensa de la ciutat moderna.

---

⁷⁰ Aquest tema l’abordà Balmes en diverses ocasions. En un article publicat a *El Pensamiento de la Nación*, el febrer de 1844, afirmà molt rotundament: “Es falso que haya verdadero provincialismo, pues que ni los aragoneses, ni los valencianos, ni los catalanes recuerdan sus antiguos fueros, ni el pueblo sabe de qué se le habla cuando éstos se mencionan, si los mencionan algunas veces los eruditos aficionados a las antiguallas”. “La monarquía y la unidad gubernativa en la sociedad española”, *OC*, VI, p. 432.

⁷¹ “Barcelona. Reflexiones sobre las causas de su prosperidad y refutación de algunas preocupaciones”, *OC*, V, p. 958.

L'empenta de Barcelona com a capital industrial ja pagava, de fet, un preu molt alt per raons polítiques amb la qüestió de les muralles, ja que el govern espanyol es negava a autoritzar a Barcelona el seu enderrocament per raons d'índole militar. Balmes va participar en el debat amb el segon dels treballs dedicats a Barcelona, on valora els avantatges i desavantatges del manteniment del sistema de muralles des del punt de vista militar. Els avantatges es trobaven en les funcions com a plaça forta en cas d'invasió estrangera o de guerra marítima. Ara bé, els inconvenients en cas que la ciutat caigués en mans d'un exèrcit invasor serien encara més grans. La guerra havia canviat definitivament de caràcter, ja no era pensable una guerra de setges prolongats i, per aquest fet, en cas d'ocupació estrangera seria preferible que Barcelona no disposés de muralles, ja que llavors resultaria del tot impossible de controlar per a l'exèrcit d'un país invasor. Balmes conclou que la utilitat de les muralles barcelonines s'havia d'explicar per raons d'ordre interior, com un magne sistema de repressió de la població.

Els avantatges de l'enderrocament de les muralles eren indiscutibles des del punt de vista econòmic i polític. Balmes ja s'imaginava el creixement ràpid i espectacular pel que passaria Barcelona i la seva reflexió com a intel·lectual fronterer esdevé fonamental, tot i les limitacions a l'hora d'encarar les motivacions polítiques i culturals de la base social que donava suport al progressisme i al liberalisme radicals. Els títols de les sèries dels dos darrers articles mostren ben bé el seu contingut: "Se desvanece un error sobre las causas de sus revueltas" i "Rápida ojeada sobre las revueltas de Barcelona desde 1833 y examen de sus causas". La tesi fonamental balmesiana és la següent: contra l'opinió, molt estesa però hàbilment distorsionadora, que les bullangues eren expressió d'un separatisme català invariable, Balmes les entén com l'expressió de la vinculació catalana al procés de revolució liberal a escala espanyola, això sí, amb un ritme diferent resultat de la major maduració burgesa i industrial. La força de l'argumentació de Balmes mostra una potència intel·lectual remarcable. També justifica les particularitats polítiques de Barcelona dient que són imprescindibles per a la introducció de les noves idees i que la seva situació és excepcional a l'Estat espanyol, que està a l'alçada de les grans ciutats europees⁷².

Balmes també ens ofereix una concisa interpretació de la història catalana on defensa la idea d'una progressiva pèrdua de substància de les constitucions catalanes després del desastre de la temptativa de 1640. Les restes de "provincialisme" eren prou fortes a principis del segle XVIII perquè fos un factor de desencantament a favor del pretendent de la casa d'Àustria i en contra de Felip V, però la Guerra de Successió va segellar la decadència de les antigues lleis, tradicions i costums i així la crisi actual ja no tenia res a veure amb el record del passat. La direcció de les idees també era nova perquè ja no cercaven la legitimitat en antigues tradicions polítiques provisionals sinó en doctrines de caràcter cosmopolita i de valor universal. La naturalesa real de les bullangues, d'ençà de l'estiu de 1835, es trobava en la profunda

---

⁷² *Ibidem*, V, p. 973-974. Per il·lustrar les particularitats que hem dit que Barcelona mostrava, creiem que el següent text és del tot adient: "Al verla con sus numerosas fábricas, sus repletos almacenes, sus magnificas tiendas, sus elegantes edificios; al notar los hábitos de aseo en todas sus clases; al observar el espíritu de trabajo y de adelanto que las domina, diríase que Barcelona no pertenece a España, sino que es una importación que se nos ha hecho de Bélgica o de Inglaterra, célebres por las cualidades de acabamos de enumerar". "Barcelona. Se desvanece un error sobre las causas de sus revueltas". *Ibidem*, p. 973.

transformació en què havia entrat la societat catalana des del segle XVIII amb la naturalesa econòmica i social, però també política i cultural, com a base.

L'adhesió de Barcelona al liberalisme s'estenia per totes les classes socials, de les més riques a les més pobres, la maduració burgesa de la societat barcelonina era ja important. Per això, tota la ciutat participà en els fets revolucionaris de juliol i agost de 1835. La violència del moment i algunes amenaces contra la propietat portaren a una reacció conservadora de determinats sectors del liberalisme i a l'aparició d'un liberalisme d'ordre i elements ben caracteritzats del liberalisme burgès s'apressaren a cercar una forma de limitar els riscos de la radicalització del procés de canvi polític en curs per poder contenir la pressió popular.

Els anys 1836-1837 foren el moment de definició real dels dos partits liberals i del cop de força conservador d'octubre de 1837, que portà al desarmament de la milícia nacional per part del baró de Meer i a l'establiment d'un règim d'oberta repressió de les altres faccions del liberalisme que es va mantenir en la pràctica fins al canvi polític de 1840. Els enfrontaments entre les diverses faccions del liberalisme durant les primeres bullangues feren de la societat catalana un polvorí de violència, fet que permet entendre les actituds dels grups polítics i intel·lectuals, inclòs el mateix Balmes. El moviment de finals de 1842 es dirigí directament contra el regent i en provocà l'exili, fet que provocà un buit de representació política que acabà en la crítica situació de novembre de 1843, una mena de col·laboració d'emergència entre els antagonistes d'Espartero.

Burgèsia i proletariat

Restablert l'ordre conservador, els dos darrers articles⁷³ són un programa ofert a la burgesia barcelonina de com s'havia d'encarar el futur, tenint en compte les lliçons del que havia passat i d'allò que era fàcilment previsible en funció de l'anàlisi precedent del que representava la ciutat i la societat catalanes. Els seus mals i malalties no es podien curar tan sols amb remeis que vinguessin de la política en sentit estricte, perquè també eren socials i culturals. El primer era les diferències entre fabricants i treballadors, que era un problema derivat de l'enormement desigual distribució de la riquesa en aquestes societats dominades per la indústria, de l'organització de la producció. El segon era la multiplicació de la població deguda al canvi d'hàbits propis d'una societat pagesa que passa a ser una societat de treballadors de la indústria. A Balmes, convençut partidari de la indústria, li costava acceptar les conseqüències socials del seu desenvolupament i ho tractà de resoldre amb l'argument que els sectors més expansius acabarien per absorbir el treball expulsat d'aquells altres on el procés de mecanització n'expulsava, enfocament prou ingenu.

L'article sisè de la sèrie estava dedicat a les relacions entre els fabricants i els treballadors. A Catalunya, els problemes del pauperisme eren encara incipients, comparat amb altres països europeus on la industrialització estava més avançada. Balmes recomanava orientar-se amb el lema *hacerles buenos y hacerles bien* perquè la generositat dels fabricants era necessària per la deixadesa de l'Estat, com també ho era la força de les associacions obreres i la resistència dels

---

⁷³ "Consideraciones generales sobre los efectos del desarrollo de la industria y de las sociedades modernas" i "Relaciones entre fabricantes y trabajadoras". OC, p. 988-996 i 996-1002.

treballadors i treballadores a acceptar la trista condició que se'ls imposava. Així s'articulava una estratègia d'intervenció en el terreny social, educatiu i assistencial. Però Balmes sabia que a la burgesia catalana li interessaven ben poc els esforços per alleugerir les condicions de vida de la classe treballadora, per això havia d'aprendre a tractar amb les organitzacions de treballadors, en lloc de considerar-les d'entrada apolítiques i demanar-ne la il·legalització i la persecució. A més, calia facilitar la formació de caixes d'estalvi. El més significatiu és el fet indiscutible que, en aquestes dues sèries d'articles, Balmes ja mostra el projecte d'una política de gran abast, pensada per projectar Catalunya dins del conjunt de la monarquia.

Ocupar-se de les escoles socialistes era tractar un tema llavors de moda, però Balmes només pogué iniciar el seguiment de la revolució francesa de 1848 quan ja estava molt malalt. Balmes no compartia en absolut les idees posades en circulació pels corrents socialistes europeus, però pensava que responien a una situació que els donava fonament i que connectaven amb les aspiracions d'amplis grups de la població, en poques paraules, amb els desposseïts pels fenòmens de pauperisme. Tot i així, el desenfocament de Balmes en l'anàlisi del socialisme modern és notable. La presentació que en fa és limitada i unilateral, la documentació utilitzada és pobra i de circumstàncies i és incapaç d'anar a allò essencial: el caràcter alternatiu a l'organització de la vida social i degradant per a les masses obreres. És clar que Balmes no sentia cap simpatia per les agrupacions socialistes. Es parlava del socialisme amb una barreja de curiositat i preocupació, però ell ho féu amb motivacions més profundes: parlava del socialisme perquè era el punt clau de l'anàlisi general sobre les conseqüències de la implantació i generalització de la indústria, per completar el quadre dels advertiments sobre el futur que volia comunicar amb les sèries sobre Catalunya i Barcelona, perquè un dels motius d'aquestes sèries era advertir del potencial revolucionari del pauperisme en una societat basada en els principis de les llibertats individuals. Per tant, s'havia de buscar mecanismes nous d'estabilitat social.

Les motivacions de Balmes en tractar el món industrial eren pressionar la classe dirigent catalana per fer-la reflexionar sobre els perills de les desigualtats socials creixents, i mostrar el que els altres tractaven reservadament i vergonyosa, per tal que es pogués assimilar, controlar i dirigir. El seu propòsit final era explicar a la burgesia barcelonesa que sense posar les funcions de conducció de l'Església i les potencialitats subordinadores de la religió al servei de la burgesia, la societat catalana aniria de crisi en crisi, sotraguejada per l'acció dels de baix i la de l'Estat. Aquest problema el continuà preocupant després del pas de Barcelona a Madrid. Enmig d'observacions molt diverses, hi inclogué el següent aforisme, que ens acosta al Balmes més personal, al més difícil de conèixer: "No creo en una economía que hace pobres y mata de hambre"⁷⁴. No podem saber a què es referia, però ell mateix ens sembla donar la clau de certs silencis que es produïren a la Catalunya dels anys quaranta: "No es fácil opinar contra los propios intereses: éstos arrastran las opiniones"⁷⁵.

---

⁷⁴ "Miscelánea", OC, VIII, p. 342.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 333.

6.2.5 Balmes presentat a escala espanyola

En acabar els dramàtics moments de la insurrecció centralista, Balmes decidí complir el propòsit ja anunciat de traslladar-se a Madrid, per motivacions estrictament personals però poc apreciades i, fins i tot, mal interpretades per la gent que l'envoltava i el coneixia a Barcelona. Tenia dos projectes per dur a terme: la direcció d'una revista política feta en col·laboració amb un grup de destacats membres de la noblesa espanyola que constituïen l'ala dreta del partit moderat; i el projecte d'una gran editorial catòlica a l'alçada del temps. Finalment, el 20 de gener de 1844, Balmes marxà cap a Madrid, on viuria fins al final de la seva vida activa, ja que no tornà definitivament a Catalunya fins al febrer de 1848, quan se sentí greument malalt de la tuberculosi que el portaria a la tomba.

Balmes a Madrid

La partida de Balmes de Barcelona fou precipitada, perquè sembla que el projecte de revista política no podia esperar, ja que era una iniciativa de cert abast. Una de les persones disgustades fou Antoni Brusi, perquè li interessava la continuïtat de *La Sociedad* i li preocupaven els propòsits literaris de Balmes a Madrid. Tot i així, les coses amb Brusi s'encarrilarien per la via de l'acord i el respecte dels interessos mutus. Balmes havia començat a guanyar-se bé la vida, cosa que li permeté liquidar el negoci del germà, com ell mateix admet a la *Vindicación personal*. Que Balmes passés a dirigir un periòdic com *El Pensamiento de la Nación* era un canvi important en la seva carrera i trajectòria política ja que, fins aquell moment, les seves empreses periodístiques es movien en el terreny de la formació d'opinió i al voltant de temes molt variats, tot i que en general entre la política i la religió. Aquest tenia una finalitat política⁷⁶: donar suport a una operació política de molt abast, l'encapçalada pel marquès de Viluma i un grup d'aristòcrates i eclesiàstics vinculats, que volien influir i determinar la política del partit moderat posant l'accent en la funció de la monarquia i en la necessitat d'un acord amb l'Església. Tot això es va dur a terme en el moment més oportú: durant la discussió constitucional de 1845 i del matrimoni de la reina. El prospecte deixava ben establerta la funció del periòdic:

Els vilumistes

La minoria vilumista a la que Balmes estava vinculat es movia entre la cort de Maria Cristina i Isabel II i el partit moderat, on sobresortia la figura del marquès de Viluma, Manuel de la Pezuela y Ceballos. La seva idea era fer entrar els carlins dins el sistema, tancant així el plet dinàstic per tancar la escissió entre les forces conservadores espanyoles i dividir la base social del liberalisme. Admiraven aquells països on les monarquies havien tingut la capacitat de

---

⁷⁶ "Fijar los principios sobre los cuales debe establecerse en España un gobierno que ni desprecie lo pasado, ni desatiendo lo presente, ni pierda de vista el porvenir; un gobierno que, sin desconocer las necesidades de la época, no se olvide de la rica herencia religiosa, social y política que nos legaron nuestros mayores; un gobierno firme si obstinación, justiciero sin crueldad, grave y majestuoso sin el irritante desdén del orgullo; un gobierno que sea como la clave de un edificio grandioso donde encuentran cabida todas las opiniones razonables, respeto todos los derechos, protección todos los intereses legítimos: he aquí el objeto de la presente publicación", "Prospecto de *El Pensamiento de la Nación*", OC, VI, p. 381.

facilitar l'expansió del capitalisme sense haver d'assentar l'ordre polític sobre l'experiència revolucionària, com ara Prússia o Àustria.

Les seves motivacions eren la convicció de les possibilitats que la seva sortida política oferiria a l'Església i la religió i que la solució del plet obert entre l'Església i l'Estat depenia de la mena de construcció de l'estat que s'emprengués. El caràcter frenètic i compulsiu de la campanya política vilumista i de l'activitat de Balmes mateix, així com el ràpid desinflament del grup un cop anunciat el matrimoni d'Isabel II amb el seu cosí, s'explica per la naturalesa de la sortida política a què aspiraven. Quan això passà, Balmes no tractà d'analitzar les raons de tan clamorós fracàs, que atribuï a la conspiració i la influència cortesana. Una cosa era analitzar la revolució des de fora i una altra de ben diferent entrar en el joc polític com un peó més, i fer-ho, a més, en nom d'una Església sense força social efectiva, influent però desarticulada com a institució.

El punt de sortida és l'abrupte final de la regència d'Espartero i la formació d'un inestable govern de coalició, a finals de 1843, presidit per Olózaga, que entrà poc després en crisi després d'un confús conflicte de la jove reina amb el polític progressista, moment que va ser aprofitat pels moderats per fer-lo caure fent un consens entre les dues faccions per constituir un govern el cap del qual seria González Bravo. Viluma proposava avançar a través de decrets, donar per liquidada la legalitat vigent derivada de la Constitució de 1837; suprimir la milícia nacional; anul·lar la llei d'ajuntaments de 1840; reformar les diputacions; i congelar les vendes de béns eclesiàstics i congelar l'impost de "culto y clero" per poder procedir a un arranjament del plet amb l'Església. Com que el ministeri no ho acceptarà, l'1 de juliol Viluma presentarà la dimissió, obrint un període d'interinitat que no es tancarà fins que Martínez de la Rosa, ambaixador espanyol a Roma, accepti tornar a ocupar la cartera vacant. Llavors, els vilumistes se centraran en la qüestió del matrimoni reial i la reconciliació entre la monarquia isabelina i el carlisme.

Mentrestant, havien estat convocades les primeres eleccions amb candidatures "monarquico-nacionals". Quan el 10 d'octubre de 1844 s'obriren les Corts, els vilumistes hi formaven una discreta minoria, formada per aristòcrates i destacats catòlics d'adscripció política moderada o filocarlina, que treballaren per aconseguir una reforma de la Constitució. Els monàrquics, com els agradava anomenar-se a si mateixos, actuaven en el marc del partit moderat, la força clarament hegemònica d'Espanya un cop derrotat l'esparterisme, però no consideraven que en formessin part⁷⁷. El vilumisme s'identificava al voltant de dos eixos: d'una banda, el monarquisme, el reforçament de la Corona com a centre absolut de l'ordenament polític per

---

⁷⁷ El mateix Balmes ho deixà ben clar en un article escrit a Barcelona l'agost de 1844: "A más de estos moderados hay otros que se apellidan con el mismo nombre por la sencilla razón de que todavía no se han encontrado el verdadero nombre que se les debiera aplicar; y como no pertenecen, propiamente hablando, ni a los progresistas ni a los carlistas, están en una especie de depósito hasta que, entrando en servicio activo, sus actos indiquen cuál es el título que les debe distinguir. Que este partido existe, aunque no esté organizado como otros, no cabe duda; o, si no, preguntaremos si el marqués de Viluma es progresista ni carlista, y si se proponía realizar un sistema que no contase con el apoyo de nadie; semejante proyecto no puede suponerse, no diremos en un hombre de Estado, pero ni aun en una persona dotada de sentido común". "Alianza de los partidos, si hay alguna posible y provechosa", *OC*, VI, p. 734.

ser l'única sortida viable, l'única garantia d'una política d'ordre; d'altra banda, la seva política d'aliances, en la qual el carlisme havia de ser integrat en el sistema a través d'una conjunció de forces que deixava fora les de la revolució, del progressisme cap a l'esquerra.

El rerefons interpretatiu de la revolució espanyola

La posició doctrinal de Balmes a les pàgines d'*El Pensamiento de la Nación* era una elaboració personal dels punts de vista vilumistes, però s'inscrivia en el marc d'una maniobra política amb altres implicats. Balmes creia que la revolució espanyola havia estat el resultat de dos factors: l'exigència de canvis per part d'un segment reduït però influent de la societat espanyola i la crisi de l'estat absolutista a la mort de Ferran VII; afegint-hi l'escassa penetració de les idees revolucionàries dins la vida social del país, en la gran massa de la població, que havia fet que continués conforme amb les idees i les formes de vida tradicionals. El seu principal argument és que la "revolució" no afectà mai la massa del poble, no arrelà de manera profunda. Malgrat el seu anòmal punt de partida, la situació del país no presentaria mai el caràcter trasbalsat de França o Anglaterra, perquè allà la revolució procedia de dins de la societat i volia canviar les formes d'organització política, a la inversa que Espanya, que necessità emprar-se en antigues idees i la pròpia monarquia. Després, però, es planteja la manera de redreçar la situació política del país, regularitzant les relacions entre la societat i l'Estat. Una política estable s'havia de basar en un govern fort, i no en combinacions polítiques de majories i minories.

"El principio fundamental de nuestra teoría – afirma Balmes en un article del 14 de febrer de 1844 – es que el poder político ha de ser la expresión del poder social, pues que, habiendo de reunir la inteligencia, la moralidad y la fuerza, debe tomarlas de donde existan, es decir de la sociedad misma"⁷⁸. Les transformacions de la societat, amb el desenvolupament d'una nova classe social, havien trencat l'harmonia d'una realitat que combinava sense conflictes religió i política, poder social i poder polític. Espanya no es va pas mantenir al marge de la dinàmica històrica general europea, però tenia una peculiaritat: la posició que la monarquia, factor de cohesió nacional més antic i determinant del país, i la religió, tot i que no estava passant pel seu millor moment, ocupaven dins de la vida social. La religió s'havia convertit en una qüestió política perquè s'havia vinculat a les raons que enfrontaren els espanyols durant la revolució. Durant la invasió francesa, circularen llibres, fullets i premsa periòdica que escamparen idees de les quals abans no s'havia ni sentit parlar i influïren, segons Balmes, negativament. El resultat d'aquests moviments va ser l'aparició de focus d'irreligió escampats pel país, sobretot a les grans ciutats. Balmes, afirmant la solidesa de la institució monàrquica i del sentiment religiós, justificava la possibilitat d'articular una política conservadora que situés els dos principis a primer pla. Es tractava de crear un centre polític fora de la discussió, pel damunt de les baralles partidistes, per això afirmava el caràcter preconstitucional de la monarquia i la religió.

---

⁷⁸ "Errado sistema que se ha seguido para remediar nuestros males. Indicación de los principios que no conviene olvidar si se desea encontrar el verdadero", *OC*, VI, p. 404-405.

Els nous partits polítics

Balmes orientava les seves posicions obeint un càlcul polític sòlidament meditat, però que necessitava concreció pràctica. El que distingia la seva estratègia de les que solament afirmaven els principis abans esmentats era el sistema de relacions entre poder social i polític vers el qual s'orientava, que tractava de jugar amb forces tant de dins com de fora del món del liberalisme d'ordre. Ni els liberals ni els carlistes tenien la legitimitat suficient per monopolitzar la vida política del país, o en tot cas per fer-ho amb garanties d'estabilitat i representativitat. Si l' "esperit monàrquic" i l'adhesió a la religió eren la base de la nació, el caràcter nacional de les forces polítiques i, més restrictivament, dels partits, depenia de la relació que s'establissin amb aquells.

Balmes classificà els partits espanyols i els dividia entre liberals i absolutistes o reialistes, que al seu torn es separaven en sectors moderats i exaltats. El partit reialista exaltat era el format per aquells que volien tornar a la monarquia absoluta, compost essencialment per ordes religiosos, les víctimes per excel·lència de la revolució, ja que per ells el liberalisme havia significat el despullament dels béns i de la posició social. En quant al clergat secular, en la mesura que la seva existència i futur no havien estat amenaçats de manera tan directa i dràstica com el dels ordes regulars, les seves actituds eren més heterogènies i contrastades. Els reialistes moderats no eren un grup homogeni, ja que uns venien del cantó absolutista, que havien acceptat el canvi ideològic de la població, i els altres eren liberals decebuts de la marxa de la revolució que confiaven que la monarquia aturaria la marxa destructiva del procés revolucionari.

La família liberal es dividia, en primer lloc, en el grup que Balmes anomena dels "parlamentarios", ja que no li agrada la denominació de "liberals moderats". De manera molt errònia, Balmes el presenta com el "terreno libre" on es trobaven tots aquells que eren una cosa o altra, un espai mancat de substància política real. Aquest partit estava format per un grup de polítics procedents del partit liberal únic dels anys 1834-1836. El progressista, el partit que simbolitzava tot allò que l'havia portat a baixar a l'arena política, era el dipositari de les essències més pregones del liberalisme espanyol, del liberalisme que havia pres carta de naturalesa a Cadis. Com que les grans forces socials eren unes altres, els progressistes s'havien vist empesos a moure's entre la contínua agitació revolucionària i un fort autoritarisme quan foren al govern. El seu problema era que, quan volien entrar al terreny de l'estabilitat i la consolidació de l'estat liberal, relliscaven inexorablement cap al terreny dels enemics moderats i perdien substància i raó d'existir, per això Balmes creia que no tenien futur. A més, a un partit com aquest no li seria fàcil la relació amb la monarquia.

Balmes mostra un tractament totalment diferenciat envers els diferents partits: mentre els anomenats reialistes són tractats amb guants de seda i amb justificacions de tota mena, el to amb què jutja els liberals és una acritud desfermada, ja que aquests van ser els que trencaren la continuïtat de les bases tradicionals de la nació espanyola i fundaren una nova legalitat on la monarquia i la religió esdevenien presoneres. Tot i així, aquests últims eren l'expressió de les forces socials del país i els que havien de donar solidesa a una monarquia forta i catòlica.

Tot i ser un esquema lògic, mostra contradiccions. Per exemple, en el primer dels articles, titulat "Los realistas exaltados", on vol justificar la implicació dels eclesiàstics regulars al bàndol

carlí, Balmes passa per alt el carlisme com a tal, no se situa a la seva perspectiva, però vol rehabilitar-lo per tal que pugui entrar en la combinació política que els vilumistes defensarien els mesos següents. El segon article està dedicat als reialistes moderats, on Balmes s'identifica amb els absolutistes desenganyats que el formen i fa servir un to directe i personal que no es troba en cap altre article de la sèrie. Aquests tenen la mateixa visió que ell: mantenint l'adhesió als principis antics són capaços de veure i reconèixer els canvis que s'havien produït dins de la societat espanyola; Balmes vol dirigir aquest grup d'aristòcrates i personatges influents desenganyats de l'absolutisme, però s'oblida del fet que són quatre gats en tot el país. La missió del partit moderat era la de preservar la tasca realitzada per la revolució i prevenir una restauració contrarevolucionària⁷⁹.

La discussió constitucional

El programa del moderantisme, de reformar el que venia del passat, defensar els interessos de la revolució i construir un estat governat per les noves capes dirigents, prenia tota la seva força de la lògica de les coses implantada pel trencament social i polític dels anys de la revolució i de la guerra civil. Balmes el menysvalora en l'entusiasme per una solució política diferent que no està pensada en funció dels interessos de la burgesia. Les inconsistències i les contradiccions internes de l'anàlisi dels partits polítics balmesians es reflecteixen en el caràcter elitista i allunyat de la realitat de la maniobra de Viluma, que Balmes va exposar a les pàgines del periòdic del grup a partir de l'abril de 1844. En síntesi, l'opció que el grup defensà era la idea d'una constitució molt curta en articles, semblant de concepció a la de 1852 i que fracassà estrepitosament. Aquesta reforma constitucional se centrava al voltant de la il·legitimitat de la Constitució de 1837, que havia sorgit d'un acte de força intolerable sobre la voluntat reial, tal com Balmes exposa amb claredat en un article publicat a *El Pensamiento de la Nación* el 6 de novembre de 1844 i titulat "Sobre la discusión del párrafo relativo a la reforma de la Constitución".

La posició vilumista-balmista referent a la reforma de la Constitució defensava que la monarquia hauria de procedir a l'establiment d'una constitució genuïnament espanyola, ja que la legitimitat essencial derivava de la pròpia institució en la mesura que representava les lleis i les institucions antigues. Aquesta opció situava el monarca al centre de la iniciativa legislativa i posava fortes condicions a la forma de constituir les Corts, així qualsevol pretensió de "sobirania popular" quedava tallada. La seva intensió era que, emancipant el monarca del control de les dues cambres, podia legislar i enfocar la decisiva qüestió del matrimoni reial lliurement; però el seu objectiu final anava més enllà dels de la majoria del partit moderat, dins l'òrbita del qual actuaven, per això se'ls inculpà d'amagar les intencions reals.

Balmes elabora dues línies de reflexió. D'una banda, la funció que la monarquia ha de jugar en tot el procés de modificació de la constitució, perquè té un "pensamiento propio" que ha de

---

⁷⁹ Com diu Balmes, "los antiguos revolucionarios se han convertido en conservadores porque desean conservar lo que han adquirido, y los partidarios de lo derribado se empeñan en derribar lo nuevo y en restaurar lo viejo; bien que los nuevos conservadores se hallan además combatidos por otros que, no habiendo tenido parte en el botín por haber llegado tarde, no quieren reconocer la peregrina legalidad recién creada y se obstinan en empujar de nuevo el carro de la revolución". "Origen, carácter y fuerzas de los partidos políticos en España. 4º Los progresistas", *OC*, VI, p. 494.

pesar a l'hora de legislar. De l'altra, la concepció de com s'havia d'organitzar la representació del país, més que no pas dels ciutadans. Davant el protagonisme que els vilumistes donen al monarca, el seu sistema polític es fa difícil de considerar com a realment constitucional, perquè el rei havia de tenir la facultat de legislar al marge de les corts i amb aquestes; demanaven una mena de retorn a una època que no havia existit mai: l'època que el rei governava de comú acord i harmoniosament amb la representació del país reunida en corts. Malgrat que se li donés la prerrogativa de prendre la iniciativa i, fins i tot, la possibilitat de legislar sense les corts, ell no havia de prescindir de la representació popular.

Llavors, la funció de les corts ha de ser la representació dels interessos del país, constituïdes de forma molt més restringida, on l'Església i l'alta noblesa tinguin un lloc reservat i determinant. Calia accentuar la base censatària, augmentar l'edat dels senadors, disminuir el nombre d'electors, formar uns districtes electorals petits i controlables, en definitiva, fer anar enrere la tímida base democràtica que la Constitució de 1837 havia obert, perquè les cambres havien d'estar adaptades i sotmeses a la iniciativa del monarca. Del liberalisme com a cultura política només restava l'acceptació de la força social de la burgesia; per això, la constitució proposada pels vilumistes, una constitució de mínims, fou definida com "la menor cantidad posible de Constitución" i es resumia en dos articles: "El rey es soberano" i "La nación en Cortes otorga los tributos e interviene en los negocios arduos".

La relació de l'Estat i l'Església

Mentre es produïa la discussió constitucional, els precaris equilibris de les diverses faccions moderades entraren en una crisi que es plantejà en dos termes: el plantejament de Viluma i de Balmes en relació a la reforma de la constitució, que permet explicar la seva caiguda en el govern de Narváez, i la qüestió dels béns eclesiàstics, que ens ajuda a entendre la retirada de la minoria parlamentària vilumista de les corts que havien de procedir a la reforma de la llei fonamental. El pla de Viluma al govern constava de dues parts: un sistema de govern, que decretava el retorn a la monarquia absoluta i la idea de dues cambres (una de nomenament reial i l'altra electiva), i una proposta d'acció immediata per via de decrets, que el ministre exposa de forma radical i concisa i que fou considerada massa perillosa⁸⁰, ja que avançar pel camí de les reformes proposades per Viluma era el que ja feia el govern, no calia provocar prèviament cap mena de buit constitucional.

Les diferències amb el grup vilumista es trobaven, de forma general, en l'organització de l'estat (les forces que havien d'intervenir-hi, és a dir, la qüestió del carlisme) i el tema dels béns eclesiàstics, dit d'una altra manera, la relació entre l'estat liberal i l'Església. Aquesta última va ser la que provocà la dimissió en bloc de la minoria vilumista: la presentació del projecte del

---

⁸⁰ "El Señor Marqués propone: 1º declarar más o menos explícitamente nulo todo lo hecho desde la abolición del Estatuto Real a consecuencia de la revolución de 1836; 2º que la Corona hablando a los pueblos llegada la época de su verdadera mayor edad, es decir, el 10 de Octubre del presente año, al hacer aquella declaración dé y otorgue una nueva Constitución bajo las bases indicadas; 3º que al hacer ésta se aseguren bajo la garantía de la palabra real todos los derechos adquiridos durante nuestros trastornos; 4º y finalmente que se dé una amplia y general amnistía sin excepción de partidos ni de personas", "Sobre la última crisis. Documentos a que hace referencia la nota bibliográfica", *OC*, VI, p. 689.

ministre d'Hisenda, Alejandro Mon, d'impost de "culto y clero". El 26 de juliol de 1844, l'aprovació del decret de suspensió de les vendes de béns eclesiàstics amb l'objectiu de legalitzar i fer més tolerables les vendes que es feren els mesos de juny i juliol fou el detonant final; els cercles catòlics ho consideraren una provocació política, tal com deixa entendre Balmes: "La fracción dominante [del partit moderat, s'entén] defendió al clero cuando estaba en la oposición, se olvidó del clero cuando la coalición, y no se acordó del clero hasta muchos meses después de haberse apoderado del gobierno"⁸¹.

Aquesta reforma volia millorar les relacions amb el Vaticà amb el menor cost possible i establir una política que reconciliés els compradors de béns eclesiàstics, els antics propietaris, és a dir, l'Església, i un govern que necessitava cercar una solució hisendística per a l'Estat. El problema principal era saber com l'estat liberal estava disposat a sostenir l'Església quan les seves bases materials havien estat ensorrades de manera irreversible. Balmes i els vilumistes defensaran la devolució de les propietats no alienades al clergat que les posseïa abans de 1837, però si l'Estat mantenia els béns eclesiàstics sota control tenia més ventall de negociacions en l'acord amb Roma. Per això, la llei de la dotació de "culto y clero" els decepcionà enormement, encara que el projecte fos presentat com a transitori fins a la reforma global del sistema tributari. La quantitat oferta pel ministeri semblava insuficient i la manera com s'arribaria a aquella quantitat els semblava poc clara i fiable. Per això proposen una altra possibilitat: garantir una base econòmica independent per a l'Església que li permeti d'administrar els propis recursos i deixar de dependre de la benevolència dels governs de torn, amb el retorn dels béns invenuts i un delme sobre el producte agrari i les rendes urbanes, immobiliàries i del capital.

La dimissió dels vilumistes tindria importants conseqüències per al seu futur. Una d'elles fou que la resta del procés de resolució de la qüestió eclesiàstica se'ls escapà de les mans del tot, tan sols els restava pressionar des de fora, des d'*El Pensamiento de la Nación*, per exemple. No obstant, quan la Santa Seu es posicionà, Balmes ho acceptà sense concessions, en això era inflexible: "hemos dicho que, tan luego como interviniese la autoridad pontificia, nos someteríamos sin vacilar a lo que ella resolviese. En el mismo caso se hallan todos los católicos. [...] Así lo hemos pensado siempre: si es verdad que para Roma esté concluida la causa, para nosotros lo está también"⁸². El que havia portat el Vaticà a tractar de tancar el plet amb l'Estat espanyol eren les presses per encarar una solució viable que salvés una institució que es trobava a prop del col·lapse total. A Madrid, era la voluntat d'accelerar el reconeixement pontifici d'Isabel II. Acatada la decisió de Roma, convenia centrar de nou la minoria vilumista en el context d'una situació política encara prou fluida, respecte de la qual s'havien de moure en una perspectiva diferent de la del moderantisme i el carlisme.

En un article titulat "Asuntos eclesiásticos", Balmes tractà de tranquil·litzar i orientar els ambients catòlics i eclesiàstics espanyols, sobretot de simpatia carlina, descontents amb l'acord entre el Vaticà i el govern espanyol. En la negociació amb Roma, la complicació més gran era la necessitat de resoldre l'encaix entre la reforma tributària i la modalitat i l'import de l'ajut que l'Estat havia de donar a l'Església. Aquest tema va ocupar els moderats fins al primer

---

⁸¹ "Discusión del Congreso sobre dotación de culto y clero", *OC*, VII, p. 25.

⁸² *OC*, VI, p. 129.

concordat, l'any 1851, quan Bravo Murillo pujà al poder. Les pretensions i l'ambició del seu programa no es corresponien en absolut amb la influència política real ni amb la força social que tenien al darrere, ja que es quedaren al marge d'on es prenen les decisions fonamentals. Només els restava el matrimoni reial entre Isabel II i el fill del pretendent carlí.

El matrimoni de la reina Isabel II

La idea del matrimoni reial com a solució del plet dinàstic sempre havia tingut els seus partidaris i detractors a les cancelleries europees i entre l'alta noblesa espanyola, que patia per la seva posició social i política. Jaume Balmes havia arribat a la convicció que el matrimoni abans esmentat era la via de solució més directa per tancar la fase revolucionària en què havia entrat el país d'ençà de la mort de Ferran VII. La idea d'una reconciliació política estava ja a la base dels primers escrits polítics de Balmes, molt explícitament a les *Consideraciones políticas sobre la situación de España*, malgrat que no la concretés en la idea del matrimoni entre la futura reina dels liberals i el fill del pretendent carlí. En començà a parlar de manera explícita als mesos posteriors al seu viatge a París i a Madrid, el març de 1843, en dos articles de títol pràcticament idèntic⁸³ publicats a *La Sociedad* l'1 i el 15 de març d'aquell any, on es referí a la qüestió del matrimoni de la reina mostrant ja una direcció clara, en el primer constatant la importància de l'afer i en el segon insinuant quin era el candidat que preferia com a marit de la futura reina.

Balmes no tornà a tractar el tema fins a ser el redactor en cap d'*El Pensamiento de la Nación*. La primera referència són dos articles⁸⁴ sobre les relacions entre la política espanyola i la internacional, publicats els mesos de febrer i març de 1844, tot i que el tema del matrimoni reial hi era tractat amb força distanciament, ja que els vilumistes no tenien pressa per tractar una qüestió tan decisiva del teu programa. Llavors, Balmes només en parla motivat per les preses de posició d'altri i es limita a la qüestió de la legitimitat de Don Carlos com a rei consort.

La campanya del matrimoni reial, l'inicià Balmes amb un article publicat a *El Pensamiento de la Nación* a finals de gener de 1845 i es prolongà fins a finals del 1846. La principal idea del grup era que davant la disjuntiva de la jove reina d'escollir entre els diversos candidats, l'elecció del fill de Don Carlos, el comte de Montemolín, garantia l'objectiu bàsic de trencar el plet dinàstic i d'oferir, alhora, una via clara d'inserció del carlisme dins el bloc de forces conservadores que calia institucionalitzar. Així s'aconseguia un Estat fort, assentat sobre una sòlida base social, principis d'ordre, el respecte a la religió, defensor i conciliador del món vell i nou.

Totes les diverses candidatures oferien avantatges i inconvenients. L'exreina regent abonà la candidatura del seu germà napolità, el comte de Trapani, que gaudia del suport de Lluís Felip d'Orleans, per raons de parentiu, però tenia l'oposició d'Anglaterra, que donava suport a la candidatura de l'infant Enrique, cosí germà de la reina però amb una declarada afició a la maçoneria, al joc i al progressisme. Les candidatures d'un membre dels Bragança portuguesos o d'un Coburg alemany, alternativa de Maria Cristina i d'Anglaterra després d'excloure Trapani,

---

⁸³ "Situación de España" i "Más sobre la situación de España", *OC*, VI, p. 234-242 i 243-251.

⁸⁴ Són dos articles publicats amb títol idèntic: "Política extranjera", del 7 de febrer i el 13 de març de 1844. *OC*, VI, p. 394-400 i 457-460.

no van tenir mai possibilitats certes. Enmig, la candidatura de Montemolín, hereu dels drets dinàstics de Don Carlos, trobà simpaties en un sector de la cort i de l'exèrcit i, no cal dir-ho, de la política papal. Tot i així, desvetllava l'animadversió moderada, de Narváez i els progressistes.

La renúncia de Don Carlos i la presentació de la candidatura del comte de Montemolín van ser, en gran mesura, obra de Balmes; és innegable la seva mà en la redacció del document del manifest de Carlos Luis, comte de Montemolín, i ell mai no ho negà quan alguns l'inculparen d'haver-ho fet. A principis de 1845, Balmes redactà un seguit de cartes plantejant la conveniència de la renúncia i l'estratègia a seguir si es volia anar en la direcció de la fusió dinàstica. La seva relació amb la cort carlina seria molt intensa a partir d'aquests moments. Les possibilitats vilumistes augmentaren quan Narváez es començà a debilitar i la possibilitat que la reina cridés un representant de l'ala més dretana del partit per formar govern s'insinuà. Volien ser cridats per formar govern sense necessitat de guanyar les eleccions ni de formar una majoria parlamentària i Viluma formà part del govern en dues ocasions, justament després de la primera caiguda de Narváez, el febrer de 1846, i el desembre del mateix any, quan l'assumpte del matrimoni reial ja estava tancat un cop s'hagué elegit Francesc d'Asís, el 8 de setembre d'aquell any.

Quan hi havia més possibilitat de triomf va ser quan Balmes redactà unes bases polítiques del matrimoni reial i un programa de govern que les complementava, que donà a Viluma perquè el presentés a la reina i que també va ser presentat a Guizot, que el transmeté a Lluís Felip d'Orleans. Les bases eren una temptativa d'articular la posició de la reina amb les aspiracions del pretendent carlí, però alhora indicava cap on havia d'evolucionar la política del país. El pla de Balmes va ser presentat entre mitjan abril i primeries de març de 1846, quan caigué Miraflores i s'encomanà el govern a Narváez per imposar directament el projecte a la reina, sense haver d'entrar de nou a l'arena política on lluitaven les faccions moderades.

La realitat del polític

Finalment, el 27 d'agost, Balmes signà un article en el qual recapitulà tota la mena d'arguments que havia estat utilitzant aquells mesos. Benito García de los Santos no s'atreu a publicar-lo, ja que el dia abans havia sortit a la *Gaceta de Madrid* el decret on s'anunciava l'enllaç d'Isabel II amb el seu cosí. Substituí aquell article per un d'antic, tret de les planes de *La Sociedad*, el "Todavía hay tiempos peores que los de la Revolución". Balmes ho aprovà en una carta datada a Barcelona el 10 de setembre de 1846 a Josep M. Quadrado⁸⁵. El 31 de desembre de 1846 publicà al darrer número d'*El Pensamiento de la Nación* un article que pot ser considerat com el testament polític. El titulà "¿Por dónde se sale?" i és una brillant peça de periodisme polític d'alt nivell⁸⁶. Així Balmes dona per tancada una etapa de la seva vida. Ho comunica a Viluma de la següent manera: "Dudo mucho que pueda hacer bien escribiendo de política. Las circunstancias han variado completamente: falta la base; no sé cómo se puede levantar el edificio. Indica usted que, si ceso de escribir dirán que mi único objeto era el matrimonio de Montemolín: el objeto era un sistema cuya clave era el casamiento; si dicen

---

⁸⁵ J. Balmes a J. M. Quadrado, Vic, 5 de setembre de 1846. OC, I, p. 817.

⁸⁶ "¿Por dónde se sale?", OC, I, p. 908-929.

esto dirán la verdad”⁸⁷. A Benito García de los Santos li deixà més clar els seus sentiments i li mostrà que per a ell no tenia cap sentit continuar a la capital de la Monarquia; mostra l’actitud de Balmes envers el propi treball, fins i tot en els moments de més tensió de la campanya política en al qual estava immers: “Tenga usted entendido para todos los casos que puedan ofrecerse, que no me liga ningún compromiso con nadie; y que he escrito, escribo y escribiré conforme entienda yo, y de ningún modo como entiendan otros; respecto las opiniones de los demás, pero tengo la mía y procedo en consecuencia. Las líneas que usted puso me parecieron discretas, y además estaban llenas de verdad. La despedida procuraré que sea leída con interés: me lisonjeo de lograrlo a fuerza de verdad y sinceridad. Dice usted que me esperan en Madrid... ¿Qué hago yo en Madrid?”⁸⁸.

6.2.6 Amb pas ferm cap al final

Ni tan sols en els moments de més intensa activitat política i publicística, Balmes no abandona mai els projectes d’escriptor catòlic, ni en la faceta de literat ni en la d’economista polític. El cas de les *Cartas a un escéptico en materia de religión* és molt aclaridor. Les primeres catorze cartes havien estat publicades a *La Sociedad* entre 1843 i 1844, però Balmes es reservava sempre la possibilitat de publicar a part els treballs inclosos a les publicacions en les quals col·laborava. Amb aquest propòsit, completà les catorze cartes amb onze més i les donà a impremta. Aquest procedir ajuda a entendre la sortida professional de després de la greu derrota en l’aventura política: tornar a la publicística catòlica amb molta més projecció. L’altre exemple d’aquesta actitud és el de la preparació de la *Filosofía fundamental*, el text més ambiciós que produí després d’*El protestantismo*. El febrer de 1846 sortia el primer volum, el maig el segon, el juliol el tercer i el 16 d’octubre el quart i últim, i ja el 20 de juny advertia a l’editor Brusi que pensava donar a edició una *Filosofía elemental*. D’aquí destaca l’encavallament entre la tasca de redacció de l’obra filosòfica i el moment de vital implicació política en què es produeix. Balmes té una productivitat imponent aquells anys, i quan tanca *El Pensamiento de la Nación*, els projectes literaris passen al primer pla d’activitat. Ell mateix comunicava a Brusi, tot just entrat l’any 1847, que se sentia lliure de començar una nova etapa⁸⁹.

Una editorial de publicística catòlica

Una mostra de les intencions més ambiciosos que tenia és la possibilitat de construir una gran editorial dedicada a la publicística catòlica. Les indicacions més directes a la idea es dedueixen de les informacions sobre els rendiments de les seves obres que es troben a la correspondència amb Brusi a finals de 1846 i principis de 1847. Amb detalls de primera mà, el biògraf García de los Santos ens ha deixat detalls essencials del projecte d’aquesta societat editora: “El objeto de esta sociedad sería publicar obras originales, arregladas o traducidas de toda clase de ciencias y de todos los ramos de la literatura, que reuniesen a la circunstancia de estar al nivel de los últimos conocimientos, el no apartarse en nada de los dogmas de la religión católica. Al frente de esta sociedad debían ponerse doce personas de las más

⁸⁷ J. Balmes al marquès de Viluma, Barcelona, 23 de setembre de 1846. *OC*, I, p. 821.

⁸⁸ J. Balmes a B. García de los Santos, 17 de setembre de 1846. *OC*, I, p. 819.

⁸⁹ J. Balmes a A. Brusi. Madrid, 4 de gener de 1847. *OC*, I, p. 829.

respetables de Madrid, por su ciencia, nacimiento, posición social y riqueza; habría un director literario, cuyo nombramiento era de suponer hubiese recaído en Balmes, para calificar el mérito de las obras que se hubiesen de publicar. [...] No se limitaba a esto su plan. La sociedad debía tener para sus oficinas un gran local, en que se establecería un Ateneo, compuesto exclusivamente de los accionistas, y en el que hubiera cátedras desempeñadas por los mismos, discusiones científicas y salas de conversación; de modo que se formara la sociedad, que a la elegancia y a las comodidades de esta clase de círculos, reuniese el estar compuesta de personas ilustradas y de buenos principios religiosos”⁹⁰.

Entre el moment que Balmes s’alliberà de la dura tasca de direcció d’*El Pensamiento de la Nación* i la possibilitat real de treballar en el projecte d’editorial amb prou feines passà un any, ja que a principis de 1848 començà a sentir-se seriosament malalt i això capgirà sensiblement els seus plans. Malgrat tot, durant el 1847 el projecte es mantingué viu encara que Balmes estigués molt ocupat en qüestions d’alta política eclesiàstica i en la culminació de les filosofies. Però el fet és que el projecte editorial no prosperà.

L’allunyament de la política directa i el fet que no pogués complir una iniciativa com la de l’editorial, d’una banda, i la negativa a vincular-se a cap publicació existent o a crear-ne cap de nova, de l’altra, donaren a Balmes un marge de llibertat que no havia disposat des que havia entrat a formar part de *La Civilización*, l’estiu de 1842, cosa que volia aprofitar per projectar-se com a pensador polític de l’Església, a Espanya i a fora d’Espanya, amb l’empenta que li donava el prestigi assolit, els extensos contactes fets entre l’any 1843 i 1846 i una obra àmplia i exitosa de defensor de la causa de la religió.

El paper de l’Església després del fracàs polític

El cas de Balmes com a home d’Església és absolutament particular a l’Espanya de la primera meitat del segle XIX. Balmes va ser el pensador de després del diluvi que per a l’Església significà la revolució liberal i la seva prolongació durant la regència d’Espartero. Ell estava convençut de l’absoluta bondat de la causa que defensava i que els moments pitjors ja havien passat, per això, el fracàs de la seva opció política no el portar al pessimisme, perquè la possibilitat de contribuir en la recuperació de l’Església a Espanya i a Europa mai no l’abandonà. Des d’aquestes premisses, Balmes havia orientat la carrera de polemista catòlic, però per treure l’Església de l’encerclament polític on es trobava, els eclesiàstics i catòlics havien d’actuar políticament. Calia iniciar una lluita ideològica per recuperar ascendència sobre les intel·ligències i les consciències, per recuperar posicions socials, i que l’Església es mantingués unida i disciplinada al voltant d’aquests objectius, al voltant del successor de sant Pere. Convé veure-ho en els seus escrits d’entre 1843 i 1847, just abans de publicar el famós opuscle sobre Pius IX en el qual sintetitzà i culminà els punts de vista apològètics en un argument únic; és a dir, en el conjunt format per *El Criterio*, les *Cartas a un escéptico en materia de religión*, les dues *Filosofías* i unes quantes peces menors d’importància, com ara la crítica als Amat.

---

⁹⁰ Benito GARCÍA de los SANTOS, *Vida de Balmes...*, p. 43-46.

Balmes tenia una posició obertament elitista, d'absolut convenciment que les reformes havien de venir des de dalt i partidària de restringir els espais de llibertat a l'interior de l'Església. L'ideal balmesià eclesiàstic era el d'una persona capaç de fer front als desafiaments del món modern, però des d'una acceptació conscient i voluntària de la doctrina oficial i una disciplina d'acatament indiscutible als bisbes i a Roma. La independència política del clergat, que creia necessària per influir en la societat i més encara quan els poders públics se separaven dels principis religiosos que havien estat la base de la societat, i l'obediència a la voluntat romana eren dues cares de la mateixa moneda. L'Església no podia configurar-se com la suma d'esglésies nacionals, s'havia d'assumir l'obediència i la jerarquia. Balmes va reprendre la reflexió sobre les qüestions eclesiàstiques després de l'experiència de la regència, durant el debat sobre el projecte del ministre Alonso i arribà a la conclusió que la influència de l'Església depenia de la seva independència, cosa que afectava a les qüestions dogmàtiques i organitzatives, i de la capacitat d'establir una íntima comunicació amb la "conciencia y vida de los fieles". L'experiència de llocs on s'havia perdut la possibilitat d'una acció independent, com a Anglaterra després de la separació del segle XVI, ho demostrava.

L'educació del clergat

En la visió balmesiana de la relació de l'aparell eclesiàstic i la feligresia, els clergues havien d'augmentar la seva influència sense disposar de majors marges d'autonomia dins l'Església. Calia la unitat del dogma i el monopoli de l'aparell eclesial en la transmissió i l'ensenyament. La religió no es podia separar de la moral en cap sentit, ni l'Església podia renunciar al paper de vigilant dels costums, una funció educadora i repressiva a la qual no podia defugir. Balmes es planteja un repte nou: el de la instrucció dels eclesiàstics per poder fer determinades funcions estatals que els facin socialment útils, imprescindibles en la seva demarcació pròpia. La desamortització havia produït, però, l'efecte invers. La crisi de les institucions educatives de la pròpia Església, els seminaris diocesans en particular, són un bon exemple de les seves conseqüències. S'havia de restablir el sistema tradicional i, coherent amb l'admiració per les ciències naturals i les matemàtiques, Balmes demana per als eclesiàstics un ensenyament capaç d'harmonitzar la religió amb la raó, en una època on això semblava impossible.

Les revolucions liberals provocaven el risc que els estudis teològics fossin segregats de l'ensenyament superior o que l'Església s'estimés més la tranquil·litat de les institucions formatives pròpies que la confrontació a les aules articulades per l'estat liberal. Per Balmes, era impossible que l'Església pogués competir amb l'Estat en la formació de les grans institucions científiques, les universitats principalment; els eclesiàstics no havien d'aïllar-se'n⁹¹. Si a la cultura decimonònica hi havia dos llenguatges, l'Església els havia de parlar tots dos, perquè l'Església ja no tenia les grans masses sota la seva tutela. Balmes tracta de justificar la

---

⁹¹ "Enhorabuena que la generalidad del clero se forme en los seminarios; pero acudan por lo menos a las universidades un número considerable de jóvenes que, volviendo después a sus respectivas diócesis adornados de los conocimientos atesorados en las grandes academias, puedan difundir entre sus hermanos las luces adquiridas. De esta suerte la ciencia de la religión conservará al par de la solidez toda la amplitud y esplendor que le corresponden, y no se ofrecerá a los incrédulos el pretexto de calumniar nuestras creencias, apellidándolas enemigas de la ilustración y contrarias al desarrollo de la civilización de los pueblos". "La instrucción del clero", 2a quinzena de febrer de 1843. OC, V, p. 825.

funció del capellà de parròquia pels múltiples serveix que pot prestar a l'Estat⁹², ha de ser l'intermediari entre la pagesia i l'Estat. Per exemple, els capellans de parròquia es podien ocupar de transmetre les millores agrònomes o de proporcionar al govern les informacions que feien falta per una bona estadística de la població i de la riquesa del regne.

Dues esglésies en una: Balmes i els Amat

Balmes volia elaborar un camí de sortida que salvés tot allò que era salvable però que, a la vegada, tanqués les fissures internes de la institució. La seva polèmica amb Fèlix Torres Amat, i de retop amb el seu oncle i mentor, ens ajuda a entendre la terrible pugna interna que dominà els ambients eclesiàstics durant la revolució liberal i els anys posteriors. En efecte, l'agost de 1842, Fèlix Torres Amat, llavors bisbe d'Astorga, publicà una pastoral que reivindicava l'obra del seu oncle Fèlix Amat; tots dos estaven molt lligats al sectors d'alts eclesiàstics d'influència jansenista⁹³. Amb la derrota dels corrents reformistes que venien del segle XVIII, van sorgir dues concepcions de l'Església: d'una banda, diversos corrents reivindicaven la col·laboració o submissió de l'aparell eclesial a les lleis del país. Era una Església més espiritual, allunyada de la fastuositat exigida per la sensibilitat barroca, defensada pels corrents d'inspiració jansenista de Catalunya, pràcticament eliminats de l'Església catalana i espanyola ja als anys quaranta. A l'altra banda, hi havia els partidaris de la independència de l'Església que dominaran la institució durant tot aquest període de reformes liberals. Aquest caràcter cosmopolita de l'Església es mostra als inicis del pontificat de Pius IX, que semblava que realitzaria una obertura necessària després de la llarga etapa de congelament ideològic de Gregori XVI, que portà a l'extrem l'aïllament de l'Església, tant dins com fora de la institució.

La opció política i intel·lectual de Balmes es pot definir com una obertura mental per captar els canvis socials i polítics en curs i situar-se de tal manera que no perjudiquessin a Roma, confiança en el propi patrimoni ideològic per poder-lo discutir i argumentar segons la ciència i la cultura liberals. La discussió amb Amat s'inscrivía, doncs, en cada un d'aquests corrents i li permetia presentar-se com el defensor de la unitat entorn a Roma, fet que beneficiava la seva carrera eclesial. A més, volia dir intervenir en una polèmica que era seguida amb interès en els medis catòlics. Retreu a Amat haver reincidit a defensar els errors de l'oncle per camins que no portaven precisament a Roma i vol advertir els lectors del greu error comès pels Amat de fer ressorgir aquell assumpte en unes circumstàncies històriques tan crítiques, quan era més necessària que mai la unitat eclesial. Introdueix un element de desconfiança en la independència política dels Amat dient que qualificaren positivament el restabliment de Ferran VII el 1823 i així porta la polèmica cap a les seves posicions: el respecte de la disciplina romana no era una qüestió d'absolutisme o liberalisme, sinó una condició irrenunciable si es volia la supervivència de l'Església.

---

⁹² "Algunas reflexiones sobre la vida y la influencia de los párrocos rurales", 1 de març de 1844. OC, V, p. 861-866.

⁹³ El jansenisme va ser la doctrina predicada per Cornelius Jansen (1585 - 1638) i els seus deixebles que propugnava un rigorisme moral radical i pretenia limitar la llibertat humana a partir del principi que la gràcia s'atorga a alguns éssers des del seu naixement i a d'altres se'ls nega. Esdevingué un moviment religiós promogut pels seus partidaris al llarg dels segles XVII - XVIII als Països Baixos, França, Alemanya i Itàlia.

El respecte de Balmes a Amat el porta a evitar la polèmica doctrinal i contraatacar amb contundència en el terreny polític, per exemple en la defensa del principi desamortitzador. A diferència dels corrents reformistes, Balmes es preocupa poc per la puresa de les pràctiques i els costums de la institució a la que pertany. En tot cas, si calia, les reformes les havia de decidir la pròpia Església fent ús de la seva independència. Tota la resta era deixar-se portar pel pendent que acabava en la subordinació al poder temporal. En el terreny de la qüestió estrictament disciplinària, Balmes els sabia dèbils i aïllats del gruix de la institució. Per exemple, per haver defensat el dret de l'Església espanyola de confirmar els bisbes sense l'aprovació romana. Balmes era, o pensava ser, l'intel·lectual emergent que necessitava una institució traumatitzada pels canvis polítics; els Amat eren les restes d'un clergat il·lustrat al qual havia passat el moment.

Per tant, la recomposició de l'Església havia de ser cap endins, reconeixent la naturalesa del canvi que s'havia produït i formant els eclesiàstics en funció de les necessitats del món decimonònic; i cap enfora, actuant com un bloc compacte dins del món del seu temps, usant l'enorme patrimoni heretat i aprofitant les esclatxes de la nova societat. En aquest context, Balmes s'havia reservat un lloc: el de l'intel·lectual preparat i sense complexos, capaç de proporcionar arguments a l'alçada de les exigències de la sofisticació intel·lectual que l'època demanava, per detectar les esclatxes del nou ordre i actuar-hi. Tot això ho abastà amb la tasca descriptor catòlic, primer, i de periodista polític, després. Entre 1842 i 1844, els moments més crítics de la seva carrera, redactà les dues obres que foren el punt més alt a què podia arribar la cultura espanyola durant la primera meitat del segle XIX dins el món de la publicística catòlica: *El Criterio* i les *Cartas a un escéptico en materia de religión*. Del contrast entre la ignorància de la naturalesa dels canvis econòmics, socials i polítics que s'estaven produint arreu i els efectes que provocaren a la institució, els escriptors catòlics derivaran un estil d'impermeabilitat als estímuls procedents del món exterior. Des d'aquest punt de vista, Balmes cobrí una funció clau d'orientació i reforçament del prestigi intel·lectual de l'Església, cosa que explica l'èxit editorial de les seves obres.

"El Criterio"

El Criterio és una barreja de qüestions epistemològiques i normatives i només és comprensible si es té en compte la personalitat de l'autor i el moment i la forma en què va ser escrita: entre l'1 d'octubre i el 21 de novembre de 1843, Barcelona era bombardejada i Balmes sortí de la capital per segona vegada (la primera havia estat, convé recordar-ho, el mes d'agost anterior, quan redactà l'*Espartero*) per refugiar-se de nou a la masia del Prat de Dalt, a Caldes de Montbui. Allà, es trobava pràcticament sense llibres, cosa que explica el to discursiu de l'obra per la redacció d'una tirada, tot i que després es dividí en capítols, i amb unes línies argumentals meditates molt abans. Els mesos de gener i febrer de 1845 acabà de corregir les proves d'impremta i el llibre es posà a la venda el juliol. És una obra adreçada a un públic ampli, un compendi de recomanacions per pensar correctament i recta, però difícilment pot ser considerada una obra filosòficament madura, tot i que aquesta no era tampoc la intenció

de l'autor⁹⁴. Es tracta d'una síntesi curiosa del sentit comú aplicat a la vida pràctica i, en particular, a la vida econòmica.

Per Balmes, cal aprendre a pensar correctament per conèixer la veritat o per encaminar-se, si més no, pel camí de conèixer-la. Els procediments que portaven al recte enteniment de les coses eren tant una exigència ètica com una necessitat social, i la moralitat de la conducta, formada i regida pel procés cognoscitiu, com també una exigència d'ordre superior i una condició de procés material i social. La relació entre conducta i capacitat d'actuar correctament és vista des de dos nivells: en primer lloc, hi ha unes ments incapaces de veure les coses de manera directa, tal com són, degut a un problema de caràcter, però amb implicacions en l'estructura del pensament – “suelen distinguirse por una insufrible locuacidad, efecto de la rapidez de percepción y de la facilidad de hilvanar raciocinios...” – i aquests són incapaces de fer bons negocis. Hi ha un segon pla on es diu que les implicacions de caràcter, la moralitat i el cristianisme són imprescindibles per pensar rectament; per això les debilitats morals són un problema de manca de virtuts cristianes i repercuteixen en l'enteniment de les persones i en l'activitat pràctica de la vida social, pública o privada.

L'originalitat d'*El Criterio* és justament aquesta pretensió d'ordenar segons el sentit comú i la moral cristiana totes i cadascuna de les facetes de la conducta i segons els fonaments psicològics i intel·lectuals previs de cada persona. El seu èxit en els ambients catòlics espanyols i europeus era del tot previsible, perquè difícilment es podria haver escrit una exposició tan clara, sintètica i raonada de l'art de pensar conforma la moral catòlica ni tan autènticament optimista sobre les capacitats humanes i dels bons cristians. Balmes ho pogué fer per la concepció que tenia de la història, que unia l'essència del passat i el present. Tot i així, *El Criterio* hagué de ser completat per ell mateix en dues direccions: en obres filosòfiques de més exigència i volada i en un treball polèmic d'aquells que ja no acceptaven el valor regulador de la religió i el catolicisme.

Les “Cartas a un escéptico”

Les *Cartas a un escéptico en materia de religión* són una peça de polèmica catòlica bastant única a mitjan segle XIX. El caràcter civilitzat de la discussió amb aquells que s'havien apartat del catolicisme encaixa amb el caràcter de *La Sociedad* com a revista, on publicà les catorze

---

⁹⁴ Ell mateix resumí les seves intensions: “*Criterio* es un medio para conocer la verdad. La verdad en las cosas es la realidad. La verdad en el entendimiento es conocer las cosas tales como son. La verdad en la voluntad es quererlas como es debido, conforme a las reglas de la sana moral. La verdad en la conducta es obrar por impulso de esta buena voluntad. La verdad en proponerse un fin es proponerse el fin conveniente y debido, según las circunstancias. La verdad en la elección de los medios es elegir los que son conformes a la moral y mejor conducen al fin. Hay verdades de muchas clases, porque hay realidad de muchas clases. Hay también muchas clases de conocer la verdad. No todas las cosas se han de mirar del mismo modo, sino del modo que cada una de ellas se ve mejor. Al hombre le han sido dadas muchas facultades; ninguna es inútil; ninguna intrínsecamente mala. [...] La razón es fría, pero ve claro: dadle calor y no ofusca su claridad; las pasiones son ciegas, pero dan fuerza: darles dirección y aprovecharse de su fuerza. El entendimiento sometido a la verdad, la voluntad sometida a la moral, las pasiones sometidas al entendimiento y a la voluntad, y todo ilustrado, dirigido, elevado por la religión; he aquí el hombre completo, el hombre por excelencia. En él la razón da luz, la imaginación pinta, el corazón vivifica, la religión diviniza”. *El criterio*, OC, III, p. 551-552.

primeres cartes, i les onze darreres van ser escrites més endavant per completar la col·lecció i oferir-la com a llibre, i contrasta amb la publicística catòlica vigent. Es redactaren entre l'abril de 1843 i el setembre de l'any següent i estan orientades clarament a la polèmica pública. La persona interpel·lada es defineix per un perfil que recull l'experiència recent dels anys de la revolució liberal i de l'assentament del que se sol anomenar una "esfera pública liberal". Balmes tracta de persuadir una persona culta i de l'època, versada en la polèmica i receptiva als arguments que se li oposen, que dubta i vacil·la; traça un itinerari que retrata una generació sencera de joves intel·lectuals cultes però desencantats de les capacitats de l'art i la ciència, fets a la mida d'una humanitat reconciliada amb la religió. Partint d'aquí, Balmes encara els punts més clàssics de la polèmica catòlica des de la percepció de les implicacions culturals del canvi històric, no es limita a una discussió doctrinal centrada en la religió, per aconseguir que els catòlics encaressin la polèmica amb termes més convincents que els de la publicística religiosa espanyola, agreujats també per l'expansió del que anomenava la "filosofia del porvenir", que situava totes les respostes en el "porvenir".

Era des d'una clara consciència del procés de canvi històric que es podien situar, plantejar i pensar adequadament els problemes socials de cada etapa històrica: "si bien se observa, la sociedad actual no dista menos de las anteriores de lo que distaría de la presente la venidera en las varias combinaciones que se puedan concebir y ensayar. [...] Que la sociedad esté bajo un poder revolucionario o conservador, que se procure impulsarla o detenerla, ella varía siempre, pasa sin cesar de un estado a otro, ora mejor, ora peor"⁹⁵. La concepció balmesiana d'un canvi i progrés continuat era essencialment idèntica a la concepció burgesa de la història. Com a intel·lectual catòlic, Balmes no podia acceptar, però, la idea que tot canvi significués un progrés o que tot progrés fos bo per definició. Un exemple que il·lustra a la perfecció la mena de debat balmesià contra expressions típiques de la cultura burgesa no acceptables des del punt de vista catòlic és Marià Cubí i la propaganda de la frenologia que va emprendre a Barcelona a partir del març de 1843⁹⁶.

Amb aquestes dues obres, Balmes tancà el cercle d'una reflexió que li venia dels primers anys d'escriptor. Com a part d'aquest esforç intel·lectual, redactà i publicà les dues obres filosòfiques, la *Filosofía fundamental* i la *Filosofía elemental*. La primera, va ser redactada gairebé tota a París, on realitzà les lectures que tenia pendents. Els quatre volums de la primera edició van sortir el febrer, maig, juliol i octubre de 1846. L'any següent els 1500 exemplars s'havien esgotat i es va fer una segona edició. Just acabada de preparar la *Filosofía fundamental*, n'escriuí una versió simplificada, pensada ben conscientment com a material o text escolar, amb un to més divulgatiu i on prescindia de les llargues digressions sobre les posicions dels clàssics de la filosofia per centrar-se més directament en les idees de cada autor. L'acabà a Madrid els primers mesos de 1847 i pel juliol l'edició estava llesta.

---

⁹⁵ Cartas a un escéptico en materia de religión, op. cit, p. 316.

⁹⁶ Per a més informació, consultar: Josep M. FRADERA, Jaume Balmes; els fonaments racionals d'una política catòlica. Vic: Eumo editorial, 1996, p. 321-324.

“Pío IX: la política internacional”

Els anys 1846 i 1847 foren d'intensíssim treball intel·lectual i les complicacions li vingueren, aquest cop, de certs sectors del catolicisme i del carlisme espanyols. El detonant de la tempesta va ser la publicació del *Pío IX*, una justificació de les reformes polítiques dels inicis del mandat del Papa Masta i Ferretti. El seu motiu era la defensa de les posicions reformistes del nou Papa després del fort immobilisme de Gregori XVI: una constitució vagament liberal, una amnistia el 17 de juliol de 1846 i la promesa d'altres reformes que s'encavallaren amb la invasió austríaca de Ferrara, que acabà amb el procés reformista del Papa, però quan això últim passà, l'estiu de 1848, Balmes ja era mort. Aquestes reformes li permeteren meditar sobre les relacions entre l'Església i el liberalisme a escala europea. Aquest opuscle era una presa de posició política i ideològica en els esdeveniments que estaven trasbalsant el món catòlic i fou molt predicat a la cúria romana. Quan decidí defensar el Papa, el juliol de 1847, marxà a París per documentar-se millor i, al cap d'un mes, ja tenia l'opuscle a punt d'editar, però no es va publicar fins el desembre. “Está escrito con calor, pero con mucha premeditación”⁹⁷, deia ell mateix.

El problema de fons en el plantejament balmesià, però, era determinar el marc polític general en el qual s'inscrivia l'acció del papat i com havien de ser valorats des de l'Església els canvis d'ambient i de circumstàncies a Europa. A partir d'aquí, Balmes va un pas més enllà i afirma que cap de les institucions polítiques conegudes no havia de ser defensada com a consubstancial al catolicisme, al contrari, el que calia era defensar-ne la contingència i salvar l'autonomia de l'Església en relació a totes elles. En aquestes condicions, el canvi de política papal no tan sols era raonable sinó que era forçós i obligat. Balmes mai havia acceptat tan obertament l'hegemonia del liberalisme polític a Europa; no pot ser considerat un catòlic liberal, però les seves conclusions pràctiques l'acostaven a les seves posicions. Amb el *Pío IX*, accepta que a la societat moderna li corresponen unes formes polítiques que només poden ser les del liberalisme polític, congruent amb el liberalisme econòmic, la resta era un passat que no tornaria perquè era políticament mort. Acceptant el liberalisme, calia redefinir del tot la posició del catolicisme i de l'Església del món contemporani i per això defensa el caràcter no substantiu de les formes polítiques – tant pot ser opressiu un govern absolutista com un de liberal –. Així conclou: “Los hombres religiosos no deben entusiasmarse por una causa sólo porque oigan los gritos de libertad y fraternidad; pero tampoco deben hacerlo porque oigan orden y conservación. Lo que debemos buscar y amar siempre y en todo, es la verdad y el bien”⁹⁸. Els catòlics havien d'entendre la política vaticana i fer-li costat.

El *Pío IX* va aparèixer a mitjan desembre de 1847. Dos mesos després Balmes ja es trobava francament aïllat i insultat dins del panorama catòlic espanyol. Unes persones van ser obertament i clarament crítiques i altres van considerar que les tesis exposades eren del tot inoportunes pel convuls clima polític europeu. Els mesos de gener i febrer de 1848, Balmes es trobà en el centre d'una discussió pública entre catòlics, inusual a l'època. De fet, els arguments de la discussió de 1848 anticipaven del tot el que seria el cor de la crisi en el món catòlic espanyol durant la Restauració. Tot el seu món s'ensorrà, principalment amb el

⁹⁷ J. Balmes a Antoni Brusi. Madrid, 11 de gener de 1848. OC, I, p. 846.

⁹⁸ *Pío IX*, OC, VII, p. 1001.

desacord que li mostraren persones properes com Benito García de los Santos o Antoni Ristol, i Balmes restà gairebé sol i malalt, tot i que no semblà immutar-se gaire. De fet, més tard en els *Escritos políticos*, es reafirmà en el que havia defensat al *Pío IX*⁹⁹.

La consulta papal a un Balmes moribund

El 14 de febrer de sentí malalt i marxà de Madrid cap a Barcelona, per estar més a prop de la família i els amics més íntims. A finals de maig, quan ja era a Vic convalescent, va rebre una consulta des de Roma sobre el principi de nacionalitat i de la manera com s'havia d'exercir. No pogué contestar i s'excusà de la impossibilitat de respondre la consulta pontifícia. Gaudí d'una tranquil·litat condicionada per una tuberculosi que empitjorava cada dia però, malgrat no trobar-se bé, treballà molt en la preparació de noves edicions dels treballs filosòfics i l'observació atenta dels esdeveniments revolucionaris francesos. Les pàgines inacabades sobre la revolució de 1848 van ser considerades el testament polític de Balmes quan es publicaren dos anys després de la mort, ja que recapitulen els fonaments socials de les formes polítiques; la naturalesa de les polítiques conservadores; els efectes indesitjats del capitalisme industrial, i les seves conseqüències socials. Ell creia que la república francesa seria unitària i centralitzada per proporcionar estabilitat i consolidar-se; també l'impressionava l'organització del treball de la nova república i les reformes laborals, amb l'abolició de l'esclavitud i de la pena de mort.

Al final, reflexiona sobre les repercussions dels fets de França sobre la política europea. Creia que no havien fallat els mecanismes repressius, que havien estat vitals per assegurar un ordre conservador i antirevolucionari després de les guerres napoleòniques, sinó que l'explicació era més profunda i senzilla: "Las ideas liberales se habían difundido mucho, que estaban comprimidas, y que la conflagración de Francia les ha dado un momento de expansión, que es lo único que necesitaban para triunfar de la resistencia"¹⁰⁰. En conseqüència, la idea de formar una coalició contra França com el 1789 ja no tenia sentit; els pobles no seguirien els governants. Des del 27 de maig, Balmes s'hostatjà a la casa de la família Bojons, on s'estigué fins al dia de la mort, el 9 de juliol de 1848. Feia pocs dies que havia complert tot just 38 anys.

---

⁹⁹ Ho va fer amb la contundència que li era habitual: "La agitación de Italia es un hecho más peligroso que la de Suiza. En el opúsculo titulado *Pío IX* he manifestado mi opinión: nada tengo que añadir ni quitar. Cuando lo escribí habían ocurrido ya repetidas veces disturbios deplorables; los posteriores nada nuevo enseñan. Los acontecimientos de Nápoles fortifican mis opiniones; el rey se había puesto en tal situación que no podía ceder sin humillarse: si en vez de una resistencia absoluta hubiese imitado a otros soberanos, siguiendo el movimiento impreso por Pío IX, no se vería en los conflictos actuales. En cuanto a los peligros que éste y otros sucesos puedan acarrear, señalados están en mi opúsculo: quien lo haya leído lo sabe". "Política extranjera". *OC*, VII, p. 1007-1008.

¹⁰⁰ "República francesa", *OC*, VII, p. 1053.

7. VIC I BALMES, BALMES I VIC

7.1 BALMES ÉS REALMENT IMPORTANT

Balmes és un personatge molt apreciat a la ciutat de Vic. Aquest fet es pot comprovar amb la seva presència arreu de la ciutat: hi ha un parc i una plaça que porten el seu nom¹⁰¹; es fa una sessió commemorativa anual, a la Sala de la Columna de l'Ajuntament, el dia de la seva mort i on hi han col·laborat personatges molt importants a escala estatal – com hem vist a l'anàlisi de les conferències –; es van fer diversos actes l'any del centenari del seu naixement (per exemple: els carrers de la ciutat es van omplir de frases seves), etc. Però, anant més enllà, hem volgut demostrar la seva influència arreu del món. Per fer-ho, hem analitzat la web de consulta d'Internet més important a escala mundial: la Viquipèdia. Els gràfics i cada una de les pàgines relacionades amb Balmes es poden trobar a l'annex 2, al capítol primer.

Mostrem, tot seguit, l'anàlisi dels gràfics esmentats: Jaume Balmes té una pàgina a la Viquipèdia en nou idiomes (català, castellà, francès, portuguès, euskera, anglès, italià, suec i eslovac). La més visitada és la castellana, amb 7567 visites, seguida per l'anglesa (2070 visites) i la catalana (600), les altres són més minoritàries. Aquest fet s'explica per la quantitat de parlants que té cada llengua i per la proximitat que té amb Balmes, ja que tota la seva obra va ser escrita en castellà. Els dies de més visites no coincideixen, però hi va haver un cert increment en tots entre el 16 i el 28 d'octubre del 2012. En la majoria, les visites són regulars exceptuant un o dos moments puntuals que no creiem que siguin deguts a cap factor particular o motivació especial.

Estudiant les actualitzacions que s'han fet de cada una de les pàgines, podem observar que la anglesa es modifica gairebé mensualment i per persones diferents; la castellana s'actualitza moltes vegades, tretze concretament, a mitjans del 2012 però des del juliol no s'ha tornat a retocar, i ho feren sempre persones diferents, exceptuant un cop que fou repetit; és interessant destacar que la catalana es modificà exactament en els mateixos moments que la castellana i que ho feren les mateixes persones. L'euskera és un llenguatge amb menys ressò i només ha estat actualitzat dues vegades el desembre de l'any 2011 per dos usuaris diferents. La francesa, tanmateix, s'actualitza sovint però amb menys freqüència que les tres primeres, uns dos o tres cops l'any, menys el 2010 que s'actualitzà 7 vegades entre els dos últims mesos de l'any; aquí els actualitzadors es repeteixen més, uns 3 cops de mitjana. La italiana és bastant semblant a la francesa, amb la diferència que l'any que es modificà més fou el 2011, sis vegades, igual que la portuguesa amb la concreció que aquesta no s'ha modificat durant aquest últim any, el 2012. La sueca s'actualitza amb regularitat, entre un i cinc cops l'any i els usuaris que la renoven sempre són diferents. Finalment, la eslovaca es modificà sis vegades l'any de creació, el 2008, i el nombre ha disminuït progressivament: dos cops el 2009, un el 2010 i 2011 i cap vegada durant el 2012. Tot i així, continua sent interessant que existeixin aquestes pàgines i que les seves visites siguin constants.

Un altre estudi que hem realitzat és el recull de tots els articles publicats a l'hemeroteca digital del diari *La Vanguardia* (1881-2012) referents a Jaume Balmes i que es poden observar a

---

¹⁰¹ Com es pot comprovar al nomenclàtor que hem adjuntat al tercer capítol de l'annex 2. A l'annex 1, pàgina 80, hi ha un article sobre la importància que tenia Balmes i com s'ha perdut en l'actualitat.

l'annex 2, al capítol segon. Entre d'altres, trobem dos articles del 1985 i on Balmes només és breument citat pel seu estudi de les relacions entre Espanya i Catalunya. De manera molt semblant, el 1986 se'l cita com a testimoni de la revolució liberal i, el 1989, s'exposa breument la seva interpretació positiva de l'industrialisme que obligava a Espanya a obrir-se a Europa, ja que l'article tracta la relació de les dues entitats. L'article titulat "Jaime Balmes y su tiempo" i publicat el 1996 és el primer dedicat enterament a ell i exposa la interpretació novedosa que féu Josep M. Fradera en el seu llibre, que ja hem comentat durant el treball. El 1998 hi ha una breu notificació sobre el museu que es féu a Vic en motiu dels 150 anys de la mort de Balmes. El següent article el trobem el 2002 i tracta d'un llibre d'Álvarez Junco sobre el nacionalisme espanyol, on mostra Balmes com el primer en establir una connexió entre el catolicisme i el nacionalisme. El 2004, un article d'opinió convida a la relectura d'*El Criterio* per donar-li una nova interpretació dins la conjuntura política d'Aznar i CiU, igual que el de 2005, tot i que aquest no parla d'Aznar, sinó exclusivament de CiU i la UGT. El següent és un altre article d'opinió de Pilar Rahola on critica una notícia d'Enric Juliana, publicat anteriorment, on també es convidava a la lectura de les obres balmesianes, considerant que el periodista no les ha interpretat correctament. El 2010 ens trobem amb un article d'opinió en motiu del seu bicentenari que proposa fer un estudi profund per aclarir tots els tòpics que envolten el personatge i que han fet que una quantitat increïble de personatges hi poguessin simpatitzar; un altre que vol contrarestar la interpretació de Balmes com a integrista; i unes efemèrides que simplement indiquen que és el bicentenari del seu naixement. El 2011 apareix un estudi sobre el debat que es féu durant el bicentenari sobre el vigatà i en fa una interpretació general, centrant-se en la seva implicació en la relació entre carlistes i liberals. I, per últim, el 2012 surt un article d'opinió que interpreta el Balmes del sentit pràctic i el seny català que cada cop és més utilitzat arreu d'Espanya.

Valorant aquests articles, podem observar que hi ha una tendència creixent de les publicacions sobre ell, iniciada fa dos anys amb el seu bicentenari, però ja insinuada des de 1996 amb la publicació del llibre de Fradera. Abans, simplement de l'esmentava. Després, hi hagueren molts articles d'opinió i, de tant en tant, alguna notícia principal. Aquest fet es deu a que hi ha hagut una conscienciació important de qui va ser i de la necessitat d'interpretar objectivament la seva doctrina, ja que és realment interessant per entendre una Espanya i una Catalunya molt concretes, com ja hem estudiat anteriorment.

7.2 PERSONATGE DESCONEGUT A VIC, ENTRE ELS JOVES. PER QUÈ?

La resposta a aquesta pregunta és bastant evident: Balmes no figura en cap dels llibres de l'assignatura d'Història de Secundària i, alguns cops, s'explica a Batxillerat però se li dona poca importància perquè la seva aposta política fracassà i, a més, perquè la seva relació amb el moment històric que li tocà viure és realment complexa, com ja hem vist. Per això, no es disposa del temps necessari per poder-lo explicar de forma encertada, com li pertocaria. Per constatar aquest fet, hem consultat tot un seguit de llibres de 4t d'ESO, que és quan s'explica l'època en la que visqué i els fets històrics en els que participà activament, i hem comprovat que no s'esmenta en cap d'ells. Els que hem utilitzat són els que, segons les llibreries de Vic, són els més utilitzats en els instituts de la comarca i, per tant, els més venuts. Tots figuren a la bibliografia i són els de les editorials Edebé, Cruïlla, Barcanova, Vicens Vives i Teide.

7.3 Balmes i el vigatanisme

El moviment ideològic més proper a Balmes i que l'ha utilitzat per fonamentar-se ha estat el vigatanisme, originat a la seva ciutat nadiua. Com veurem, hi ha realment moltes semblances entre el que defensaven ambdós, tot i que el vigatanisme és posterior a Balmes i el considera el seu fundador. Aquesta relació l'hem estudiada des de dos punts de vista diferents, per poder contrastar-los. El primer, a partir d'un pròleg de Josep M. Fradera¹⁰², on analitza el moviment i el relaciona amb Balmes, de manera imparcial i objectiva, com pocs autors han fet ja que és un tema que s'ha estudiat molt poc. El segon, és una conferència balmesiana feta per Ignasi Casanovas, que és en certa manera més subjectiva o, si més no, menys imparcial. Aquest fet és degut a que el pare Casanovas idolatrava el seu biografiat, a més, tots els seus arguments tenen un rerefons religiós molt important. Mostrem doncs, d'antuvi, l'estudi de **Josep M. Fradera**.

La ciutat de Vic proporciona, durant el segle XIX, un dels exemples més acabats de tradició política i ideològica de base local però d'irradiació més general. És allò que, amb certa imprecisió se'n diu "vigatanisme", identificat amb una afeció a les coses locals per als vigatans, i al tradicionalisme, pairalisme, ruralisme... per a la historiografia catalana. L'aparició i evolució del vigatanisme il·lustra molt bé certs canvis que s'han produït en les relacions entre Catalunya i el conjunt espanyol al llarg del vuit-cents. A finals del segle XIX, la contradicció de fons entre l'autoconsciència del grup burgès català i l'adhesió a un projecte polític d'abast espanyol ha estat el que explica la utilització del català en l'*Oda a la Pàtria*, o en la poesia dedicada a la llengua catalana de Jaume Balmes, de valor literari nul, però ben significativa també. Tant la trajectòria de Bonaventura Carles Aribau, com la del filòsof de Vic, a cavall en tots dos casos entre Madrid i Barcelona, ens mostren el pes de l'opció integradora. Balmes, en els seus escrits sobre les bullangues barcelonines dels primers anys quaranta, ha eliminat el particularisme de l'antic règim en situar com a fet clau i més transcendental, el caràcter únic de la revolució burgesa a escala espanyola.

Aquest plantejament s'ha d'entendre a partir de dos factors històrics claus: l'emergència progressiva de les tensions derivades de la coexistència a Espanya de dos models de capitalisme diferents, que la revolució burgesa tendí a consolidar; i l'aparició a Catalunya de les tensions derivades de les lluites de classe modernes, per imposar les seves característiques específiques al model industrial. Aquestes, han modificat els hàbits mentals de les classes dirigents catalanes: han accentuat la sensació d'aïllament en tots els àmbits i sentits; han donat pes a les ideologies tradicionalistes i conservadores i reduït el liberalisme a l'àmbit econòmic; han revifat els elements particularistes com la llengua, el folklore... desembocant a la Renaixença; i s'han traduït políticament per expressar el sentiment de frustració de la classe dirigent catalana donant-li prestigi per consolar la subordinació, i cobert ideològicament la pugna per la qüestió aranzelària amb l'Estat i les classes rectores espanyoles.

La trajectòria del vigatanisme il·lustra molt bé, en aquest context, l'evolució d'una Catalunya rural, en la qual la tradició antiliberal i carlina ha estat sòlida, caracteritzada per la persistència

---

¹⁰² Trobem aquest pròleg en un llibre de Maties Ramisa: Ramisa, Maties (1985). Els orígens del catalanisme conservador i "La Veu de Montserrat" 1878-1900. Vic: Eumo Editorial. 193 p.

de les fórmules d'integració laboral i social que sovint es denominen com a "pairalisme". En aquest sentit, la seva evolució com a tradició ideològica ens mostra alguns aspectes clau de les relacions entre el món rural i la Catalunya industrial, la cultura pagesa i la cultura industrial o urbana. Quasi vint anys després de la mort de Balmes, a principis dels anys seixanta, es començà a desvetllar a Vic un moviment cultural intel·lectual producte de la confluència de: la infraestructura educativa de la ciutat, dominada per les institucions eclesials; d'algunes institucions culturals i recreatives forjades per la generació balmesiana, com el "Círculo Literario"; i l'empenta d'una nova generació als cercles literaris i periodístics de la ciutat.

Hi ha tres factors que han contribuït a conformar el corrent doctrinal i polític vigatà: l'herència balmesiana, tal com ells l'han interpretat; la capitalitat muntanyenca de Vic; i la funció de les institucions eclesials de la ciutat en l'elaboració dels patrons culturals que la Catalunya de muntanya necessitava. El problema de l'herència i recepció del pensament balmesianista és una qüestió clau. És coneguda la constant referència al filòsof en els escrits de tots ells, però Balmes ha estat invocat per tot el pensament conservador i reaccionari català i espanyol dels segles XIX i XX, i cal veure les influències particulars que assimilaren. L'essencial que n'han recollit és la crítica al liberalisme i l'Estat liberal, oberta a les exigències de la realitat canviant; així legitima la seva acció política, fins i tot per part dels eclesiàstics, ja que ell defensà i acceptà la intervenció del clergat en la lluita política sobre la base d'una distinció prèvia i taxativa: una cosa era la política partidista i professional, i una altra ben diferent, la defensa dels alts interessos de l'Església i la societat. A partir de la concepció balmesiana, l'evident paradoxa i contradicció entre el dir i el fer dels vigatanistes queda perfectament explicada. Han fet política amb la convicció que la bondat dels objectius els excusava de la necessitat de justificar-ne la pràctica o de la reflexió sobre els instruments que utilitzaven.

La capitalitat muntanyenca de Vic és el segon dels factors que ens pot ajudar a explicar la consolidació a Vic d'una tradició de les característiques del vigatanisme. El segle passat encara era vigent la contraposició entre dues Catalunyes: la que girava al voltant de Barcelona i s'estenia per tota la costa catalana; i la de muntanya, força aïllada i diferenciada d'aquella, amb Vic per capital. Balmes, en l'article *El catalán montañés* (1842), defineix el prototipus humà que hi habitava i, en la seva correspondència, s'autoqualificà sovint de "muntanyès". Tot i així, de Balmes als vigatanistes dels anys setanta, la naturalesa de la muntanya catalana real es transformà radicalment. La consolidació del model industrial a partir de 1833 n'esmicolà els equilibris i les bases de l'estabilitat social i Catalunya quedà articulada al voltant de Barcelona.

Jaume Balmes va ser qui millor va captar aquestes contradiccions, i en el moment precís: l'essència del seu projecte polític està estretament relacionada amb la naturalesa i peculiaritats de la transformació de la societat catalana de la seva època i, en particular, de la muntanya catalana, ja que volgué establir ponts entre els valors de la revolució i l'antic règim per preservar el lloc preeminent de l'Església i defensar el món rural de l'amenaça del "pauperisme" industrial. El fracàs del Balmes polític és significatiu, ja que la resposta muntanyesa a la crisi de la societat tradicional continuà sent el carlisme, amb l'ajut de l'Església.

La funció de Vic com a centre productor d'intel·lectuals tradicionals per a la Catalunya de muntanya és el darrer dels factors considerats per explicar el sorgiment del vigatanisme. El clergat sortit de les institucions formatives del bisbat de Vic tingué gran importància en la formulació de les pautes culturals per a una substitució dels valors i polítiques tradicionals a la Catalunya muntanyesa.

La ideologia del vigatanisme

El seu substrat ideològic és un conjunt d'elements característics de l'antic règim, recompostos a la segona meitat del segle XIX en oposició a l'Estat liberal: sobrevaloració i idealització del passat, respecte de tall precapitalista a la jerarquia social i econòmica, prevenció davant la indústria i les seves creacions, subordinació de la política a la religió... La peculiaritat del vigatanisme ha estat la manera com aquests valors han servit de comú denominador durant l'etapa carlina i la posterior, desvinculada del legitimisme contrarevolucionari. L'herència balmesiana i el pes dels motllos culturals de la Renaixença literària han contribuït a la reelaboració dels principis de tradició i conservació dins d'una nova visió de les relacions entre la pròpia comunitat i l'Estat, que ha donat com a resultat una obertura vers Barcelona, que ha possibilitat una influència més extensa i variada als vigatanistes.

D'altra banda, els vigatanistes entenien com a nació la comunitat de súbdits sotmesos a una autoritat superior, en la seva lògica, a una monarquia de dret diví i, en alguns moments, com a comunitat ètnica, identificable per una sèrie de trets característics i diferenciadors. Aquesta ambigüitat és un dels motius més arrelats i recurrents de la seva producció. Amb el pas del temps, els trets definidors de la Catalunya ancestral es van anar disgregant, perquè va tenir dificultats per integrar-se en el model industrial.

La visió del món dels vigatanistes

La seva visió del món està dominada pels valors de la conservació, del tradicionalisme, del ruralisme, i tot plegat articulat al voltant de l'oposició a l'Estat liberal i a les seves pretensions d'incidir en l'estructuració de la societat civil, i és perfectament assimilable dins el legitimisme carlista. La seva originalitat no ha estat aquest substrat conservador, en el que es veuen influències clares de Balmaes, sinó la forma com s'elaborà per via literària i estètica el seu missatge, amb Jaume Collell¹⁰³, Verdagner i "La Veu", caracteritzat per la defensa vibrant i apassionada de la llengua.

És rellevant com, aprofitant els ponts de relació literària i política amb Barcelona, aconseguiren proporcionar al moviment renaixentista i al regionalisme, una visió del món en la qual els valors rurals i la noció de comunitat lligada a un territori determinat era essencial. Volien establir una unió de la terra amb l'home que hi habita. La seva visió es convertí en un instrument fonamental en mans de les classes dirigents catalanes per a integrar el país sota una sola política, per donar-li una orientació unitària i totalitzadora.

---

¹⁰³ "Jamany dexarem perdre la glòria l'alta herència;// lo cor nos dirà sempre que som nets de gegants;// la barretina encara vol dir independència". Jaume COLLELL, *Floràlia*, p. 2.

L'estratègia política del vigatanisme

La significació del vigatanisme en la cultura i política catalana del darrer terç del segle XIX hauria estat menor sense la seva voluntat política de transcendir l'àmbit local, però avui el reconeixem com un dels components del regionalisme i del catalanisme de final de segle. Els seus objectius bàsics eren allunyar el radicalisme democràtic del regionalisme i forjar a Catalunya un moviment nacionalista catòlic, similar als d'Irlanda i Polònia, que eren els seus models més apreciats, però no van prosperar per la vitalitat de la cultura popular urbana i la complexitat de la consciència burgesa. L'òrgan més representatiu de l'integrisme català que defensaven és Montserrat.

Recapitulant, el vigatanisme no era cap partit polític, encara que disposà de dirigents indiscutibles. Tot i així, no s'ha mantingut al marge de conflictes polítics, ja que ha preparat efectivament algunes de les transformacions polítiques decisives pel sorgiment del catalanisme. Ha estat una forma de transició del carlisme cap al conservadorisme, una alternativa més modesta però operativa de la defensa a l'Estat liberal, amb la religió com a defensa primordial que ens mostra un ressò balmesià en la tòpica caracterització de l'oposició entre revolució i tradició. Amb possible herència balmesiana, el vigatanisme es convertí en una de les vies d'absorció de la tradició antiliberal muntanyesa dins el regionalisme en ascens, proporcionant-li una base de masses que fins llavors li era aliena.

El vigatanisme plasmà les profundes mutacions de la política i la societat catalana en valors ideològics i culturals, que si, en ells mateixos no eren nous, recollien les tendències a la renovació d'una extensa part de Catalunya, en crisi per l'arcaisme del seu món cultural i de la seva representació política. El vigatanisme clàssic, el dels anys setanta i vuitanta, va ser, per sobre de tot, una via literària vers el regionalisme. Aquestes crisis i contradiccions es resoldrien en l'escenari polític català i espanyol, on els vigatanistes ja no serien els primers ni els únics a intervenir.

A parir d'aquí, mostrem la conferència d'**Ignasi Casanovas**. El seu estudi és en dos nivells, que resumeix de la següent manera: "Balmes no era possible sinó a Vic; però Vic no explica adequadament el ser de Balmes". Hi ha tres fonts en el vigatanisme balmesià, segons Casanovas: la raça, la família i l'ambient.

En primer lloc, la raça és la vida ancestral, la història, els costums, les institucions... El poble català és caracteritzat per tenir bona constitució moral, força de caràcter, sentit pràctic de la vida, equilibri general. Però Vic, dins de Catalunya, té un valor específic, perquè fins l'expansió de les comunicacions, hi havia dos tipus ben determinats de catalans: els del pla i els de la muntanya, com Balmes mostra perfectament al seu article *El Catalán Montañés*, que ja hem comentat. La capital d'aquesta terra alta sempre ha estat la ciutat de Vic. Els muntanyesos són considerats persones amb fonament de la vida individual, familiar i social, amor a la tradició, molt treballadors i malfiats. Tot i així, segons Balmes, els pobles i la societat sencera s'aguanten, més que per idees, per institucions, principalment religioses i culturals. La ciutat de Vic ha estat tota una institució religiosa i les culturals són també ben notables: el Col·legi de la Companyia de Jesús, el Seminari, la Biblioteca i el Museu Episcopals, l'Esbart, el Círcol Literari i el Centre Excursionista.

En segon lloc, Balmes tingué una mare que va pensar que el seu principal ofici era formar l'esperit del seu fill moralment: l'aficionava a l'estudi, li inspirava amor als jocs casolans i horror als carrers i mai va alabar-lo. Balmes no tenia memòria que la seva mare l'hagués besat una sola vegada; i no era pas per manca de sentiment, sinó per una exquisidesa espiritual que sovintejava molt en les antigues mares catalanes. Només quan s'estava morint digué: "fill meu, el món parlarà molt de tu".

Finalment, Vic té un ambient realment típic¹⁰⁴. Està en una plana prou ampla per deixar-nos veure el cel de cap a cap, però prou limitada perquè la immensitat sigui acomodada a la comprensió finita de les coses, la vivor del seu fred convida al recolliment i a l'estudi, els carrers tenen un aire levític, però l'ambient en conjunt és de serenor, matisada d'espiritualitat i elegància casolana, típics de la vida semi pagesa. Balmes visqué a Vic vint-i-sis anys sencers, afegint-hi encara els llargs mesos de vacances durant els anys de Cervera i els viatges que hi féu en mig de la seva vida pública, fins el darrer que fou per morir.

Contemplant això en Balmes, ell mateix ens dóna, a *El Criterio*, dues normes per judicar l'home perfecte, que Casanovas pren com autobiogràfiques: una de veritat¹⁰⁵, altra d'humanisme¹⁰⁶. Totes ens mostren l'essència de la moralitat, la religió i el bon seny en el vigatà, que resultaven en un ambient d'equilibri i harmonia.

Durant aquells anys, a Vic van passar anys d'onades molt violents i contradictòries, on la pràctica religiosa ara baixava en crisis violentes com les del trienni constitucional, ara pujava fins al deliri en la reacció reialista i ultrareialista dels anys següents¹⁰⁷, però aquests fets no van aconseguir que Balmes perdés mai el seu equilibri religiós, cosa que mostra del suprem domini que veiem en Teresa Urpià. Ell estava segur dels seus principis i confiava poc en el que muda i es traspalsava en cada moment. A més, mai canvià els seus rituals religiosos, en català, com li havia ensenyat la seva mare, ni el costum de la caritat als pobres, l'amor a la soledat, la vida estalviadora i endreçada i una punta d'ironia i esquerpesa. Un element que influí molt en la intel·ligència de Balmes fou la Biblioteca de Vic, oberta per el bisbe Veyan, més que del Seminari i de la Universitat, ja que per ell els cursos allà eren tan sols una guia, una introducció. Quan més temps hi dedicà va ser després dels sis anys de Cervera, durant l'estiu,

---

¹⁰⁴ Es pot trobar explicat amb tot detall al resum de "La plana de Vic" de Gonçal de Reparac, a la pàgina 44 de l'annex 1.

¹⁰⁵ "Veritat en l'enteniment, és conèixer les coses tal com són; veritat en la voluntat, és voler-les com cal segons les regles de la sana moral; veritat en la conducta, és obrar per impuls d'aquesta bona voluntat; veritat en proposar-se un fi, és buscar-lo convenient i degut segons les circumstàncies; veritat en l'elecció dels medis, és triar els que són conformes a la moral i millor porten al fi. Una bona lògica hauria d'agafar tot home, perquè la veritat està en relació amb totes les seves facultats".

¹⁰⁶ "L'home és un petit món: les seves facultats són moltes i diverses; necessita harmonia, i no pot haver-n'hi sense atinada combinació; no hi ha combinació atinada, si cada cosa no és en son lloc, i no fa les seves funcions o les deixa en hora oportuna. Quan l'home deixa inactiva alguna de les seves facultats, és un instrument que li falten cordes; quan les usa malament, és un instrument destrempat. La raó és freda, però hi veu clar; doneu-li calor, sense apagar la seva claredat. Les passions són cegues, però tenen força; doneu-les-hi direcció, aprofitant el seu impuls. L'enteniment subordinat a la veritat; la voluntat subordinada a la moral; les passions subordinades a l'enteniment i a la voluntat; i tot il·lustrat, dirigit, dignificat per la religió: veus aquí l'home complet, l'home per excel·lència."

¹⁰⁷ L'article de Balmes titulat "La religió a Barcelona" explica de primera mà l'estat de la religió a Catalunya i es pot trobar a la pàgina 83 de l'annex 1.

ja que Cervera no tenia llibres, i sobretot aquells cinc anys de vida oculta a Vic, és a dir, durant divuit anys en total.

Vic no dóna raó suficient de Balmes, ja que ell superà les qualitats espirituals del vigatanisme, es posà en una categoria tan alta que no té explicació sinó en ell mateix. Podem veure la transcendència balmesiana en tres àmbits: la intuïció científica, l'equilibri espiritual i la força d'intervenció.

Balmes va forjar la seva intel·ligència, principalment, a la Biblioteca Episcopal, com acabem de dir; però com ell diu, ser savi consisteix en saber coses i no llibres, s'ha d'estudiar la realitat, que és la veritat. Ell va donar infinitament més del que tenien els llibres escrits aleshores. Per exemple: quan va voler escriure filosofia, va volar a París i, en escriure apologia, ell tot sol, des de Vic, va anar descobrint nous mons que ni a París ni a Berlín eren coneguts.

Degut a la virulència religiosa que es vivia, tothom qui no s'exaltava era tingut per negre o caragirat, del que *El Español* acusà a Balmes i ell contestà amb la *Vindicación personal* que hem mostrat al principi. Sobretot durant la segona guerra reialista, la de l'any 1827, exclusivament catalana, i més essencialment vigatana, tots els que no cridaven contra tot el nou perdien la seva reputació. Balmes es trobà primer en el Seminari de Vic que els mestres estaven extremament exaltats i Cervera, anys més tard, es convertí en un club de conspiració reialista. Tot i ser ben jove, ell no es contagià, mantingué un equilibri que ja en un home de seny hauria estat heroic; mai ningú en tota la seva vida va saber el seu íntim pensament. Aquest equilibri i serenitat, no només no es poden explicar amb l'ambient vigatà, sinó que en són el pitjor enemic.

L'impuls d'acció pública era mínim a la muntanya catalana, però Espanya era un caos i necessitava més que mai persones disposades a arriscar-ho tot. Abans de marxar a Barcelona, Balmes no tenia consciència de la seva vàlua, ja que tota la seva formació oficial havia estat rebuda per regentar una càtedra de qualsevol assignatura eclesiàstica, no pas per dirigir la vida en societat. Anant més enllà, a Vic no es podia aprendre res dels grans problemes socials i polítics i molt menys encara dels afers internacionals. La seva activitat, els problemes que planteja i resol, el seu impuls cosmopolita i catòlic no es podien ni imaginar en la gent del seu temps, sobretot vigatana. Casanovas considera que el vigatanisme de Balmes és les consideracions que la seva personalitat, rica i complexa com poques, desvetlla al mirar-lo a Vic o de Vic estant, i el considera el fundador de l'anomenat vigatanisme social, el moviment vigatanista pròpiament dit. Per tant, Ignasi Casanovas ens mostra la relació de l'un amb l'altre, i com la superació de Balmes dóna major relleu i significació a la ciutat, al vigatanisme com a escola doctrinal i de ciutadania típica; segons ell, "l'escola de Balmes bé mereixeria dir-se l'escola de la veritat".

Museu Balmes, Casa Bojons, Vic

8. CONCLUSIONS

Un cop estudiats tots els interrogants inicials, podem considerar que els hem pogut respondre, que hem assolit els objectius que ens havíem proposat. En primer lloc, hem estudiat la utilització que s'ha fet de la doctrina de Balmes i l'hem demostrat amb l'estudi sobre l'espanyolisme o franquisme i el catalanisme. Segonament, hem posat Balmes en el seu context per poder-lo entendre, per veure com va ser i què proposava realment i estudiant les seves obres en el moment en què van ser escrites. Finalment, hem vist que és una persona desconeguda fins i tot a Vic, el lloc on va néixer i on s'han fet més actes commemoratius en el seu honor, i ho hem constatat amb un cas particular d'utilització: el vigatanisme. Amb tot, hem arribat a unes conclusions que exposarem seguidament.

Balmes visqué durant una època molt convulsa, on tot el món que coneixia s'enfonsà i sorgí el que es consideren els fonaments del món actual, del capitalista. Ell està situat enmig, cosa que fa realment difícil estudiar-lo i, sobretot, entendre'l si s'estudia des de l'òptica actual, si es trasllada el que ell va dir fins avui. Per això, moltes ideologies han pogut utilitzar el que ell va dir, encara que sigui de forma fragmentada. A més, ell fou sempre molt imparcial, mai es posicionà a favor d'un grup polític concret, no era contrari a cap però tampoc defensor, com mostra Conrad Vilanou. Això fa que el que deia no es pugui etiquetar i, quan s'ha fet, s'ha provocat que se li fessin defensar opinions contràries, fins i tot. Com s'ha vist, hem demostrat aquest fet amb les conferències balmesianes anuals de la ciutat de Vic i hem arribat a les següents conclusions.

En primer lloc, el discurs de Lluís Daufí demostra que Balmes s'ha estudiat des de tots els punts de vista imaginables, ja que pocs autors han estat estudiats des del que els causà la mort. En segon lloc, la conferència de Miquel Batllori constata la nostra hipòtesi, que ha estat més disputat que discutit però no acaba de demostrar aquesta manipulació, només l'afirma i parla del catalanisme, la sociologia, les diferents facetes de Balmes (polític, filòsof...). Tot i així, una observació interessant que fa és que no sempre s'ha falsejat el que Balmes deia, sinó que han pogut ser simples omissions, silencis, seleccions o exageracions, i afirma que principalment han estat deguts a condicionaments ideològics, sobretot religiosos, a l'hora d'estudiar-lo. Un altre motiu molt important pel quan s'ha malinterpretat és perquè ell era, d'una peça, europeu, espanyol i català, cosa difícil d'entendre avui en dia. Per tant, per Balmes, defensar Espanya no era anar en contra de Catalunya, i a la inversa.

Estudiant les conferències que defensen el seu espanyolisme hem vist que totes, excepte la del 2009 de Conrad Vilanou, han estat fetes durant la dictadura franquista i per personatges influents del període, cosa que els ha condicionat severament per la censura que hi havia. Un fet que ha col·laborat a aquesta utilització ha estat que Balmes defensava la unió, perquè d'ella en sorgeix la força, i això és el que Franco pretenia obtenir a través de les armes; però, a més, el vigatà creia que el poder polític havia de ser una expressió de la societat i per això defensava una monarquia molt lligada a la religió, perquè eren font d'estabilitat. Tanmateix, Balmes estava en contra de l'aliança d'Espanya amb Anglaterra o França i això s'ha interpretat com a defensa de l'espanyolisme. Un altre fet que podem afirmar és que la majoria de conferències tenen un to clarament subjectiu, que es fan referències entre elles i que utilitzen cites curtes que no permeten veure el context en el que van ser dites i sovint són utilitzades

per més d'una conferència encara que les interpretacions que en fa cadascuna no concordin. A més, extreuen arguments de discursos que féu el general Franco i, per tant, no són cap reflex del pensament balmesià.

Després d'uns anys d'exaltació patriòtica i elogi de la dictadura franquista, ens trobem amb un seguit de conferències que ja no tracten de fonamentar les accions del general Franco amb la doctrina de Balmes i que tracten de la sociologia d'una forma més imparcial. Això ens mostra que durant un mateix període es fan usos diferents del personatge i que, dins les que tracten el mateix tema, podem observar diferents interpretacions i enfocaments diversos. Uns anys més tard, el 1962, es torna a parlar de l'espanyolisme de Balmes d'una manera molt semblant a com ho féu Ramon Baucells, per la temàtica i les conclusions a les que arriben ambdós, però aquest cop es fa d'una manera més allunyada, objectiva. Finalment, ens trobem una conferència que està més enllà en el temps, feta l'any 2009, i que ens mostra que el franquisme es volia desvincular del feixisme i que per això recorregué a Balmes, perquè el catolicisme pogués servir de fonament.

Prosseguint a estudiar les conferències catalanistes de Balmes, hem observat que totes dues admeten que els seus escrits catalanistes són escassos, que utilitzen un to subjectiu i que també es fan referència entre elles. Consideren que Balmes fou catalanista perquè lluità contra el centralisme d'Espanya i el lliurecanvisme, perquè quan argumenta que Catalunya no s'ha d'independitzar d'Espanya ho fa amb una lògica freda i serena, però quan parla de l'opressió que pateix ho fa amb passió i ràbia. Creiem que aquest és un argument massa subjectiu i dependent de l'opinió del que llegeix els textos balmesians. Un altre interpretació semblant és que creuen que quan Balmes diu que té la monarquia al cap i la democràcia el cor, en realitat està parlant d'Espanya assimilada com a monarquia i Catalunya com a democràcia. Això contradiu el que defensaven els franquistes, que era que Balmes estava a favor de la monarquia i, per tant, ho estaria del règim de Franco perquè seguien els mateixos principis. Passa exactament el mateix quan Ragner interpreta que Balmes creu que Catalunya hauria de fer el mateix que Irlanda, perquè aquesta consideració no té cap fonament objectiu, és la interpretació d'un text que es considera una metàfora no assenyalada per l'autor en cap moment. En contradicció a aquest fet, Ragner afirma l'existència d'un fort corrent independentista del qual el nostre autor discrepa. Els arguments que utilitza Maspons són bastant semblants. Al principi, diu que Balmes fou educat al cor de Catalunya i, per tant, per no tenir un cor català, hauria d'haver oblidat la seva educació, però que no era un catalanista enamorat, sinó un mestre, un inspirador del moviment, encara que li falti la condició de la llengua. Per últim, creu que l'estil de Balmes és típic del seny català perquè obliga a reflexionar i raonar.

La llibre de Fradera, que hem utilitzat a l'apartat de "Balmes davant del canvi", mostra també la tesi que estem intentant demostrar: "Més enllà de l'afany manipulador de què ha estat víctima hi ha dos motius que poden justificar l'interès actual per la figura de Balmes". Aquests són la visió que ens dóna de la transició de l'antic règim al capitalisme en la societat catalana i espanyola, la organització que se li havia de donar; i com el grup social que formava el clergat registra el seu propi desplegament en funció del domini sobre la comunitat sencera. Altrament, Balmes també reivindicà la necessitat de pensar racionalment la política. A més, ho

féu quan ja havia estat derrotat, cosa que té encara més mèrit. Escriví: “Si los políticos fuesen una academia de aficionados que solamente se solazaran discutiendo, bien podríamos olvidarlos; pero ocupan alternativamente las sillas del mando, disponen de la fuerza pública, resuelven altas cuestiones que afectan a lo actual y a lo venidero, imponen tributos y, lo que es más, los recaudan; no es dable prescindir de lo que hacen y dicen, porque a todos nos tocan sus obras y palabras”. Tot i que avui en dia els problemes no són els mateixos, les seves reflexions continuen sent interessants.

Demostrada aquesta manipulació, ens proposarem situar Balmes en el seu context, establir relacions objectives per poder-lo conèixer verídicament, saber el que va defensar de veritat i perquè. En fer-ho també hem arribat a unes conclusions. Hem vist que la carrera política de Balmes passà per quatre etapes força visibles, que sintetitzem de la forma següent: una primera d'apologeta catòlic, de 1839 a 1842, és a dir, d'escriptor al servei de l'Església en la lluita contra la cultura liberal. La segona, de 1842 a 1844, quan Balmes es converteix en un genuí intel·lectual orgànic al servei de la burgesia barcelonina. La tercera, de 1844 a 1846, com a propagandista i principal teòric d'una opció conservadora a escala espanyola, al costat d'un grup d'aristòcrates que formaven l'ala més dretana del partit moderat. Finalment, de 1846 fins a la seva mort, el 1848, d'escriptor catòlic de projecció europea, al servei d'una Església que buscava amb desesper apropar-se a la societat burgesa.

El Balmes anterior a 1841 encaixa, tot i que amb algunes contradiccions, en els esquemes literaris del corrent apològic de l'època. L'Església tenia un discurs antiliberal que contrasta amb l'estil i els temes escollits per Balmes i l'argumentació de fons que els dóna sentit i unitat. S'integra en les rengles de l'apologètica catòlica tot acceptant les modalitats literàries que li eren pròpies i proporcionant materials nous a la tasca de resistència a la cultura liberal, però ho fa amb punts de vista ideològics força diferents dels que feien servir els seus companys: s'aparta dels esquemes del tradicionalisme catòlic per elaborar una complexa síntesi entre disciplina eclesial, anti-liberalisme, i acceptació dels fonaments essencials de la societat burgesa en desenvolupament, discutint el futur de l'Església com a organització universal i cosmopolita. El tret més distintiu de Balmes ha estat la capacitat de pensar els problemes del catolicisme en el context dels conflictes socials en curs, considerant que l'Església s'havia de transformar materialment i moral com havia fet la societat. Hi ha quatre idees fonamentals en el seu pensament: l'assimilació del món industrial, la visió de la lluita entre les forces d'Espanya, la visió utilitària de la religió i, finalment, la interpretació de com l'Església podria salvar-se en el nou món, el segle XIX. El més important és que ell tenia una òptica conservadora, però no contrarevolucionària, ja que estava convençut que no tenia sentit negar-se al canvi històric de tot Europa, que era imparabile. La culminació d'aquesta etapa és *El Protestantismo*.

Entre 1841 i 1844, el seu objectiu és proporcionar fonaments ideològics a la burgesia barcelonina i reconciliar-la amb la religió. L'ensorrament de l'Antic Règim i l'emergència de la indústria moderna provoquen una forta inestabilitat política i un greu conflicte social per la lluita entre progressistes i moderats. Ell vol unir les dues societats, representades per la burgesia i l'Església, per restablir l'estabilitat i l'ordre. Per evitar tots els problemes socials que deriven del nou món capitalista, Balmes defensa la funció educadora de l'Església i formula

una de les seves màximes més importants: “*hacerles buenos y hacerles bien*”, cosa que, de complir-se, evitaria problemes com el pauperisme industrial i fomentaria el progrés. Balmes ha de definir els fonaments d’una política en un medi determinat i subjecte, per tant, a uns condicionaments específics, principalment la industrialització. Per aconseguir-ho, col·labora a la publicació de dues revistes: *La Civilización* i *La Sociedad*. Els articles més importants que hi publicà foren els dedicats a Espartero, Barcelona i Catalunya.

Durant el tercer període (1844- 1846), Balmes canvia de context, però no de pensament. Aquest fet ens mostra clarament la seva versatilitat política, ja que tracta diferents temes, com la feblesa interna i externa de l’Estat per l’exclusió d’una bona part del país, els carlins, i ho fa durant la discussió constitucional de 1845 i del matrimoni de la reina. La solució que ell proposa és que la reina es casi amb el candidat carlí, el comte de Montemolín, creant així un sistema polític sòlid, pacífic, recolzat per una gran massa de població i en la Monarquia i l’Església. En la seva *Vindicación personal* mostra clarament com la seva política a Madrid va ser la lògica continuació de la seva orientació anterior. Reflexiona a escala espanyola per definir la monarquia, l’organització de l’Estat, els partits polítics i les implicacions de la política exterior. Tot el seu programa polític l’exposa a *El Pensamiento de la Nación*, un periòdic que creat a Madrid. Ell demanava un retorn a una època utòpica: quan el rei governava d’acord amb les corts, que representaven de forma fidel els interessos de la societat. Allà no s’ocupà del socialisme i per això no ha tingut herència intel·lectual, excepte com a escriptor catòlic, mentre que a Barcelona ha estat decisiva. A Madrid no exposa els seus fonaments culturals i analítics com a Barcelona durant l’etapa anterior, només hi exporta l’opció política. Un cop aquesta fracassa, torna a Barcelona per inicià un canvi radical en la seva vida, el moment en que tingué més llibertat intel·lectual i recursos.

Durant la quarta i última etapa de la seva vida, Balmes es dedica a discutir la situació general europea, sobretot en el seu opuscle *Pío IX*, la tesi del qual és la culminació de la seva trajectòria política extrapolada ara a l’escenari internacional. Torna a ser l’escriptor catòlic, però amb concepcions noves diferents de les de la primera etapa, fruit de la seva maduració, que el porta a entendre la derrota irreversible del carlisme, la necessitat de fer entrar l’Església en l’òrbita de la societat burgesa i a adonar-se que el liberalisme era consubstancial a una estructura social determinada i que l’Església s’hi hauria de confrontar. S’apropa al liberalisme com a cultura política per primera vegada i discuteix les seves relacions amb el catolicisme, ja que entén que la consolidació de la societat burgesa implica el desplegament de la cultura liberal. Fou un visionari dels camins que hauria de seguir la política europea, però hi sobrevalorà la influència pontifícia. A finals de maig, quan ja era a Vic a punt de morir, rebé una consulta papal sobre el principi de nacionalitat que l’hauria obligat a posicionar-se i hauria evitat la futura interpretació del franquisme o el catalanisme, només l’hagués pogut utilitzar un dels dos. Durant els últims anys de vida, Balmes cobrí una funció clau d’orientació i reforçament del prestigi intel·lectual de l’Església, per això les seves obres tingueren un èxit editorial tan gran. Un exemple d’obra amb l’objectiu d’orientar la vida humana segons la moral cristiana és *El Criterio*, on mostra una visió molt optimista de les capacitats dels bons cristians, tot i que hagué de ser completat amb la *Filosofía fundamental* i les *Cartas a un escéptico*.

Ja per acabar, hem pogut raonar perquè és un personatge tan desconegut per la majoria de la societat, en general, tot i tenir un gran prestigi al cercles intel·lectuals d'arreu del món, com hem comprovat amb l'anàlisi que hem fet del nombre de vegades que es consulta la seva biografia a la Viquipèdia i de les actualitzacions més recents que s'hi han fet en tots els idiomes que tenen la seva entrada, que ens mostren visites constants i actualitzacions de diverses persones que trobem normal que vagin disminuint un cop la informació que proporciona la pàgina és suficientment complerta. A més, també hem estudiat tots els articles sobre ell que han sortit al diari La Vanguardia. Aquests dos estudis són una mostra de la seva importància a escala nacional i internacional, però situant-nos a escala local, a la seva pròpia ciutat, ens trobem amb un desconeixement generalitzat. Balmes és present a tot arreu però pocs saben qui és Balmes.

Hem arribat a la conclusió que aquest desconeixement és degut al mateix fet que ha portat a la manipulació de les seves obres i escrits: l'època en la que visqué i la seva posició d'intel·lectual fronterer, que fa que molts punts de vista no serveixin per a estudiar-lo i interpretar-lo. A més, demanant als nostres cercles més immediats (alumnes, professors...) hem vist que Balmes és considerat com un pensador conservador, de difícil lectura i comprensió, cosa que és falsa perquè, com ja hem vist, fou el primer en veure que l'Església s'havia de modernitzar, de predir els canvis que portaria la industrialització a Catalunya, d'acceptar l'inevitable assentament del liberalisme a la base de la societat. Un altre fet que ha contribuït a que sigui desconegut és que la seva proposta política fracassà, és marginal en el context històric i, per tant, no s'explica normalment als instituts, com hem pogut comprovar amb l'estudi dels llibres de text de l'assignatura d'història d'ESO.

Finalment, hem estudiat la utilització d'un moviment essencialment vigatà i que l'ha considerat tradicionalment el seu fundador: el vigatanisme. Vic sempre ha estat víctima de tòpics, considerat una fortalesa del catolicisme i una zona ancorada al passat del món rural. Casanovas utilitza aquests tòpics per demostrar el vigatanisme de Balmes, definint elements com la raça, la família i l'ambient i aplicant-los al nostre personatge. Tot i així, és una interpretació clarament idealista i subjectiva, plena de barroquismes i que ens mostra la vessant més humana i religiosa de la utilització vigatanista de Balmes. No obstant, Casanovas no creu que el vigatanisme sigui suficient per explicar el que és considerat el seu fundador, perquè ell trencà tots els motlles, va transcendir de tots els mitjans que tenia i aquí rau la seva importància. Una interpretació més objectiva de l'assimilació de Balmes per part del vigatanisme és la que féu Josep M. Fradera i que realment ens mostra les semblances del que defensaven ambdós. Es proposaren relacionar els elements de l'Antic Règim (la monarquia i la religió, principalment) amb els que havien sorgit de les revolucions liberals, no eren contrarevolucionaris. També eren semblants en la caracterització de l'oposició entre revolució i tradició, el seu interès en l'acció política i la seva gran implicació en la literatura¹⁰⁸.

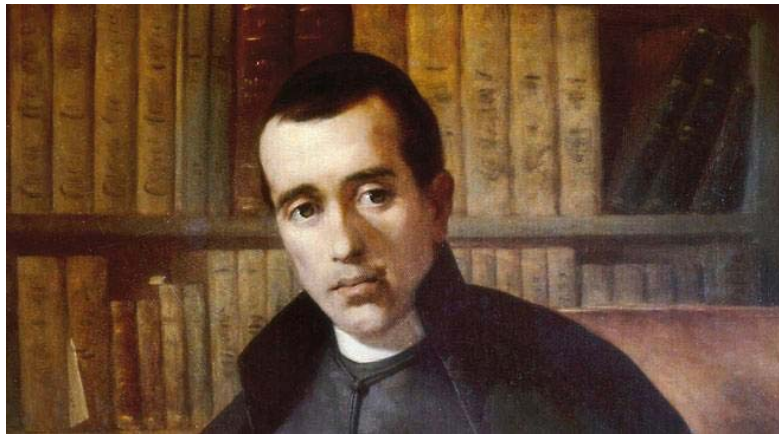
Balmes fonamentà els valors ideològics i culturals que sintetitzaven una Catalunya arcaica que es volia renovar i fou escollit per la proximitat geogràfica amb el moviment i per ser l'intel·lectual de més volada de principis del segle XIX, fou el canal que interpretà tots els fets

---

¹⁰⁸ El paper de Balmes a la literatura està explicat a la pàgina 68 de l'annex 1.

històrics que passaven al seu voltant i els transformà en un projecte polític. Ell és el reflex de les principals contradiccions de la societat catalana canviant, en transformació: l'oposició entre camp, el món tradicional, i ciutat, el món industrial; la política de l'Antic Règim i el liberalisme, la religió i l'ordre amb la cultura liberal. Ell és el pont que donà equilibri entre el món antic que l'identificava i el món nou, que comprenia i admirava però que, alhora, temia.

La importància de Balmes, però, no són només les conclusions a les que arribà, sinó el complex camí a través del qual ho féu, la coherència de l'intel·lectual amb el polític, del pensador amb l'home compromès en l'acció. Pocs com ell es van plantejar tan a fons la necessitat d'entendre les relacions entre l'escenari polític i les pràctiques socials que la revolució liberal havia alliberat i situat en el centre de la vida social. Per això, llegir Balmes és anar directament al cor del procés de canvi social d'on surten la Catalunya i l'Espanya contemporànies.

BIBLIOGRAFIA

LLIBRES:

BATLLORI, Miquel. *Vuit segles de cultura catalana a Europa*. Barcelona : Edicions 62, 1983. 222 p.

CASANOVAS, Ignacio (ed.). *De Cataluña: Obras completas del Dr. D. Jaime Balmes, Pbro.* Barcelona : Durán y Bas, 1927. 234 p.

CIÈNCIES socials història : 4 ESO. Barcelona : Edebé, 2012. 320 p.

CIÈNCIES socials, història : 4 ESO. Projecte 3.16. Barcelona : Cruilla, 2012. Disponible a: http://www.alumneseso.cruilla.cat/Historia_1.html#redirect

DE RAPARAZ, Gonçal (fill). *La Plana de Vic. Enciclopèdia "Catalunya"*. Barcelona : Editorial Barcino, 1928. 291 p.

FRADERA, Josep M. *Jaume Balmes: els fonaments racionals d'una política catòlica*. Vic : Eumo Editorial, 1996. 348 p.

FUSTER, Joan. *Literatura catalana contemporània*. Barcelona : Curial, 1972. 511 p. (Documents de cultura ; 1)

JAUME Balmes 1810- 1848. Vic : Ajuntament de Vic, 1998. 31 p.

HISTÒRIA. Ciències socials 4 ESO. Barcelona : Teide, 2008.

POLIS 4 : Ciències socials, geografia i història. Barcelona : Vicens Vives, 2012. Disponible a: <http://www.vicensvives.es/INDEX/visor/flash/pdf/eso/sociales/polis/catalogo.pdf>

ROCAFIGUERA I GARCIA, Francesc de. Nomenclàtor. Els noms dels carrers de Vic. Vic : Ajuntament de Vic, 2012. 174 p. Disponible a: <http://www.vic.cat/fitxers/nomenclatorvic>

ROVIRÓ ALEMANY, Ignasi. *Balmes i el Seminari de Vic*. Vic : Institut Superior de Ciències Religioses de Vic, 2010. 54 p.

SELVA, Bonaventura. *Vigatans i vigatanisme*. Barcelona : Selecta, 1965. 267 p.

TREPAT, Cristòfol-A. ; CAMPAMÀ, Salvador ; VIDAL, Jordi. Nodes. *Ciències socials, geografia i història : 4t ESO 4* [llibre digital]. Barcelona : Barcanova, 2012. Disponible a: <http://librodigital.edistribucion.es/demos/Barcanova/9861/Launch.html#>

VILAR, Pierre. *Catalunya dins l'Espanya moderna. Recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals. Volum primer: Introducció; el medi natural*. Barcelona : Edicions 62, 1964. 434 p.

CAPÍTOLS DE LLIBRE:

Les DÈCADES del segle XIX. DINS: JUNYENT, Eduard. *La ciutat de Vic i la seva història*. Barcelona : Curial, 1976. p. 291- 330. (Documents de Cultura)

EFEMÉRIDES Balmesianas (1810- 1865). DINS: CASANOVAS, Ignacio (ed.). *Efemérides e índices : Obras completas del Dr. D. Jaime Balmes, Pbro.* Barcelona : Durán y Bas, 1927, p. 11- 23.

FRADERA, Josep M. El vigatanisme en la transformació de les tradicions culturals i polítiques de la Catalunya muntanyesa (1865-1900). DINS: RAMISA, Maties. *Els orígens del catalanisme conservador i "La Veu del Montserrat" 1878-1900*. Vic: Eumo Editorial, 1985, p. 19-52.

PARTIDISMO político y equipamiento industrial en la España del siglo XIX. DINS: VICENS VIVES, JAUME. *Aproximación a la historia de España*. Barcelona : Centro de Estudios Históricos Internacionales. Universidad de Barcelona, 1952. p. 143-165.

RAGUER, Hilari. El Catalanisme de Balmes. DINS: MANENT, Albert ; MASSOT, Josep ; SOBERANAS, Amadeu J. *Contribució a la història de l'Església catalana. Homenatge a Mossèn Joan Bonet i Baltà*. Montserrat : Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1983. p. 179-218.

EL SEGLE XIX. DINS: ALBAREDA, Joaquim, et al. *Història d'Osona*. Vic : Eumo Editorial, 1984. p. 151- 198.

UNITAT 5 (De l'Antic Règim a l'Estat liberal) i unitat 6 (Canvis econòmics i revolució industrial). DINS: *Història : batxillerat*. Barcelona: Mc Graw Hill, 2003. p. 92- 143.

VIC als segles XVIII i XIX: la ràpida adequació d'una ciutat als nous temps. DINS: PASQUAL i RODRIGUEZ, Vicenç. *Vic: Una ciutat en el decurs de la història*. Vic : Ajuntament de Vic ; Montserrat : Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988. p. 75- 84.

VILANOU, Conrad. *Jaume Balmes i el franquisme: a propòsit de les dues visites de Franco a Vic (1947 i 1949)*. DINS: AUSA. Patronat d'Estudis Osonencs. Volum XXV. Vic : Temple Romà, 2009. p. 9-49.

CONFERÈNCIES:

ARGEMÍ DE MARTÍ, Luis. *Materiales balmesianos para la reconstrucción nacional*. Vic : Tipografia Portavella, 1942. 20 p.

BATLLORI, Josep M. *Balmes sempre més disputat que discutit*. Vic: Ajuntament de Vic, 1981. 34 p.

BAUCELLS SERRA, Ramón, Pbro. *Balmes y el nacionalismo español*. Vic : Tipografia Portavella, 1940. 36 p.

CASANOVAS, Ignasi. *Vigatanisme de Balmes*. Barcelona: Foment de Pietat Catalana, 1920. 23 p.

COLLELL, Jaume. *Balmes, discurso biográfico*. Vich : Imp. de Anglada, 1890. 39 p.

DAUFÍ, Lluís. *Balmes malalt. La personalitat de Jaume Balmes a través del seu historial clínic*. Vic : Ajuntament de Vic, 1990.

FRADERA, Josep M. *Quatre etapes en la trajectòria política de Jaume Balmes: aproximació a l'evolució del seu pensament*. Vic : Ajuntament de Vic, 1987. 23 p.

FRAGA IRIBARNE, Manuel. *Balmes, fundador de la sociologia positiva en España*. Vic : Ajuntament de Vic, 1955. 66 p.

LLUCH I MARTÍN, Ernest. *Balmes entre l'economia i la història*. Vic : Ajuntament de Vic, 1980. 26 p.

MARTÍN ARTAJÓ, Alberto. *Los Españoles según Balmes*. Vic : Imp. Anglada, 1962. 19 p.

MASPONS I ANGLASELL, Francesc. *El Catalanisme de Balmes*. Barcelona: Joaquim Horta, impressor, 1908. 24 p.

PÉREZ DE URBEL, Fray Justo. *La Cuestión social y sus remedios, según Jaime Balmes*. Vic : Ajuntament de Vic : Tipografia Portavella, 1956. 30 p.

RODÓN, Guinjoan, Ramon M. *Conferència balmesiana*. Vic : Ajuntament de Vic, 2011. 30 p.

ARTICLES DE REVISTA:

BALMES, Jaume. *Vindicación personal*. DINS: "El Pensamiento de la Nación", núm. 133 (19 agosto 1846), p. 513-524. Disponible a: <http://www.filosofia.org/hem/184/ejn/1846513.htm>

GHANIME, Albert. *Jaume Balmes, una lectura hermenèutica*. DINS: "L'Avenç", núm. 208 (novembre 1996), p. 78-79.

PUIGVERT I SOLÀ, Joaquim M. *Balmes, la revolució liberal i la industrialització*. DINS: "L'Avenç", núm. 208 (novembre 1996), p. 74-76.

ROMEO MATEO, María Cruz. *Repensar Balmes*. DINS: "L'Avenç", núm. 208 (novembre 1996), p. 76-78.

WEBGRAFIA:

Enciclopèdia catalana [en línia]. Jaume Lluçà Balmes i Urpià. [Consulta: 8 d'octubre 2012].

Disponible a:

http://www.enciclopedia.cat/fitxa_v2.jsp?NDCHEC=0007118&BATE=Jaume%2520Lluci%25C3%25A0%2520Balmes%2520i%2520Urpi%25C3%25A0

La Vanguardia. Hemeroteca digital [en línia]. [Consulta: 28 novembre 2012]. Disponible a:

<http://www.lavanguardia.com/hemeroteca/index.html>

Wikipedia [en línia]. Jaume Balmes i Urpià. [Consulta: 17 desembre 2012]. Disponible a:

http://ca.wikipedia.org/wiki/Jaume_Balmes_i_Urpi%C3%A0

XTEC. Xarxa Telemàtica Educativa de Catalunya [en línia]. Currículum i orientació ESO.

[Consulta: 29 novembre 2012]. Disponible a:

<http://www.xtec.cat/web/curriculum/eso/curriculum>